

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

за прогимназиален етап на ученици,
търсещи или получили закрила и мигранти

ПРИЯТЕЛИ 4

B2

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМА
„УЧЕБНИЦИ, УЧЕБНИ КОМПЛЕКТИ И УЧЕБНИ ПОМАГАЛА“

МОДУЛ
„Изготвяне на учебно помагало по български език за прогимназиален етап
на ученици, търсещи или получили закрила и мигранти“

ПРИЯТЕЛИ 4

УЧЕБНО ПОМАГАЛО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
ЗА ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП НА УЧЕНИЦИ,
ТЪРСЕЩИ ИЛИ ПОЛУЧИЛИ ЗАКРИЛА И МИГРАНТИ
НИВО В2

Разработено от авторски екип към Основно училище „Иван Вазов“ – гр. Харманли

АЗ.БУКИ

Национално издателство за образование и наука

ПРИЯТЕЛИ 4

Учебно помагало по български език за прогимназиален етап на ученици, търсещи или получили закрила и мигранти, ниво В2

Автори

© Радослава Загорова – текст, корица, оформление, 2025

© Жана Загорова – текст, 2025

© Радост Събева – текст, 2025

Аудио записи

Давид Димитров, Ана Загорова, Николай Георгиев, Анна Цветанова,
Петър Загорев, Радослава Загорова

Илюстрации

© Freepik, Flickr, Pixabay, Pixnio, Wikimedia Commons

Издател

Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

1113 София, бул. „Цариградско шосе“ 125, бл. 5

тел. 0700 18466; e-mail: azbuki@mon.bg; web: www.azbuki.bg;

www.azbuki.eu

Коректор

Анелия Врачева

ISBN: 978-619-7667-85-1

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕГОВОР – ниво В1

6

Тест за входно ниво

Урок 1 С ЛЮБОВ КЪМ ПРИРОДАТА

9

Лексика

- Природа

Граматика

- Причастие и деепричастие

Урок 2 ДА БЪДЕМ ЗДРАВИ

15

Лексика

- Здравословен живот

Граматика

- Наречия (обобщение)
- Повелително наклонение – сложни форми

Урок 3 ПОПУЛЯРНИ БЪЛГАРИ

23

Лексика

- Популярни съвременни българи

Граматика

- Възвратни глаголи
- Възвратни лични местоимения
- Възвратно притежателно местоимение

Урок 4 СЪКРОВИЩАТА НА БЪЛГАРИЯ

30

Лексика

- Паметници на ЮНЕСКО в България

Граматика

- Страдателен залог – възвратнострадателни форми
- Видове предлози (обобщение)

Урок 5 ПРЕДИ И СЕГА

36

Лексика

- Детство и поколения

Граматика

- Умалителни съществителни и други части на речта
- Минало несвършено време (преговор)
- Минало неопределено време (преговор)

Урок 6 ПРИЯТЕЛСТВОТО**43****Лексика**

- Приятелство

Граматика

- Минало предварително време (преговор)
- Бъдеще време в миналото (преговор)
- Бъдеще предварително време

Урок 7 МЕЧТИ И РЕАЛНОСТ**49****Лексика**

- Мечти и реалност

Граматика

- Безлични конструкции

Урок 8 ИНТЕРЕСНИ МЕСТА ПО СВЕТА**56****Лексика**

- Интересни места по света

Граматика

- Удвояване на допълнението
- Словообразуване на глаголи

Урок 9 ДИЛЕМИ**64****Лексика**

- Морал и етика

Граматика

- Условни изречения
- Условно наклонение

Урок 10 ИСТОРИЯ И ИСТОРИЧЕСКИ ЛИЧНОСТИ**72****Лексика**

- История

Граматика

- Сегашно историческо време
- Преизказни глаголни форми

Урок 11 НОВИНИТЕ**79****Лексика**

- Новини

Граматика

- Пряка и непряка реч

Урок 12 ПОГЛЕД КЪМ ЗВЕЗДИТЕ**87****Лексика**

- Космос

Граматика

- Съюзи и съюзни думи (обобщение)
- Видове сложни изречения

ТЕКСТОВЕ НА УПРАЖНЕНИЯТА ЗА СЛУШАНЕ**93**

ГРАМАТИКА С УПРАЖНЕНИЯ

102

МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

157

ОТГОВОРИ НА ТЕСТА ЗА ВХОДНО НИВО

195

ТЕСТ ЗА ВХОДНО НИВО
с препратки към уроците за преговор от „Приятели 3“

1. Изберете правилната форма на глагола – несвършен или свършен вид.

1. Обикновено си лягам / легна преди 23:00.
2. Може ли да ми **обяснявате** / **обясните** това правило?
3. Какво ще **подаряваш** / **подариш** на Надя за рождения ѝ ден?
4. Утре трябва да **дойдем** / **идваме** по-рано на училище.
5. Учителката все още **проверява** / **провери** тестовете.

→ **Аспект на глагола (Урок 1)**

2. Поставете глаголите в повелително наклонение – единствено и множествено число, положителна и отрицателна форма.

1. спирам / спра
2. казвам / кажа
3. влизам / вляза
4. идвам / дойда
5. ям

→ **Повелително наклонение (Урок 2)**

3. Поставете глаголите в скобите в минало свършено време.

1. Никой не _____ правилния отговор. (позная)
2. Колата _____, защото светофарът светна червено. (спра)
3. Учените _____ нова планета. (открива)
4. Те кога _____? (излиза)
5. Ти _____ ли новината? (чуя)

→ **Минало свършено време (Урок 3)**

4. Поставете глаголите в скобите в минало неопределено време.

1. Часът вече _____ . (започна)
2. Децата още _____ . (не стана)
3. Аз _____ в Пловдив няколко пъти. (ходя)
4. Ти някога _____ жираф? (виждам)
5. Тя може би _____ в мола преди нас. (дойда)

→ **Минало неопределено време (Урок 4, Урок 5)**

5. Поставете глаголите в скобите в минало несвършено време.

1. Преди те _____ във Варна. (живея)
2. Когато ми се обади, аз _____ по математика. (уча)
3. Той _____ телефона си през пет минути. (проверявам)
4. Докато ти _____ телевизия, аз си _____ домашното. (гледам, пиша)
5. Като малък _____ да плувам добре. (не мога)

→ **Минало несвършено време (Урок 6)**

6. Трансформирайте изреченията в отрицателни.

1. Утре ще вали. _____
2. Ще гледате ли филма? _____
3. Ще ти помогна. _____
4. Ще се видим скоро. _____
5. Вяра ще може да дойде. _____

→ **Бъдеще време (Урок 7)**

7. Поставете глаголите в скобите в минало предварително време.

1. Преди да дойдем в България, аз _____ лютеница. (не опитвам)
2. Ти _____ филма? (гледам)
3. Учителят вече _____ списъка. (проверя)
4. Ние _____ да отидем на планина през август. (реша)
5. Вие още _____, когато концертът започна. (не пристигна)

→ **Минало предварително време (Урок 8)**

8. Поставете глаголите в скобите в бъдеще време в миналото.

1. Дарина _____ бонбони, но магазинът беше затворен. (купя)
2. Те _____ на Витоша, но валеше дъжд. (отида)
3. Вие _____ улицата, ако светофарът светеше червено? (пресека)
4. Ние _____ пеша, ако имахме карти за градския транспорт. (не ходя)
5. Аз _____ истината, ако бях на твоето място. (кажа)

→ **Бъдеще време в миналото (Урок 9)**

9. Поставете глаголите в скобите в правилната форма.

1. Ако Ирина има възможност, _____. (помогна)
2. Ако можех, _____. (обадя се)
3. Ако бяхте им казали по-рано, _____. (дойда)
4. Ако Радослав ни _____, ще отидем на рождения ден. (поканя)
5. Ако _____, щяха да купят книгата. (знам)

→ **Условни изречения (Урок 10)**

10. Поставете глаголите в скобите в условно наклонение.

1. Ние _____ нещо сладко. (хапна)
2. Те никога _____. (не излъжа)
3. Аз _____ друг филм. (избера)
4. Ти _____ в концерта? (участвам)
5. Вие _____ да украсите стаята. (мога)

→ **Условно наклонение (Урок 10)**

11. Трансформирайте изреченията от деятелен в страдателен залог – например построен е.

1. Писателят написа романа. _____
2. Майката е сготвила супата. _____
3. Градинарите ще посадят цветята. _____
4. Стефан печели състезанието. _____
5. Учениците могат да почистят стаята. _____

→ **Страдателен залог (Урок 11)**

12. Трансформирайте изреченията от пряка в непряка реч.

1. Катя: „Гледах филм“ . _____
2. Стефан: „Рая, колко е часът?“ . _____
3. Милена: „Митко, готов ли си?“ . _____
4. Учителката: „Ученици, предайте тестовете!“ . _____
5. Ани: „Веско, не закъснявай!“ . _____

→ **Пряка и непряка реч (Урок 10)**

Урок 1 С ЛЮБОВ КЪМ ПРИРОДАТА

Природата е най-великият творец.

Йохан Волфганг Гьоте – немски писател, учен и философ, 1749 – 1832 г.

За мен

1. Обичаш ли да прекарваш време сред природата? Къде обичаш да ходиш?
2. Кога за последен път беше на планина? А на море?
3. Имаш ли любими растения и животни? Кои са те?

Слушане РОЗАТА – СИМВОЛ НА БЪЛГАРИЯ

1. Какво знаете за българското розово масло?
2. Слушайте текста „Розата – символ на България“ и отговорете с *Вярно* или *Грешно*.

1. Българското розово масло се използва само в козметиката.
2. Розовото масло се нарича „течно злато“.
3. Розите цъфтят през август.
4. Розоберът продължава от сутрин до вечер.
5. Свежите цветове се дестилират един ден след розобера.
6. Розовата долина се намира близо до Варна.

3. Слушайте текста отново и отговорете на въпросите.
 1. Откога розата е символ на България?
 2. Как се казва сортът маслодайна роза, който се култивира в страната?
 3. Откога започва производството на розово масло?
 4. От колко тона розов цвят се получава 1 кг масло?
 5. Къде се отглежда най-много маслодайна роза?
 6. Къде се провежда Фестивалът на розата?
4. С какво още е известна България?
5. Кои са символите на страната ви?
6. Какво се произвежда най-много в страната ви?

Четене С ЛЮБОВ КЪМ ПРИРОДАТА

1. Прочетете текста и довършете изреченията.

Ева и Събина са близки приятелки и съученички. И двете момичета се интересуват от екология и са **записани** в клуба по интереси „Грижа за природата“. Част от основните

дейности в клуба са организирани и участие в екоакции, облагородяване на училищната и градската среда, както и изучаване на растенията, животните и биоразнообразието в **защитени** природни зони. Всяка седмица Ева и Събина се срещат с други ученици от училището и обсъждат различни теми, **свързани** с околната среда, и споделят интересна информация, която са **научили**. Момичетата са **се подготвили** и за днешната среща. Първа взема думата Ева.

Ева: Както знаем, в България има голямо биологично разнообразие. Някои от растенията и животните обаче са **застрашени** от изчезване и се нуждаят от нашата грижа. Издават се много книги, в които редките видове са **включени** и **описани**. **Дадена** е много интересна информация за тях, **показани** са много илюстрации. Според мен обаче още много неща могат да бъдат **направени**. Трябва все повече хора да бъдат **ангажирани** в грижата за природата. Най-малкото, което можем да направим, е поне да не замърсяваме природата.

Моята любима планина е Родопите. Може би не знаете, но тази планина е най-старата суша на Балканите. Тя има уникална екосистема. В нея са **запазени** растения, които са **възникнали** преди векове и са **оцелели** и до днес. В планината се срещат голям брой ендемични растения. Те растат навсякъде – по скалите, поляните, горските пътеки. Фауната на планината е не по-малко интересна.

Има многообразие от насекоми, земноводни, влечуги, птици и бозайници, но за мен растенията са по-интересни. Мисля да стана ботаник като баща ми, тази професия ми се струва много интересна и полезна. **Пътувала** съм с татко на много места из Родопите, миналата седмица бяхме в едно високопланинско село, беше чудесно. Много пъти съм **била** в тази планина, но никога няма да ми омръзне.

След Ева думата е **дадена** на Събина.

Събина: Аз четох за флората и фауната на София. Останах **изненадана** колко различни видове дървета, цветя и птици има в града. Столицата ни е една от най-зелените столици в Европа. Най-често **срещаните** дървета са дъб, бук, чинар, бреза, липа, явор, върба, черница, но кестенът е почти навсякъде. Той е като символ на града. Под прозореца на апартамента ни има кестени и когато цъфнат през лятото, всичко изглежда по друг начин. Знаете ли, че на територията

на София има 71 живи вековни дървета, като 50 от тях са дъбове, а най-старото дърво е черница на 650 години?

Сигурно не сте **учудени**, че здравецът е най-**разпространеното** цвете в града, както и в цялата страна. Той е много устойчив на различни климатични условия и се среща до 1700 метра надморска височина. Разбира се, освен здравец в парковете има и много други цветя. Честно **казано**, аз харесвам повече дивите цветя.

Хващам се на бас, че нямате представа колко вида птици има в София. Едва ли предполагате, че са близо 200 вида. Всички тези птички, **летящи** в небето! Част от тях са с нас само през топлите месеци, а други са през всички сезони. Най-често **срещаните** постоянни обитатели на софийските паркове и улици са врабчета, гълъби, врани, косове, сойки, кълвачи и синигери. Синигерът е символът на София. Тази малка птица издава над 40 вида различни звуци. Той не е **мигрираща** птица, живее си тук през цялата година. Свободно **пеещите** птици са такава красота! Обичам да ги слушам!

Срещата продължава повече от час, за всички е интересно да научат нови неща.

1. Момичетата се интересуват от _____ и са записани в _____ .
2. Според Ева все повече хора трябва да _____ в грижата за _____ .
3. Родопите са _____ суша на _____ .
4. Растенията са навсякъде – по _____, _____, _____ .
5. В планината има многообразие от _____, _____, _____ , _____ и _____ .
6. Под прозореца на Събина има _____ .
7. Най-старото дърво в София е _____ .
8. Цветето здравец е устойчиво на _____ .
9. Птицата, символ на София, е _____ .

1. Какви дървета, цветя и птици има на мястото, където живеете?
2. Разкажете за флората и фауната в страната ви.

Граматика ПРИЧАСТИЯ

1. Разгледайте думите в сиво в текста. Това са примери за различни видове причастия: сегашно деятелно (*летящи*), минало свършено деятелно (*научили*) и минало страдателно (*записани*).

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Прочетете текста „Розата – символ на България“ в раздел „Текстове на упражненията за слушане“ за този урок и подчертайте причастията. От кой вид причастия има най-много?

Говорене ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ

1. Свържете илюстрациите с фразите за глобални екологични проблеми.

- замърсяване на въздуха
- замърсяване на водата в моретата и океаните
- замърсяване на земеделските земи
- недостиг и лошо качество на питейната вода
- глобално затопляне и топене на ледниците
- унищожаване на горите
- изчезване на различни растителни и животински видове
- екологични катастрофи – разливи на нефт и изхвърляне на радиоактивни и други токсични отпадъци
- висок прираст на населението
- свръхконсумация и изхвърляне на храна и дрехи

1. Кои от тези екологични проблеми съществуват на мястото, където живеете?

2. Кои от тези проблеми са най-сериозни според вас?

Любопитно ДЕН НА ЗЕМЯТА И ДЕН НА ДИВАТА ПРИРОДА

1. Прочетете текстовете и отговорете на въпроса.

ДЕН НА ЗЕМЯТА

22 април е Международният ден на Земята. За пръв път се отбелязва през 1970 г. в САЩ и Канада, а през 1990 г. е обявен за международен. Все повече страни участват в празника. Идеята е хората от цялата планета да се обединят в защита на околната среда, здравето на хората и живота на Земята. България е една от първите страни, които се включват в тази инициатива. От 1992 г. страната отбелязва празника с различни дейности, в които участват много организации. В училищата и детските

градини се провеждат образователни кампании за опазване на природата и за значението на рециклирането, засаждат се дървета и цветя, организира се почистване на замърсени райони, обсъждат се важни екологични проблеми и начини за решаването им.

СВЕТОВЕН ДЕН НА ДИВАТА ПРИРОДА

3 март е обявен за Световен ден на дивата природа. Решението е взето през 2013 г. Много от видовете диви животни и растения са застрашени от изчезване, някои от тях вече са изчезнали. Основната причина за това е човекът. Много от животните са принудени да променят местообитанията си. За съжаление, немалка част от животните са обект на незаконен трафик и търговия. На 3 март се организират събития, чиято цел е повишаване на осведомеността за проблемите на дивата фауна и флора и начини за опазването им.

1. В какви инициативи, свързани с Деня на Земята и Световния ден на дивата природа, бихте се включили и защо?

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ → в Междупредметни връзки

Идиоми ПРИРОДА

Да ти върви по вода! – Желая ти успех!
Днес имаш тест, нали? Да ти върви по вода!

вир вода / мокър до кости – много мокър
*Не взех чадъра си и само за минути станах вир вода.
Валеше силно и се прибрах мокър до кости.*

вали като из ведро – вали много силен дъжд
Валеше като из ведро и не успяхме да излезем на разходка.

вятър и мъгла / вятър работа – нещо несериозно
Това обещание е вятър и мъгла / вятър работа.

гръм от ясно небе – нещо неочаквано
Никой не очакваше това, новината дойде като гръм от ясно небе.

от дъжд на вятър – много рядко
Виждаме се от дъжд на вятър.

след дъжд качулка – правя или казвам нещо с голямо закъснение и то е безсмислено
Той се извини, но беше след дъжд качулка.

живея в облаците – живея в собствен свят, далече от реалността

Ани живее в облаците, само мечтае.

вълк в овча кожа – човек, който се представя за добър, но всъщност е злонамерен

Той вярваше на Иван, мислеше, че му е приятел, но след вчерашната случка разбра, че е вълк в овча кожа.

чувствам се като риба на сухо – чувствам се не на мястото си, не знам какво да направя

Той смени училището и сега се чувства като риба на сухо.

чувствам се като риба във вода – чувствам се много добре в определена среда

Той обичаше градчето, всичко му беше познато и се чувстваше като риба във вода.

мечешка услуга – услуга, която носи повече вреда, отколкото полза

Веси винаги пише домашните на Ели, но ѝ прави мечешка услуга, защото много скоро ще се явяваме на изпити.

повтарям като папагал – повтарям буквално и без да осмислям казаното

Тя много иска бъде част от групата на Соня, и повтаря като папагал всичко, което Соня каже.

помня като слон – помня много дълго или съм злопааметен

Това дете е изключително умно, помни като слон.

Той никога не ѝ прости, помнеше като слон всяка подробност от разговора им.

ходя като муха без глава – ходя безцелно

По цял ден ходи като муха без глава и не прави нищо.

черна овца – човек, който е различен от другите и обикновено мнението на другите за него е отрицателно

Той е черната овца на семейството.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.

2. Какви други идиоми на български, свързани с природата, сте чували?

Писане НАЙ-ИНТЕРЕСНИТЕ ПРИРОДНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ В СТРАНАТА МИ

1. Опишете най-интересните природни забележителности в страната ви. Разкажете кои от тях сте посетили и какво ви е направило най-силно впечатление.

Урок 2 ДА БЪДЕМ ЗДРАВИ!

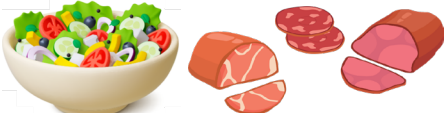

*Здрав дух в здраво тяло!
Ювенал, древноримски поет*

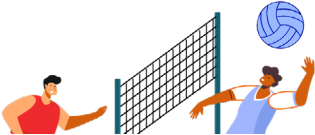

За мен

1. Какво означава за теб да живееш здравословно, и кои навици според теб са най-важни?
2. Колко пъти в седмицата спортуваш и какви спортове или активности ти харесват най-много?
3. Какво обикновено ядеш през деня? Смяташ ли, че храната ти е добре балансирана?
4. Какво правиш, когато си под стрес, и как обикновено си почиваш?

Слушане ЗДРАВΟΣЛОВЕН НАЧИН НА ЖИВОТ

1. Слушайте отговорите на четирима тийнейджъри на въпросите от рубриката „За мен“. Отбележете с кое име свързвате картинките според отговорите на децата.

	Алекс	Виктория	Иван	Мери
				
				
				
				
	✓			
				

2. Кое от децата се доближава най-много до вашите отговори на въпросите от рубриката „За мен“?

Граматика НАРЕЧИЯ (обобщение)

1. Слушайте отново текста и попълнете липсващите думи. Кои от изреченията са верни за вас?

Алекс

1. За мен здравословният начин на живот означава да се грижа за тялото си, като се храня _____, спортувам и спя _____.
2. Спортувам около три пъти седмично – _____ играя футбол, но и карам колело.
3. Обичам да съм _____, защото ми помага, когато съм напрегнат.

Виктория

1. Здравословният начин на живот означава да се грижа за себе си – както _____, така и _____.
2. Правя упражнения _____ всеки ден.
3. Храня се _____ – ям _____ плодове, зеленчуци и пълнозърнести храни.

Иван

1. Здравословният начин на живот означава _____ да се чувствам _____ и да имам енергия за нещата, които искам да правя.
2. Аз спортувам _____ – _____ седмично, _____ играя волейбол.
3. Не _____ се храня _____ – обичам бургери и пици.

Мери

1. Спортувам около два пъти _____, обичам да плувам.
2. Харесва ми да се движа, но _____ ми липсва мотивация.
3. Храня се _____, но се случва да прекалявам със сладкото и нездравословната храна.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Прочетете текста и изберете правилните думи / дума от списъците.

Когато сме болни и не се чувстваме добре, е важно да се храним _____¹, за да помогнем на тялото си да се пребори с болестта и да се възстанови _____². Добре е да ядем леки и лесни за храносмилане храни, които дават енергия, без да натоварват стомаха, например топла пилешка супа. Зеленчуци като броколи, спанак и моркови съдържат _____³ витамини и _____⁴ помагат на имунната система. Медът и джинджифилът _____⁵ успокояват възпаленото гърло. При стомашни проблеми е добре да ядем банани и ориз, защото не дразнят стомаха. Когато сме болни и отпаднали, е важно да се храним по-_____⁶, но с по-малки порции, _____⁷ ако нямаме апетит. Важно е да не забравяме да прием _____⁸ вода и да избягваме тежки, мазни, пържени, _____⁹ сладки или кисели храни, които могат да раздразнят стомаха ни или да влошат симптомите. _____¹⁰ така не трябва да ядем много пикантни ястия, ако имаме стомашни проблеми. Балансът между добра храна, _____¹¹ течности и почивка е ключът към бързо възстановяване.

1. рано, правилно, допълнително, лесно
2. здраво, достатъчно, също така, по-бързо
3. доста, адекватно, просто, напълно
4. сравнително, значително, леко, коректно
5. така, зле, някъде, ефективно
6. често, сигурно, мощно, горе
7. особено, безпроблемно, леко, навреме
8. бързо, много, точно, скоро
9. прекалено, точно, може би, вероятно
10. добре, малко, също, понеже
11. достатъчно, твърде, напълно, изключително

3. Направете изречения за себе си с наречията от списъка.

здравословно, повече, разнообразно, достатъчно, балансирано,
обикновено, разумно, рядко, навън, винаги, добре, заедно

Четене СЪПКИ КЪМ ПО-ДОБЪР ЖИВОТ

1. Прочетете диалога и обсъдете по двойки кои от съветите, описани в него, изпълнявате.

Нели: Ей, Марти, виждам, че си много напрегнат напоследък. Какво става?

Марти: Ами, не знам... Просто всичко ми идва в повече – проблеми в училище, с приятели, в семейството. Чувствам се като в капан и не мога да се справя.

Нели: **Недей да се поддаваш** на напрежението. Кажете какво те тормози.

Марти: Просто не мога да се концентрирам, а и не съм сигурен какво точно искам. Всички около мен сякаш знаят какво правят, какви цели имат, а аз се чувствам като изгубен, сякаш съм от друга планета.

Нели: Еее, **стига мисли** така! Постави си ясни цели и не се страхувай да мечтаеш. Започни да работиш върху това, което наистина искаш, и не се отказвай.

Марти: Лесно е да се каже, но е трудно да се направи...

Нели: Трябва да започнеш отнякъде. Например вземи лист и напиши какво искаш да постигнеш. После продължи да работиш с малки стъпки към целта си. **Недей да чакаш** перфектния момент, просто започни да действаш!

Марти: Окей, ще опитам. Но понякога просто избухвам и после съжалявам. Не мога да се справя с емоциите си, ако имам проблеми.

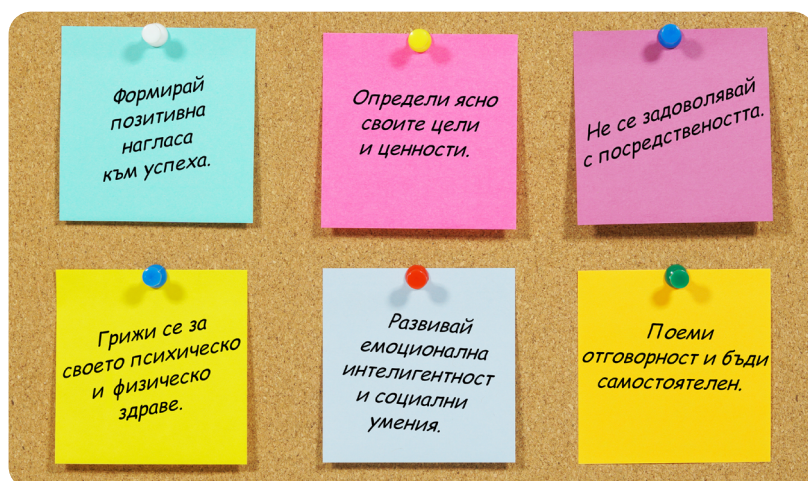
Нели: **Недей да реагираш** веднага в такива случаи. Спри за малко, поеми си дълбоко въздух или преброй до 10, преди да кажеш нещо или да реагираш. Обясни ясно какъв е проблемът според теб, и кажи какво искаш от другия. Но внимавай как говориш, и се опитай да си мил! Вместо да обвиняваш или обиждаш, кажи например: „Много ми е неприятно, когато се държиш така...“.

Марти: Добре, ще опитам. **Хайде да се разходим** малко. Искаш ли да отидем до новото заведение за фрешове? **Нека се почерпим.**

Нели: Супер, **да вървим!**

2. Свържете съветите за по-добър живот с параграфите по-долу.

1. Вярвай, че положените усилия водят до успех. Не се страхувай да опитваш нови неща и да реализираш идеите си.
2. Разбери какво е най-важно за теб и какво искаш да постигнеш в живота. Това ще ти помогне да вземаш решения, които са съобразени с твоите приоритети и желания.
3. Стреми се към повече и не позволявай страхът от провал да те спира. Бъди смел, мисли като победител и се учи от грешките си, за да продължиш напред.
4. Поддържай добър режим на сън, храни се балансирано, бъди активен и отделяй време за почивка и забавления. Здравият дух и тяло са основата на увереността и успеха ти.
5. Научи се да разпознаваш какво чувстваш, и да контролираш емоциите си. Общувай открито и изграждай здрави отношения с хората около теб, за да се чувстваш по-уверен и да се справяш по-лесно с трудностите.
6. Научи се да вземаш решения сам и да носиш отговорност за последствията от тях. Това ще ти даде свобода и увереност.

Граматика ПОВЕЛИТЕЛНО НАКЛОНЕНИЕ – СЛОЖНИ ФОРМИ

1. Прочете изречението от диалога между Марти и Нели и кажете в какво наклонение са глаголите в черно. Намерете и други примери за това наклонение в диалога и ги подчертайте.

Постави си ясни цели и не се страхувай да мечтаеш.

2. Разгледайте глаголите в сиво в диалога, които са сложни форми на повелително наклонение, и дайте съвети с тях.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

3. Свържете двете части на изреченията по смисъл, като номерирате листчетата в дясната колона. Подчертайте сложните форми на повелително наклонение.

1. Тялото ни е нашият храм - нека го пазим

2. Умереността в храненето е важна - за да нямате здравословни проблеми,

3. Стига гледа телефона си,

4. Липсата на физическа активност може да доведе до много здравословни проблеми -

5. Стига мълча, говори за проблемите си и

— недейте да преяждате.

— и да не ядем вредни храни.

— нека не забравяме да се движим всеки ден.

— не се страхувай да поискаш помощ.

— излез навън и подишай чист въздух, за да се чувстваш по-добре.

4. Изразете (по) желание, молба или заповед към ваши близки, като довършите изреченията.

Да _____.

Да не _____.

Нека да _____.

Нека да не _____.

Хайде да _____.

Недей _____.

Недей да _____.

Стига _____.

Любопитно ЗДРАВЕТО НА ТИЙНЕЙДЖЪРИТЕ

1. Прочетете текста и отбележете кои от фактите са нови за вас.

Какво означава да си наистина здрав?

Здравето е много повече от липса на болести. То е резултат на хармоничен начин на живот, който включва както грижа за тялото и психиката, така и активен социален живот. Колкото по-рано се научим да се грижим за себе си, толкова е по-вероятно да имаме щастлив и пълноценен живот.

Ето няколко интересни и малко познати факта за здравето на тийнейджърите.

- Около 60% от калориите, които приемат много хора – включително и тийнейджърите – идват от свръхпреработени храни.
- Недостигът на витамини и минерали е много по-често срещан сред тийнейджърите, отколкото можем да предположим.
- Сънят е критично важен за здравето, но повечето тийнейджъри не спят достатъчно.
- Прекаляването с телефони, компютри и телевизори не само натоварва очите, но и увеличава риска от тревожност, депресия и проблеми със съня.
- Бързото отслабване и крайните диети могат да нарушат хормоналния баланс и да забавят растежа.
- Много тийнейджъри не знаят, че дори едно силно слънчево изгаряне в детството или юношеството увеличава риска от рак на кожата в по-зряла възраст.
- Качеството на социалните контакти влияе пряко върху физическото здраве.
- Около половината от всички психични заболявания започват до 14-годишна възраст, но често остават незабелязани и неразпознати.
- Здравословните навици, изградени в тийнейджърска възраст, често се запазват за цял живот.

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ → в Междупредметни връзки

Идиоми ХРАНА И ЗДРАВЕ

като топъл хляб – нещо, което се търси или продава много бързо и лесно

Билетите за концерта свършиха като топъл хляб.

върви по мед и масло – всичко се случва лесно и безпроблемно

Пътуването е добре планирано и всичко върви по мед и масло.

ям като за последно – ям много

Той яде като за последно – изяде всичката храна.

облизвам си пръстите – ям с голям апетит, защото храната е много вкусна

Пригответех такава торта, че гостите си облизаха пръстите.

има много още хляб да ям – още съм млад и неопитен

Той е много добър футболист, но има много още хляб да яде, за да стане професионалист.

мед ми капе на душата/сърцето – изпитвам голямо удоволствие

Когато чуя милите думи на приятелите, мед ми капе на душата.

разтягам локуми – говоря много, без да кажа нещо съществено

Вместо да отговори директно, той само разтягаше локуми и избягваше същността на въпроса.

забърквам каша – създавам проблеми, обърквам нещо
Опитах да помогна с организацията на проекта, но всъщност само забърках каша.

обирам каймака – получавам най-хубавата част от нещо
В някои фирми шефовете обират каймака, докато служителите получават малки възнаграждения.

цъфтя от здраве – изглеждам много здрав, жизнен и свеж
Тя цъфтеше от здраве след почивката на морето и всички забелязаха колко е преобразена.

болен здрав носи – когато някой по-слаб и по-зле от друг е принуден да му помага
Стана като в приказката „Болен здрав носи“ – тя пак го принуди чрез измама да ѝ помогне.

излизам извън кожата си – ядосвам се много, губя контрол над емоциите си и ставам много раздразнителен
Те ме прекъсваха през цялото време и направо излязох извън кожата си.

олеква ми на душата – чувствам облекчение, освобождавам се от някаква грижа
Когато поговорях с добър приятел и споделях проблемите си, винаги ми олеква на душата.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с храна и здраве, сте чували?

Писане ЗДРАВΟΣЛОВЕН ДЕН

1. Напишете как си представяте един здравословен ден, като отговорите подробно на въпросите:

- ✓ Какво трябва да ядеш за закуска, обяд и вечеря?
- ✓ С какви физически активности можеш да се занимаваш през деня?
- ✓ Какво можеш да направиш за психичното си здраве?
- ✓ Какво трябва избягваш, за да се чувстваш добре?

Урок 3 ПОПУЛЯРНИ БЪЛГАРИ

*Който се учи, той ще сполучи.
Българска поговорка*

За мен

1. Знаеш ли някои популярни българи? Кой са те?
2. Кой са най-популярните личности в страната ти?
3. На кои известни хора се възхищаваш? Защо?

Четене ТЕОДОСИЙ ТЕОДОСИЕВ – ЗЛАТНИЯТ УЧИТЕЛ НА БЪЛГАРИЯ

1. Прочетете текста и подчертайте глаголите със СЕ и СИ.

Теодосий Теодосиев е много повече от учител по физика и приложна математика. Той е една от най-големите фигури в българското образование и вдъхновение за хиляди ученици и млади хора. Роден е през 1947 година в град Казанлък, където повече от 40 години се посвещава на преподаване. Той си създава име на изключителен педагог, защото успява да формира у учениците си не само знания, но и устойчив характер, воля и любов към науката.

Тео, както го наричат учениците и приятелите му, основава в родния си град специализирана школа по физика и приложна математика. Тя се нарича „Школата на Тео“ и в нея се подготвят повечето национални отбори на страната за международни олимпиади.

Тео Теодосиев не се ограничава само до точните науки. Учителят привлича интереса на учениците с различния си подход, който по-късно се развива в неговата „Методика за формиране на силов интелект“. В нея се съчетават дълбоки теоретични познания с богата обща култура, включваща музика, изобразително изкуство, литература, етика и други. Тео Теодосиев превръща ученето в удоволствие и източник на изключителни успехи.

Подходът му дава забележителни резултати, които надминават обичайните стандарти. Благодарение на методиката му стотици негови възпитаници се утвърждават като водещи таланти и печелят медали от национални и международни олимпиади, включително многобройни златни отличия. Постигат най-високи индивидуални и отборни резултати и често стават изявени учени, професионалисти и изследователи с принос, признат в целия свят.

Учителят Тео отделя цялото си време и много парични средства, за да следва своята мисия – обучението на можещи и знаещи млади хора от цялата страна. Освен че създава безплатна школа за ученици и учители, поддържа и развива безплатна база от материали за теоретична и практическа подготовка. Насърчава учениците си да преодоляват собствените си граници, и се утвърждава като модел за подражание, към който много млади хора се стремят. Той е ментор и приятел на своите възпитаници и вярва в силата на дисциплината и личния пример. Учениците му се вдъхновяват от него, защото той им показва, че постоянството, трудът и вярата в собствените възможности са ключът към успеха. Тео Теодосиев не спира да се развива и да измисля нови методи, които да правят учебния процес по-вълнуващ и разбираем.

Граматика ВЪЗВРАТНИ ГЛАГОЛИ

1. Открийте глаголите със СЕ и СИ в текста за Теодосий Теодосиев. Това са възвратни глаголи и в текста има общо 12.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Довършете изреченията за себе си.

1. Искам да се посветя на
2. Подготвям се за
3. Искам да се развивам в
4. Стремя се към
5. Мога да се изправа срещу
6. Желая да се утвърдя като
7. Вдъхновявам се от

3. Прочете цитати от известни хора. Кои от тях ви харесват най-много?

1. *Аз съм се посветил на отечеството си.*
Васил Левски (български национален герой и революционер)
2. *Не се гаси туй, що не гасне.*
Иван Вазов (български поет, писател и драматург)
3. *Само онзи, който е свободен, само той може да се нарече човек в пълния смисъл на думата.*
Христо Ботев (български национален герой, поет и революционер).
4. *Истински се вижда само със сърцето. Същественото е невидимо за очите.*
Антоан дьо Сент-Екзюпери (френски писател)
5. *Никога, никога, никога, никога не се предавай!*
Уинстън Чърчил (британски държавник)
6. *Не се носи по течението. Самата ти бъди течение.*
Елиф Шафак (турска писателка)
7. *Обичай се достатъчно, за да поставяш граници. Времето и енергията ти са ценни.*
Анна Тейлър (американска писателка)
8. *Историята се повтаря.*
Тукидид (древногръцки военачалник и историк)
9. *Всичко, от което се нуждаеш, е любов.*
(заглавие на песен на британската група „Бийтълс“)
10. *Всеки може да надмине себе си и да постигне успех, ако се посвети истински и със страст на това, което прави.*
Нелсън Мандела (южноафрикански политик)

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

Димитър Бербагов е сред най-известните български футболисти, чието име **се** превръща в символ на талант, интелигентност и стил на терена. Роден е през 1981 г. в Благоевград в спортно семейство и избира да **се** посвети на футбола. Не спира да **се** усъвършенства още от ранна възраст. Детската му страст към футбола бързо **се** превръща в професия. Бербагов играе за именити клубове като „Манчестър Юнайтед“, „Байер Леверкузен“, „Тотнъм“. С екипа на „Манчестър Юнайтед“ печели двукратно титлата на Англия, играе в Шампионската лига, става носител на Златната обувка във Висшата лига и става любимец на футболните фенове. На терена **се** отличава с чудесната си техника. Той е футболист, който търси красотата в играта и диктува темпото с интелигентни решения.

Интересен факт е, че освен с футбол Бербагов **се** занимава и с рисуване на шаржове на известни личности. Това му дава баланс и творчески заряд в напрегнатото ежедневие. Хобито му помага да съхрани вътрешната си хармония и вдъхновение и да **се** опознае още по-добре.

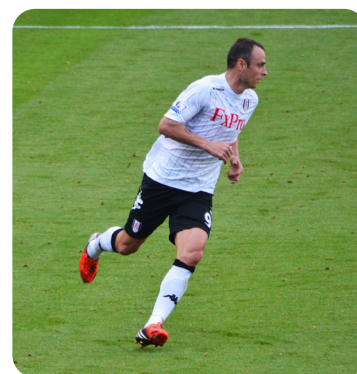
Развива и активна социална дейност. През 2008 година създава фондация „Димитър Бербагов“, чиято основна цел е да подкрепя талантиливи български деца – не само в спорта, но и в науката, изкуството и образованието. Избират **се** и **се** награждават не просто талантиливи деца, а такива, които **се** изявяват и **се** усъвършенстват чрез участия в състезания. Бербагов често подчертава, че успехът върви ръка за ръка с отговорността – успешите хора трябва да помагат и на други да развият **себе си**.

Той говори искрено за това как е преминал през личните предизвикателства, и окуражава младите, като акцентира върху дисциплината, вярата в **себе си**, отговорния избор и постоянството. Ето две от посланията му към младите:

*Важно е да не се отказваш от **себе си**.*

*Работиш ли наистина здраво върху **себе си**, ще видиш как всеки ден се опознаваш по-добре и ставаш по-силен от вчерашното си АЗ!*

Според него, за да създадеш нещо значимо в живота, трябва постоянно да надграждаш **себе си** и да **си** даваш шанс за развитие.

1. Кой е Димитър Бербагов и защо той е смятан за символ на талант и стил?
2. Къде и кога е роден и какво влияние има семейството му върху избора му на професия?
3. В кои известни футболни клубове е играл и какви успехи е постигнал с тях?
4. С какви качества се отличава на футболния терен според текста?
5. Какво хоби има освен футбола и как това му помага в живота?
6. Каква е основната цел на фондация „Димитър Бербагов“ и какви деца подкрепя тя?
7. Какви съвети дава Бербагов на младите хора, за да преодолеят предизвикателствата в живота и да се развият?

Граматика ВЪЗВРАТНИ ЛИЧНИ МЕСТОИМЕННИЯ

1. Разгледайте маркираните в сиво думи в текста за Димитър Бербагов, които са кратки и пълни форми на възвратни лични местоимения.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Създайте мотивиращи послания за личностно развитие, като използвате възвратни лични местоимения, например „Вярвай в себе си...“.

Слушане ДА ОТКРИЕШ СВОЯТА КАУЗА

1. Слушайте текста и свържете имената с каузите.

1. Лазар Радков	___ „Да помогнем на Младенчо“
2. Владимир Ампов – Графа	___ екологични кампании
3. Слави Панайотов	___ „Капачки за бъдеще“
4. Силвия Лулчева	___ кампании на УНИЦЕФ
5. Александър Дунчев	___ посланик на „SOS Детски селища“

2. Чували ли сте за някои от тези кампании и участвали ли сте в тях?

Граматика ВЪЗВРАТНО ПРИТЕЖАТЕЛНО МЕСТОИМЕННИЕ

1. Слушайте отново текста „Да откриеш своята кауза“ и попълнете липсващите думи.

1. Лазар Радков е истински вдъхновител за хиляди хора със _____ страст към доброволството и помощ за нуждаещите се.
2. Владимир Ампов – Графа дарява част от _____ приходи от големи концерти, за да помага на децата на България.
3. Слави Панайотов набира популярност със _____ топ класации, разказващи за мистериозни локации, истории и факти от България и света.
4. Силвия Лулчева има голямо сърце за благородни каузи и със _____ действия променя живота на много хора.
5. Александър Дунчев е популярен със _____ отдаденост на каузата за защита на горите и природата на България.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

1. Попълнете пълните форми на възвратното притежателно местоимение и довършете изреченията за себе си.

1. Постоянно работя върху разширяване на _____ знания, за да бъда
2. Вярвам в _____ способности и знам, че мога да постигна
3. Чрез _____ действия показвам, че
4. Благодарение на _____ любопитство мога да открива
5. Искам да сбъдна _____ мечти и да
6. Чрез _____ отдаденост към благородна кауза искам да

Любопитно ПОПУЛЯРНИ СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРИ С МЕЖДУНАРОДНА КАРИЕРА

1. Прочете текстовете за някои популярни съвременни българи.

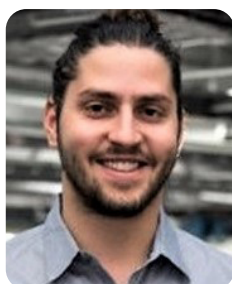
Ето кратко представяне на някои известни съвременни българи, постигнали значими успехи в различни сфери през последните години.

Васко Василев е световноизвестен цигулар и диригент, прославил България с виртуозните си изпълнения и музикални постижения на световните сцени. Още от дете впечатлява с таланта си и става най-младият концертмайстор на Кралската опера в Лондон.

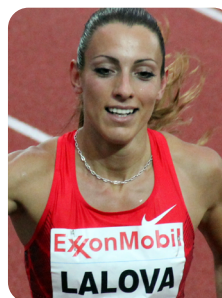
Силви Вартан е българска певица, която покорява сърцата на французите с уникалния си глас и съчетанието на френски, арменски и балкански културни влияния в песните си. Тя остава музикална икона вече повече от половин век, доказвайки силата на таланта без граници.

Теодор Ушев е графичен дизайнер, плакатист и аниматор. Негова анимационна адаптация на роман и късометражен анимационен филм са номинирани за „Оскар“ през 2017 и 2019 г.

Ивет Лалова е една от най-успешните български лекоатлетки, с рекордно участие в пет олимпийски игри и множество международни отличия. Нейната кариера е пример за дългогодишна упоритост и спортен талант.

Кирил Дончев е инженер и един от най-важните хора в частната компания SpaceX на Илън Мъск, която изпраща астронавти в Космоса . Кико, както го наричат приятелите му, е директор по наземните операции и отговаря за подготовката за изстрелвания.

Соня Йончева е обявена за една от най-харесваните и талантиливи оперни певици на нашето съвремие. Талантът ѝ завладява всички най-големи световни оперни сцени, като Метрополитън опера, Миланската скала, Виенската държавна опера, „Ковънт Гардън“ и др.

Григор Димитров е най-успешният български тенисист, който е печелил 9 титли от турнирите на Асоциацията на професионалните

тенисисти. През 2017 г. достига до трето място в световната ранглиста, задържайки се в топ 10 общо 124 седмици.

Нина Добрев е българо-канадска актриса и модел, известна със своята красота и талант и има над 20 роли в американски и канадски филми. Започва кариерата си като модел и е горда с българския си произход.

Георги Господинов е един от най-значимите съвременни български писатели, носител на международната литературна награда „Букър“ за романа „Времеубежище“. Неговият роман „Физика на тъгата“ е преведен на много езици и го утвърждава като значима фигура в съвременната българска литература.

Мария Бакалова е известна актриса, първата българка с номинация за „Оскар“ за ролята си във филма „Борат 2“. Участва в холивудски продукции и печели престижни филмови награди.

2. Коя популярна личност от изброените е най-интересна за вас и защо?

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ → в Междупредметни връзки

Говорене ИЗВЕСТНИ ХОРА

1. Какво според вас означава да си известен? Това винаги ли е хубаво?
2. Кои качества мислите, че трябва да има човек, за да бъде успешен и вдъхновяващ за другите?

Идиоми ОПИСАНИЕ НА ХОРА

голям човек – почитан и влиятелен човек

Той е голям човек в своята професия и всички го уважават.

човек с положение – човек с влияние, който притежава определена власт

Тя е човек с положение в този бизнес и влияе върху решенията в сектора.

златен човек – много добър и ценен като личност човек

Той е златен човек – винаги е готов да помогне на приятел в нужда.

човек от народа – човек със скромен произход, който е направил кариера, но разбира проблемите на хората

Дори когато стана министър, той си остана човек от народа.

ставам човек – да пораснеш и да се развиеш като личност

Преминах през много трудности в живота, но именно те ми помогнаха да стана човек.

важна клечка – човек с висок обществен или служебен статус

Той е важна клечка, но никой не го харесва.

свалям шапка – изразявам възхищение към някого за успехите му

Свалям ти шапка за търпението.

чист като сълза – човек с много добра репутация или безукорен характер

Тя на никого не е сторила нищо лошо, чиста е като сълза.

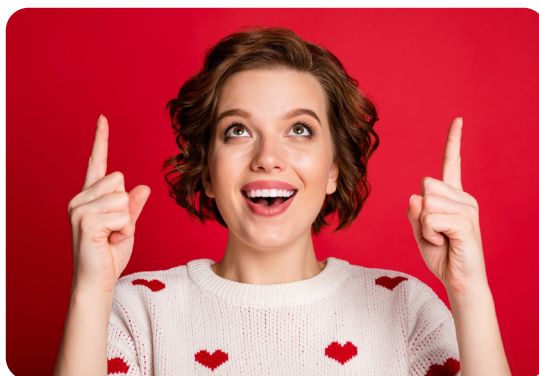
с вирнат нос – описание на надменен и горделив човек

Откакто се прочу, ходи с вирнат нос и не разговаря с никого.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други подобни идиоми на български сте чували?

Писане ПИСМО ДО ЧОВЕК, НА КОГОТО СЕ ВЪЗХИЩАВАМ

1. Напишете писмо до известен човек, когото харесвате. Споделете по какво искате да приличате на него.
2. Какви въпроси бихте му задали, ако го срещнете?

Урок 4 СЪКРОВИЩАТА НА БЪЛГАРИЯ

*Мирът е създаден не за да се нарушава, а за да подпомага интелектуалната и нравствената солидарност на човечеството.
Мото на ЮНЕСКО*

За мен

1. Какво знаеш за организацията ЮНЕСКО?
2. Знаеш ли кои са обектите на ЮНЕСКО в България?
3. А в твоята страна?

Слушане ОБЕКТИ НА ЮНЕСКО

1. Слушайте диалога между Ани и Никола и отговорете на въпросите.

1. Каква е целта на ЮНЕСКО?
2. Кои културни обекти в България са споменати в текста?
3. Кои са природните обекти в текста?
4. Колко общо са културните и природните обекти на ЮНЕСКО в България?

2. Посещавали ли сте някои от обектите на ЮНЕСКО? Кои от тях ви харесаха и защо?

Четене РИЛСКИЯТ МАНАСТИР – СЪРЦЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ДУХОВНОСТ

1. Прочетете разказа на Анелия за посещенията ѝ в Рилския манастир и отговорете на въпросите.

Рилският манастир **е построен** високо в Рила планина, сред гори и върхове, на 1147 метра надморска височина. Когато стигнах там, първото нещо, което ме впечатли, беше колко спокойно и красиво е всичко, сякаш времето е спряло. Комплексът е огромен – разположен е на около 45 декара, и е сгушен в планината, което го прави още по-привлекателен.

Рилският манастир е основан през 10. век от свети Иван Рилски, който **се приема** за небесен покровител на българите. Легендата разказва, че той е живял като отшелник в пещера близо до мястото, където днес е манастирът и където **се съхраняват** мощите му. Тази обител е разрушавана многократно през вековете, но след това винаги е възстановявана, защото е важна част от историята на България.

Главната църква – „Рождество Богородично“, е построена през 19. век и вътре има много красиви стенописи. Те разказват истории от Библията и са рисувани от известни художници като Захари Зограф. Най-старата част от манастира е Хрельовата кула, която е в двора. Тя е построена през 14. век и е била отбранителна кула и наблюдателница. Комплексът включва и музей, където **се пазят** много ценни реликви, като кръста на Рафаил – изящен шедьовър от резбовано дърво, който е изработван в продължение на 12 години.

Историята **се усеща** на всяка крачка. През вековете тук са се обучавали монаси, по времето на османското владичество са се криели български революционери, като Васил Левски и Гоце Делчев. С годините манастирът се е превърнал не само в религиозен център, но и в място за просвета и запазване на българската култура.

Рилският манастир е включен в списъка на Световното културно наследство на ЮНЕСКО още през 1983 година. Това показва колко значим е той не само за България, но и за целия свят. Хиляди хора от различни държави идват тук всяка година. За мен посещението на това място беше много вълнуващо.

1. Къде се намира Рилският манастир и на каква надморска височина ?
2. Какво е първото впечатление на Анелия от манастира?
3. От кого е основан манастирът?
4. Коя е главната църква на манастира и кои известни художници са работили по стенописите ѝ?
5. Коя е най-старата част на манастира и каква е функцията ѝ?
6. Кои са някои от ценните предмети, които могат да се видят в манастирския музей?
7. Какво означава изразът „историята се усеща на всяка крачка“?
8. Кога Рилският манастир е включен в списъка на ЮНЕСКО и защо това е важно?
9. Ако имаш възможност, би ли посетил/а Рилския манастир и защо?

Граматика СТРАДАТЕЛЕН ЗАЛОГ – ВЪЗВРАТНОСТРАДАТЕЛНИ ФОРМИ

1. В какъв залог са подчертаните думи в първия параграф на текста за Рилския манастир? Открийте още от тези форми.
2. Разгледайте глаголите в сиво в текста за Рилския манастир. Това са възвратно-страдателни форми.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

1. Направете няколко изречения с възвратнострадателните форми от списъка: гледа се, чете се, пише се, купува се, разказва се, говори се, слуша се.

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

МАДАРСКИЯТ КОННИК – МИСТЕРИЯ ОТ ДРЕВНОСТТА

Мадарският конник е скален релеф, изсечен преди повече от 1300 години върху отвесна скала край село Мадара в Североизточна България. Той е от епохата на Ранното средновековие и е единственият подобен релеф в Европа. Вписан е в списъка на Световното културно наследство на ЮНЕСКО през 1979 година.

Изобразява фигура на конник в движение, който пробощда с копие голям лъв. До конника се вижда тичащо куче, а над главата на коня

лети орел с разперени криле. Композицията на конника, лъва, кучето и орела предлага богата символика и олицетворява господството над враговете, хармонията между човека и природата и мощта на владетеля.

Барелефът е с размери около 2,6 метра височина и 3,1 метра ширина. Над самия конник се намират надписи на гръцки език, които съобщават за събития от началото на 8. – 9. в.

Мадарският конник е изсечен на труднодостъпно място – върху отвесна скала на 23 метра височина. Това показва значимостта, която хората от онова време са му придавали. Тази недостъпна позиция и до днес предпазва релефа от значителни повреди.

Мадарският конник не е просто скален релеф, а жив паметник на българската история и култура. Той е свидетел на епоха, когато България се е утвърждавала като голяма сила на Балканите и място, свързано с могъщи владетели и древни традиции.

1. Какво представлява Мадарският конник и къде се намира?
2. На колко години е този скален релеф?
3. Кога е включен в списъка на ЮНЕСКО?
4. Кои животни и фигури са изобразени?
5. Какви са размерите на барелефа?
6. Какви надписи има над конника?
7. Защо релефът е изсечен на толкова високо и труднодостъпно място?

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ → в Междупредметни връзки

Граматика ВИДОВЕ ПРЕДЛОЗИ (обобщение)

1. Намерете и подчертайте предлозите от текста за Мадарския конник.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Попълнете липсващите предлози.

Високо ____ планината Максим откри мистериозна врата. Той я отвори и заедно ____ своите приятели се оказа ____ дъвен портал ____ времето. След като прекрачиха прага, те се озоваха ____ огромна библиотека ____ купол ____ цветно стъкло. Навсякъде ____ тях стояха книги ____ различни епохи, а светлината проникваше ____ прозорци ____ витражи.

____ пътя ____ рафтовете с книги децата намериха карта, оставена ____ старо бюро. Тя им показва друга врата ____ ново измерение – буен горски свят ____ сенките ____ гигантски дървета. ____ всяка крачка те преминаваха ____ миналото ____ бъдещето, откривайки дворци, скрити ____ облаците, и пътечки, водещи ____ полета, изпълнени ____ цветя и странни създания. По време ____ своето приключение младежите научиха много ____ смелостта и приятелството, но и ____ нетърпение търсеха обратно пътя ____ дома.

Любопитно НЕМАТЕРИАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО В СПИСЪКА НА ЮНЕСКО

1. Разгледайте илюстрациите. Знаете ли какво представляват и откъде са?

2. Прочетете текста и свържете илюстрациите от упр. 1 с параграфите.

Освен културните и природните обекти в България в списъка на ЮНЕСКО са включени и нематериални културни ценности. Това са традиции, фолклорни празници и обичаи, които се считат за част от Световното културно наследство.

Национален събор на българското народно творчество в Копривщица

Този събор е голям фестивал, който се провежда на всеки пет години в град Копривщица. Там се събират хора от цяла България, за да покажат традиционни български занаяти, музика, танци и обичаи. Има и много гости от чужбина.

Мартеница

На 1 март българите празнуват идването на пролетта с мартеници – малки червено-бели украшения. Те се подаряват на приятели и роднини за здраве и щастие. Мартениците се носят, докато видим щъркел или цъфнало плодно дърво. После се свалят и се закачват на дървото.

Сурва

Празникът Сурва се празнува най-мащабно в град Перник и околните села. Там се организира най-големият маскараден фестивал в Европа. Хората пресъздават старинни български обичаи, като обличат специални маски и костюми и играят танци за здраве и плодородие. Има и участници от чужбина, които представят своите маскарадни и карнавални традиции.

Нестинарство

Това е древен ритуален танц, който се практикува в някои селища в Странджа планина в Югоизточна България. Нестинарите танцуват боси върху жарава. Местните хора вярват, че този танц ги защитава и носи здраве. Обичаят се свързва със свети Константин и Елена, но всъщност е много по-стар и се заражда от древен култ към слънцето.

Бистришките баби

Жените от село Бистрица край София имат група за автентичен фолклор и изпълняват старинни песни. Специалисти определят пеенето им като уникална полифония на три гласа. Мелодиката е съхранена от хилядолетия и е част от шопската култура.

Чипровските килими

Те съхраняват вековни традиции и представят специфична тъкачна техника от региона на град Чипровци. Това са двулицеви ръчно тъкани килими с характерни геометрични и растителни мотиви, които предават вековни символи и обичаи.

3. Изберете верния отговор.

1. По време на националния събор в Копривщица хората показват:
 - а) нови технологии
 - б) традиционни занаяти и танци
 - в) спортни игри

2. На кой празник българите си подаряват мартеници?
 - а) Великден
 - б) 1 март
 - в) Коледа

3. Какво носят хората по време на празника Сурва?
 - а) обикновени дрехи
 - б) специални маски и костюми
 - в) работни облекла

4. Как танцуват нестинарите?
 - а) с обувки
 - б) боси върху жарава
 - в) около огън, без да се докосват до него

5. Какво изпълняват Бистришките баби?
 - а) модерни поп песни
 - б) народни песни
 - в) само инструментални мелодии

6. Какъв тип килими са чипровските?
 - а) машинно тъкани
 - б) двулицеви ръчно тъкани
 - в) еднолицеви ръчно тъкани

Писане ОБЕКТ НА ЮНЕСКО В БЪЛГАРИЯ

1. Изберете обект на ЮНЕСКО от вашата страна или регион, който ви е интересен. Опишете мястото – къде се намира, как изглежда, с какво привлича туристите.

Урок 5 ПРЕДИ И СЕГА

Всичко тече, всичко се променя.

Хераклит – древногръцки философ, 535 – ок. 570 г.пр.н.е.

За мен

1. На колко години са майка ти и баща ти? А бабите и дядовците ти?
2. Познаваш ли историята на рода си? От кого си научил най-много?
3. На какво са те научили родителите ти? А баба ти и дядо ти? А ти на какво си ги научил?

Четене КОГАТО БЯХ МАЛЪК

1. Прочетете спомените на българи от различни поколения за детството им. Отговорете с *Вярно*, *Грешно* или *Не знам*.

Георги (на 100 години)

Роден съм в едно **селце** близо до Търново. Спяхме всички деца заедно на голямо легло, а печката в единствената ни **стаичка** беше с дърва. Вечерите бяха тихи – чувах се само **шурчетата** в градината, а понякога лаеше куче някъде в двора на съседите. Обичах лятото и игрите с **приятелчетата**. Ходех пеша до училището в съседното по-голямо село – три километра в едната посока. През зимата беше трудно – тогава валеше много сняг, не като сега. Понякога се натрупваше над един метър сняг и дори стигаше над главите ни. Но пък се пързалихме с дъски и дървени **шейнички**, които сами си правехме. Най-щастлив бях, когато ми даваха **захарче** или сушени плодове. Бяха бедни години, нямаше десерти, ядахме малко и проста храна, но поне беше истинска.

Стефка (на 80 години)

Израснах в малко **градче** край морето. Имахме **дворче** със смокиново дърво и люлка от въже и дъска, направена от баща ми. Четях много – всяка **книжка** беше прозорец към друг свят. Събирахме се на плажа и си разказвахме истории до късно. Правех си **куклички** от **парченца** плат и им шиех **дрешки** с копчета от стари ризи. Носехме дрехите на големите си братя и сестри, защото бяха бедни години след войната. Вечер спях до прозореца и слушах шума на морските вълни. Всяка неделя се събуждах от аромата на току-що изпържените **мекички** от баба. Все още обожавам да ги ям със сладко от смокини, както тогава. Сега вече живея на друго място, но в сърцето и мислите си често се връщам там, в детството си.

Петър (на 60 години)

Детството ми мина в един квартал на Пловдив, с много панелки и още повече деца. Имаше си наша банда – тичахме от сутрин до здрач. Играехме на стъклени топчета, „сляпа баба“ и разбира се – футбол. Момичетата предпочитаха „народна топка“, „ластик“ и ролкови кънки. Ние събирахме **колички**, значки и снимки на футболисти, а момичетата – салфетки, **станиолчета** от шоколади и марки. Пишихме си с **приятелчета** от чужбина и често си разменяхме разни неща за колекциите. Те бяха нашите съкровища! Нямахме толкова много неща като сегашните деца – нито телефони, нито лаптопи, нито дори дънки и маратонки, но имаше много приятели. И сега често се събираме и си спомняме за детските години. Често разказвам спомени и на **внучетата** си – много им е интересно.

Калоян (на 40 години)

Баща ми беше шофьор на ТИР. Често го нямаше по няколко седмици, а аз стоях пред голямата карта на стената в хола и си представях къде точно се намира в този момент – дали кара из някоя снежна магистрала в Чехия, или преминава през тунелите в Австрия. Когато се връщаше, винаги ми носеше нещо – вкусно **шоколадче** от Унгария, LEGO от Германия или диск с британска музика. Всички вкъщи обичахме музиката и пазехме старите плочи и касетки, наред с дисковете. Сега всичко е различно – музиката, филмите, информацията – всичко е на една ръка разстояние. Синът ми иска да изхвърлим старите музикални колекции, но аз не съм съгласен – за мен те са скъп спомен.

Ана (на 20 години)

Родителите ми се преместиха в Испания, когато бях на пет години. Дотогава живеехме в малък български град, където прекарвах дните си в игри с братовчедите, а всяко лято ходехме на село при баба и дядо. След преместването в Испания животът ми се промени. Заселихме се в Мадрид, в нов квартал с високи блокове. Ходех на испанско училище, където бързо усвоих езика. На училищните тържества винаги изпълнявах някоя българска песен, а любимата ми беше „**Облаче** ле бяло“. В къщи се говореше само на български, а в неделя сутрин кухнята ухаеше на баница. В началото ми беше трудно, защото в Испания бях „**българчето**“, а в България – „**испанчето**“. С годините разбрах, че нося две родини в сърцето си и това е голямо богатство. Испания ми подари нови хоризонти и възможности. България ми даде корените и традициите. И двете ме направиха това, което съм.

1. Георги ходи пеша до училище в друго село.
2. Стефка и брат ѝ ходят заедно на училище.
3. Петър получава като подаръци дънки и маратонки от чужбина.

4. Калоян още пази старата си музикална колекция.
5. Докато живее в България, Ана има домашен любимец.

2. Прочетете текстовете още веднъж и отговорете на въпросите.

1. Как Георги описва зимите през детството си?
2. Какво закусва Стефка всяка неделя като дете?
3. Какви игри играят децата в квартала на Петър?
4. Какъв е по професия бащата на Калоян?
5. Коя е любимата българска песен на Ана?

Граматика УМАЛИТЕЛНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ

1. Кажете кои са основните форми на умалителните съществителни в сиво от текста.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Използвате ли умалителни съществителни и във вашия език? Дайте примери.

Граматика МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ (преговор)

1. Разгледайте изреченията от един от текстовете с глаголи в минало несвършено време и след това подчертайте всички глаголи в това време.
 1. Спяхме всички деца заедно на голямо легло, а печката в единствената ни стаичка беше с дърва.
 2. Вечерите бяха тихи – чуваха се само шурчетата в градината, а понякога лаеше куче някъде в двора на съседите.
 3. Обичах лятото и игрите с приятелчетата.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Довършете изречението за себе си, като използвате глаголите от списъка в минало несвършено време.

Когато бях по-малък...

• играя / не играя	• гледам / не гледам
• ям / не ям	• чета / не чета
• пия / не пия	• слушам / не слушам
• ходя / не ходя	• харесвам / не харесвам

Слушане ПРЕДИ И СЕГА

1. Слушайте разговора между Габи и Жоро, които обсъждат текстовете за детството „Когато бях малък“, и попълнете празните места в изреченията.

Габи: Чете ли спомените за детството на хора от различни поколения? Все едно пътувах във времето!

Жоро: Да! Най-много ме впечатли Георги – колко _____ щастлив от едно захарче?

Габи: Ами _____ други сладки неща. Бедност, студ, но той го описва толкова спокойно – сякаш му _____ хубаво.

Жоро: Да, един метър сняг! Аз през зимата не излизам и за хляб, ако е студено.

Габи: Ами Стефка? Представям си как си _____ кукли от парцали и ги _____ с дрехи от стари ризи.

Жоро: Не съм сигурен дали щях да оцелея в онези години – без играчки, без интернет, без нищо.

Габи: Но те _____ всичко сами, имали са голямо въображение! А Петър – онзи, който _____ в панелките – много ми напомня на разказите на нашите.

Жоро: Футбол, стъклени топчета, момчешки банди. И в нашия блок има деца, но всички са с телефони. Никой не излиза да играе.

Габи: Поне _____ много приятели. И _____ значки и колички. Сега ние какво събираме? TikTok лайкове?

Жоро: А за Калоян ми стана малко тъжно. Баща му почти през цялото време _____ .

Габи: Ана ми е най-близка. Тя е само няколко години по-голяма от нас.

Жоро: Аз имам братовчедка в Германия – и тя се чувства така. Половината ѝ сърце е там, другата – тук.

Габи: Всеки _____ в различно време, но всички имат хубави спомени от детството си.

Жоро: Може би след 50 години и ние ще разказваме на внуците си: „Едно време си правехме видеа и ги качвахме в TikTok!“.

Габи: Ха-ха! И те ще ни питат: „Какво е TikTok?!“.

Жоро: Знаеш ли, замислих се. Дали не е добре от време на време да оставяме телефона и да излизаме навън. Може би тогава ще имаме повече спомени за разказване.

Граматика МИНАЛО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ (преговор)

1. В какво глаголно време са глаголите, които попълнихте?

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

1. Изберете един от текстовете за детството и го трансформирайте в 3 л. ед. ч., като използвате минало неопределено време.

1. Прочетете описанието на различните поколения от 20. и 21. век.

Теорията за поколенията първоначално е разработена през 20. век в САЩ, но получава широко разпространение в целия свят. Според тази теория хората, родени и израснали в определени исторически периоди, преживяват едни и същи важни исторически, културни и технологични събития и съответно имат общи ценности, нагласи, поведение и възприятие за света.

ВЕЛИКОТО ПОКОЛЕНИЕ (родени между 1901 и 1927 г.)

Те са участвали в Първата и Втората световна война. Това е поколението на хората, които буквално са изградили съвременния свят. Те са живели в свят без електричество в селата, без хладилници, без лекарства, без много неща, които днес приемаме за даденост.

- **Телефон** – Не и в къщата. Почтафонът е бил най-важният човек.
- **Музика** – Грамофон: военни маршове, народни хора.
- **Свободно време** – Много малко, защото е трябвало да работят.

ТИХОТО ПОКОЛЕНИЕ (1928 – 1945 г.)

Това са възрастни хора, които са преживели войни, лишения и много трудни времена. Израснали са в свят без телевизия, без лични автомобили и със силно уважение към реда и авторитета. Работили са упорито, рядко се оплакват и ценят семейството и спокойствието.

- **Телефон** – Не са имали вкъщи. Ходели са до пощата, за да звънят.
- **Музика** – Радио: народна музика, стари шлагери и джаз.
- **Свободно време** – Игри навън, работа в двора, приказки от баба.

БЕЙБИ БУМЪРИ (1946 – 1964 г.)

Това са прабабите и прадедовците ви. Родени след Втората световна война, в период на оптимизъм и развитие. Светът се е променял бързо. Те са видели как телевизията става масова и как се разпространява рокендролът. Свидетели са на първия полет в Космоса и стъпването на човек на Луната. За тях училището е било важно, но играта навън – още по-важна.

- **Телефон** – С шайба: ако някой ти се обади, трябва да вдигнеш веднага.
- **Музика** – Касетофон и песни на The Beatles, ABBA, Queen.
- **Свободно време** – Криеница, ръчно изработени играчки, походи в гората.

ПОКОЛЕНИЕ X (1965 – 1980 г.)

Това може да са вашите баби и дядовци. Те са първите, които започват да гледат цветна телевизия и да слушат музика на CD. Израснали са с игри навън, но също така са видели първите компютри и началото на дигиталната епоха.

- **Телефон** – Все още с кабел.
- **Музика** – Уокмени и CD плейъри.

- **Свободно време** – Игри навън, събиране на салфетки, колекциониране на дъвки „Турбо“.

МИЛЕНИАЛИ / ПОКОЛЕНИЕ Y (1981 – 1996 г.)

Това са родителите ви – поколението, което помни уличните игри и видеокасетите, но също така първия интернет и мобилните телефони без тъчскрийн.

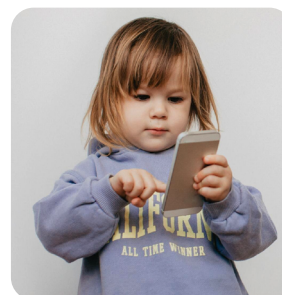
- **Телефон** – Nokia 3310.
- **Музика** – CD-та, MP3-ки и първите iPod-и.
- **Свободно време** – Counter-Strike, форуми, ICQ, каране на колело.

ПОКОЛЕНИЕ Z (1997 – 2012 г.)

Това сте вие или по-големите ви приятели. Израснали сте в дигиталния свят. От малки сте с таблет в ръце, знаете как да намерите всичко в YouTube, и живеете в реално време между TikTok и Instagram.

- **Телефон** – Смартфон с всички екстри.
- **Музика** – Spotify, плейлисти.
- **Свободно време** – скролване, гейминг, гледане на клипчета, правене на мемета.

ПОКОЛЕНИЕ АЛФА (2013 – 2025 г.)

Те още са малки, но вече знаят повече за YouTube от баба си. Това са деца, които ще израснат с изкуствен интелект и виртуална реалност. Те гледат анимации на iPad, говорят с гласови асистенти и често „учат“ възрастните как да се справят с техниката.

- **Телефон** – Може би още нямат, но вече знаят как да отключат айфона на мама.
- **Музика** – Детски песни в YouTube, танци в TikTok.
- **Свободно време** – Екрани, игри, образователни приложения.

2. Говорете с хора от различни поколения и сравнете спомените им с описанията на поколенията. Кои неща съвпадат и кои са различни?

Идиоми и поговорки ДЕТСТВО И ПОКОЛЕНИЯ

детска работа – нещо лесно

Миенето на прозорци не е детска работа.

държа се като бебе – имам поведение, което не отговоря на възрастта ми

Понякога, когато се глезя, майка ми ми казва, че съм вече голям – да не се държа като бебе.

държа се като голям човек – имам отговорно и зряло поведение

Спри да плачеш, и се дръж като голям човек!

млад и зелен – неопитен човек

Баща ми и майка ми са се оженили, когато още са били млади и зелени.

момче за всичко – човек, който върши всякаква работа, възлагат му най-различни задачи
Стефан е момче за всичко в офиса – взема пощата, прави ксерокопия, разнося документи.

лудо младо – за млади хора, които не са се сблъскали с трудностите на живота
Това е снимка на родителите ми преди сватбата, когато още са били луди млади.

млада надежда – човек, към когото има високи очаквания
Иван Иванов е младата надежда на българския тенис.

доброто старо време – недалечното минало, гледано обикновено в идеализирана светлина
Дядо ми и баба ми често говорят за доброто старо време, когато са били млади.

Душата не остарява. – Човек остарява физически, но има мечти и вълнения като младите.
Баба ми често казва, че душата не остарява – че и сега иска да танцува и да се забавлява.

Не питай старило, а патило. – Възрастта не е толкова важна, колкото житейския опит.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с детството и поколенията, сте чували?

Писане **ДЕТСКИ СПОМЕНИ**

1. Проведете разговор с възрастен човек и го разпитайте за интересна случка от детството му. Оформете го като интервю за училищния вестник.

Урок 6 ПРИЯТЕЛСТВОТО

*Приятел в нужда се познава.
Българска поговорка*

За мен

1. Разкажи за най-добрия си приятел или най-добрата си приятелка:
 - Как изглежда?
 - Как и кога се запозна с него/нея?
 - Какво правите, когато сте заедно?
2. Кои са трите най-важни качества на добрия приятел според теб?
3. Какъв човек не би избрал за свой приятел?

Слушане ПРИЯТЕЛИТЕ МИ

1. Слушайте текста „Приятелите ми“ и отговорете с *Вярно*, *Грешно* или *Не знам*.

1. Илиана и Милена са приятелки от първи клас.
2. Милена пее много добре.
3. Вальо се интересува само от кино.
4. Когато получава шестици, Вальо казва, че е учил много.
5. Ангел винаги знае как да те развесели.
6. Ангел измисля интересни истории.
7. Яна е най-организирана от всички.
8. Яна никога не се грижи за другите.

2. Слушайте текста отново и попълнете празните места.

1. Ние сме толкова различни, като _____.
2. Милена беше сложила в раницата си _____.
3. Господинът по изобразително изкуство казва, че _____.
4. Вальо е като _____.
5. Чудя се как Вальо _____.
6. Ангел може да те разсмее, дори когато _____.
7. Онзи ден Ангел носеше _____.
8. Яна винаги помни _____.
9. Яна често ни подарява _____.
10. С моите приятели всеки ден _____.

3. Разкажете какви са приятелите ви. Кои техни качества цените и кои не харесвате?

2. Довършете изреченията за себе си.

1. Утре по това време ще съм ... / няма да съм ...
2. След един месец ще съм ... / няма да съм ...
3. След една година ще съм ... / няма да съм ...

3. Прочетете текста и попълнете с глаголните форми на бъдеще предварително време.

Стефан: В момента изобщо не се чувствам добре, имам проблеми с близките си приятели. Татко ми казва, че трябва да говоря с тях и да си изясним нещата – колкото по-бързо, толкова по-добре. Така и ще направя. До края на седмицата _____ (говоря) с тях и се надявам, че заедно _____ (обсъдя) недоразуменията. Вярвам, че след разговорите всички _____ (осъзная), че сме истински приятели, _____ (направя) усилия да останем такива и _____ (извиня се) един на друг. Каквото и стане, знам, че (науча) много за себе си и _____

(разбера) кой от тях ме цени като приятел.

4. Вие какво правите, когато имате проблеми с приятелите си?**Любопитно ПРИЯТЕЛСТВОТО****1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.****СВЕТОВЕН ДЕН НА ПРИЯТЕЛСТВОТО**

30 юли е Световният ден на приятелството. Първоначално идеята идва от Парагвай, където празнуват подобен празник от 1958 година. Ден на приятелството се празнува и в други страни на различни дати. През 2011 година Общото събрание на ООН избира датата 30 юли и я обявява за международен празник на приятелството. Идеята е да се насърчават приятелските връзки както между отделните хора, така и между различните народи и култури. Опознаването и разбирането на другите е най-добрият начин за постигане на световен мир и хармония. Този ден е и още един повод да оценим приятелите си и ролята им в живота ни, да им го кажем и да им благодарим за тяхната обич и подкрепа. Хората по света празнуват този празник по различни начини – те си изпращат съобщения, събират се и прекарват време заедно, подаряват си подаръци, участват в партита, организирани по този повод, където откриват и нови приятели. За всички, празнуващи този ден, приятелството е ценност.

СВЕТОВЕН ДЕН НА ТОЛЕРАНТНОСТТА

За много хора приятелството означава преди всичко толерантност. Уважението и приемането на другите, на многообразието от култури в света е нещо, което е от голяма важност за бъдещето ни. Неслучайно има и Световен ден на толерантността. Той се отбелязва на 16 ноември и е приет за такъв от ООН през 1996 година. Може би най-важното послание е да бъдем по-добри. На този ден се организират различни събития, срещи и дискусии, които имат за цел да ни запознаят с различните култури и да ни покажат, че е по-лесно да изградим мостове, а не стени помежду си.

1. Как бихте отпразнували Световния ден на приятелството? Какво бихте направили за приятелите си на този ден? Какво бихте им казали ?
2. Мислите ли, че толерантността е важна за отношенията между хората? Защо?
3. Трябва ли според вас да има и Световен ден на приятелството между хората и животните? Как си представяте такъв празник?

Поговорки ПРИЯТЕЛСТВО

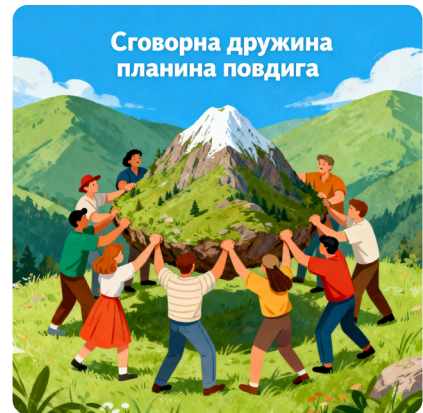
Сговорна дружина, планина повдига. – Ако работим заедно, ще успеем.

Каж ми кои са приятелите ти, за да ти кажа какъв си. – Обикновено избираме за приятели хора, с които си приличаме по някакъв начин.

С добър приятел и зло време е весело. – Добрият приятел винаги е опора.

Приятел верен, който има, още една глава има. – Верният приятел помага със съвети, може да разчиташ на него.

По-добре хиляда приятели, отколкото хиляда гроша. – Приятелите са богатство.

Не ми трябва безценен камък при верен приятел. – Приятелите са безценни.

Една пръчка лесно се счупва, но повече – мъчно. – Когато сме заедно и си помагаме, ще успеем.

Приятелството си е приятелство, но сиренето е с пари. – Не трябва да злоупотребяваме с приятелите си.

Лют човек приятел не държи. – Към приятелите трябва да се отнасяме с обич и уважение.

1. Има ли подобни поговорки във вашия език?
2. Какви други поговорки на тема приятелство знаете?

Писане ПРИЯТЕЛСТВОТО

1. Опишете случка, в която сте усетили силата на приятелството.

Урок 7 МЕЧТИ И РЕАЛНОСТ

Вчера е днешният спомен, утре е днешната мечта.

Халил Джубран – ливански поет, писател, философ и художник, 1883 – 1931 г.

За мен

1. Какъв искаше да станеш, когато беше по-малък?
2. Какъв искаш да станеш сега?
3. Обсъждаш ли с родителите си или приятелите си тази тема?

Четене КОГАТО ПОРАСНЕМ

1. Прочетете разговора между Сияна, Николай, Ели и Мартин за това какви искат да станат, като пораснат, и отбележете дали твърденията са верни, или грешни.

Сияна: Мислите ли понякога с какво **ви се иска** да се занимавате, като пораснете? Знам, че може би е малко рано. Първо, трябва да завършим училище, после да решим дали ще продължим да учим и какво точно. Но напоследък, като виждам как рисунките ми оживяват в анимация, усещам, че точно това **ми се прави**. Не просто да рисувам красиво, а да разказвам истории с рисунки.

Ники: Компютърна анимация? Това е супер! Значи ще работиш в студио?

Сияна: Да. Знам, че **е трудно**, защото **има** голяма конкуренция. Ще **ми трябват** много неща – рисуване, компютри, английски. Затова си мечтая да уча в някоя академия по изкуствата. А вие?

Мартин: Аз не съм по рисуването, нито по ученето. Обичам да разглобявам и сглобявам разни неща, и никога **не ме мързи** да го правя. **Любопитно ми е** да гледам как баща ми ремонтира колелото, пералнята, колата. **Харесва ми** да знам как нещата работят.

Ели: Не познавам друг като тебе. А къде се виждаш след 10 години?

Мартин: Мечтая да отворя собствен автосервиз. Не просто да сменям гуми, а да правя тунинг. Ако уча в професионална гимназия, може би ще стане. Преди исках да бъда автомобилен състезател, но вече съм по-голям реалист.

Ники: А аз продължавам да витая в облаците. Или по-точно в Космоса. От малък обожавам звездите, космическите кораби, луноходите. И сега **ми е интересно** да чета за тях. Искам да стана инженер в НАСА или в Европейската космическа агенция, а защо не и астронавт!

Сияна: Еха! Това е сериозно.

Ники: Да. Знам, че ще ми трябват математика, физика, добра физическа подготовка. Може би ще уча в Германия или в някоя друга страна с добри инженерни програми. Искам да съм част от изследването на Космоса.

Ели: Аз пък искам да стана лекар. И то не просто лекар, а неврохирург. Представям си как съм в някоя болница и правя мозъчна операция.

Сияна: **Не те ли е страх?**

Ели: **Страх ме е**, да. Честно казано, понякога се чудя дали ще издържа да уча толкова години, но това е моята мечта.

Ники: Значи всички знаем какво искаме да постигнем.

Мартин: И ще трябва да се борим, за да го осъществим. Сигурно **няма да ни е лесно**.

Сияна: Затова **е хубаво**, че си споделяме.

Ели: Да, така мечтите стават по-реални. Хрумна ми нещо! Хайде да се уговорим да се срещнем пак след 10 години, за да видим кой докъде е стигнал.

Сияна, Мартин и Ники: Супер!

Ели: А сега **е време** за игри! Да побързаме, защото скоро **ще се стъмни**.

1. Какво мечтае да работи Сияна?
2. С какво обича да се занимава Мартин?
3. Какви знания и умения ще трябват на Ники за бъдещата му професия?
4. От какво се страхува Ели?
5. Какво решават да направят децата след 10 години?

2. Отговорете на въпросите.

1. Коя от професиите, за които разказват децата, ти изглежда най-трудна? А коя – най-въълнуваща?
2. Смяташ ли, че е важно да избереш рано бъдещата си професия? Защо?
3. Какви качества са нужни, за да успееш в професията, за която мечтаеш?

Граматика БЕЗЛИЧНИ КОНСТРУКЦИИ

1. Разгледайте конструкциите в сиво от диалога. Това са безлични конструкции. Кое е общото между тях?

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Отговорете на въпросите.

1. От какво те е страх?
2. Какво ти е трудно да правиш? А какво ти е лесно?
3. Мързи ли те да си пишеш домашните?
4. Какво ти трябва? А какво не ти трябва?
5. Какво ти е забранено? А какво ти е разрешено?
6. Какво ти се прави сега?

3. Довършете изреченията за себе си.

1. Яд ме е, че ...
2. Срам ме е, когато ...
3. Добре е, че ...
4. Играе ми се на ...
5. Харесва ми, че ...
6. Време е да ...

Слушане ПРОФЕСИИТЕ НА БЪДЕЩЕТО

1. Слушайте разговора на същите деца на следващия ден и изберете правилните отговори на въпросите.

1. Какво обсъжда Сияна с майка си?
2. Какво казва бащата на Ники за бъдещето на професията на програмистите?
3. Какъв съвет дава на Ели баба ѝ?
4. Какво мисли Мартин за работата в офис?
5. Какви нови професии споменават децата като примери?

2. Отговорете на въпросите.

1. Съгласен ли си, че някои професии ще изчезнат? Защо?
2. Можеш ли да дадеш пример за професия, която може да се появи в бъдеще и която днес още не съществува?
3. Мислиш ли, че ще има място за изкуствата в бъдещия свят на технологии?
4. Кои умения според теб ще бъдат важни за всеки човек, независимо от професията му?
5. Какво те вълнува най-много, когато мислиш за професиите на бъдещето?

Четене ВУНДЕРКИНДИ

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

ВУНДЕРКИНДИ

Думата *вундеркинд* е от немски и означава „дете-чудо“. Вундеркиндите са деца, които още от много малки показват изключителни способности в някоя сфера. Те се развиват много по-бързо от връстниците си и често удивляват и родителите, и учителите си.

Ето някои примери на вундеркинди от историята.

Блез Паскал (1623 – 1662) – френски математик, физик, изобретател и философ

На 3 години може да чете, на 12 години започва да открива математически теореми, а на 16 пише важен труд по геометрия. Той създава т. нар. Паскалова машина – предвестник

на съвременния калкулатор. Паскал е толкова умен, че когато на 16 години написва книга, учените от Парижката академия мислят, че е написана от баща му.

Волфганг Амадеус Моцарт (1756 – 1791) – австрийски композитор

Още на 3 години Моцарт започва да свири на клавесин, а на 5 години вече композира музика! На 6 години пътува из Европа с баща си и сестра си и свири пред крале и кралици. Когато е на 14 години, слуша музикална творба в църква и когато се прибира вкъщи, я пресъздава напълно по памет. Умира едва на 35 години, а е написал повече от 600 музикални произведения.

Джон Стюарт Мил (1806 – 1873) – английски философ, икономист и писател

Още на 3 години Джон се научава да чете на гръцки език. До 8-годишна възраст вече е прочел голяма част от класическата древногръцка и древноримска литература. На 12 години вече знае повече, отколкото по-голямата част от възрастните. Интересното е, че никога не е ходил на училище. Той научава всичко от баща си вкъщи. Като възрастен става един от най-големите философи на своето време. Известен е и като защитник на свободата и правата на човека.

Вундеркинди има и в съвременността.

Теренс Тао (1975) – още на 2 години може да чете, а на 9 вече учи университетска математика. Получава докторска степен на 20 години и днес работи върху много сложни математически теории.

Саба Пеше (1983) – още от детска възраст проявява голям интерес към технологиите. На 16 години постъпва в Масачузетския технологичен институт. Днес е успешен предприемач.

Фабиано Каруана (1992) – на 5 години започва да играе шах, а на 14 вече става гротмайстор. Играе срещу най-добрите в света.

Акиян Крамарик (1994) – започва да рисува сложни картини с маслени бои на 6 години и има изложби по целия свят. Освен това пише поезия и книги от малка.

Клеър Коксуел (2006) – започва да свири на пиано на 2 години и на 6 вече изпълнява сложни класически творби пред публика. Освен музикален талант показва интерес и към роботика и програмиране още в началните класове!

Може би един от най-интересните примери са сестрите **Полгар** – Сюзан, София и Юдит. Баща им, Ласло Полгар, вярва, че всяко дете може да стане гений, ако бъде обучавано целенасочено от малко. Той започва да учи дъщерите си на шахмат още от съвсем малки (3 – 4 години). Образованието им е основно у дома, със силен акцент върху логика, математика и шах. **Сюзан Полгар (1969)** става първата жена, спечелила титлата *гросмайстор* по стандартите за мъже. **София Полгар (1974)** на 14 години побеждава осем от девет противници в международен турнир и изненадва шахматния свят. **Юдит Полгар (1976)** е най-успешната от трите сестри. Побеждавала шампиони като Гари Каспаров, Анатолий Карпов и Магнус Карлсен. На 15 години става най-младият гротмайстор в историята дотогава.

Какво обединява всички тези хора? Всички те притежават силно любопитство, обичат да учат и не се страхуват от трудни въпроси, получават подкрепа от семейството или учителите си и никога не спират да мислят и да мечтаят.

1. Какво означава думата „вундеркинд“?
2. Кои са примерите за музиканти?
3. А за шахматисти?

4. Кой са математиците?
5. Кой има талант в областта на езиците?
6. А в областта на изкуството?
7. Знаеш ли примери за други вундеркинди?

Четене НИКОГА НЕ Е КЪСНО ДА СБЪДНЕШ МЕЧТИТЕ СИ

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

Може би си мислиш: „Но аз не съм вундеркинд! Уча в обикновено училище и не съм постигнал нищо забележително – значи няма и да успея“. Обаче историята познава хора, които са постигнали големи неща чак когато вече са на възраст, в която други се пенсионират.

Ето някои вдъхновяващи и интересни примери – от различни държави и различни области. И всички те доказват едно – никога не е късно да станеш това, което искаш!

Полковник Харланд Сандърс основава веригата за бързо хранене KFC, когато е на 65 години. Преди това работи какво ли не – фермер, тираджия, готвач, дори продавач на гуми. Накрая създава рецепта за пържено пиле и тръгва по ресторанти, за да я предлага, но над 1000 пъти получава отказ. Днес KFC е известна в целия свят.

Анна Мери Робъртсън, известна като Баба Мойзес, започва да рисува, когато е на 78 години! Дотогава се е занимавала с домакинска работа – готвене, шиене, градинарство. Когато артритът започва да ѝ пречи да шие, тя взема четка и започва да рисува селски пейзажи. И става световноизвестна художничка!

Фаужа Сингх е индийски маратонец, който започва да бяга сериозно едва на 89 години и участва в много състезания. На 100 години завършва маратон в Торонто за около 8 часа и 25 минути, което го прави първия човек на такава напреднала възраст, завършил пълната дистанция. През 2012 г. е факлоносец на Олимпийските игри в Лондон. Прекратява състезателната си кариера на 102 години, но продължава да бяга за здраве.

Сюзан Бойл е обикновена жена от Шотландия, която решава да се яви на музикалното шоу Britain's Got Talent, когато е на 47 години. Публиката не очаква нищо особено, но когато започва да пее – всички онемяват. Гласът ѝ е впечатляващ, а участието ѝ се превръща в сензация. Нейните албуми се продават в милиони копия и тя доказва, че не е задължително да изглеждаш като звезда, за да станеш такава.

Вера Вонг става световноизвестна дизайнерка на булчински рокли, когато е над 40 години. Преди това е фигуристка и моден редактор. Когато не може да си намери рокля за собствената си сватба, решава да я създаде сама. Така създава своя марка, а днес звездите се надпреварват да носят нейните модели.

Лаура Уайлдър написва първата си книга, когато е на 65 години. До този момент тя живее обикновен живот – на село, със семейството си. Дъщеря ѝ я убеждава, че спомените ѝ от детството в Дивия Запад са интересни и трябва да ги запише. Така се ражда поредицата „Малка къща в прерията“, която вдъхновява поколения деца по цял свят.

А ти? Може би още не знаеш какъв искаш да станеш. Може би днес ти се спи, играе или просто не ти се учи... Това е нормално. Но не забравяй – никога не е късно да започнеш. Мечтите нямат възраст, а успехът идва тогава, когато си готов за него.

1. Кой открива призванието си най-късно? А най-рано?
2. Каква рецепта създава полковник Харланд Сандърс?
3. Защо Анна Мари Робъртсън започва да рисува?
4. На колко години прекратява състезателната си дейност Фаужа Сингх?
5. Как се прочува Сюзън Бойл?
6. Какъв спорт е тренирала Вера Вонг?
7. За какво са книгите на Лаура Уайлдър?

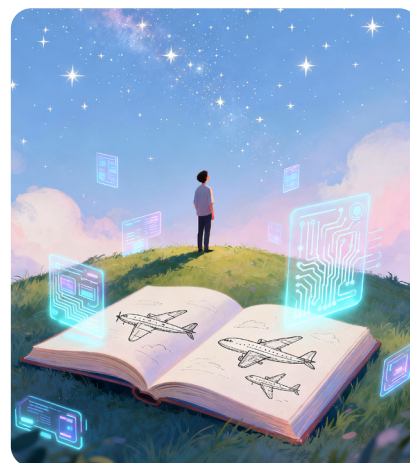
2. Знаете ли историите на други хора, които са постигнала успех по-късно в живота си?

Любопитно ПРЕДВИЖДАНЯ

1. Прочетете описания за различни предвиждания от миналото, които днес вече са реалност или са частично осъществени.

Често въображението предшества реалността. Винаги е имало мечтатели, фантазори, визионери, които са „виждали“ в бъдещето и са предвиждали какво ще се случи десетилетия, а понякога и векове след тях. Това са били както учени и изобретатели, така и писатели и философи. Ето някои от най-известните примери.

- В края на 14. и началото на 15. век италианският художник, инженер и изобретател **Леонардо да Винчи** създава рисунки на летящи машини, парашути, подводници и механични човешки фигури, наподобяващи роботи.
- В края на 19. век френският писател **Жул Верн** описва в романите си космически полет до Луната.
- В началото на 20. век английският писател **Хърбърт Уелс** предвижда създаването на атомната бомба, въздушните битки, телевизията и международните организации като ООН.
- Също в началото на 20. век американският изобретател и инженер от сръбски произход **Никола Тесла** описва безжичната комуникация и мобилните телефони, видеоразговорите и дистанционното обучение.
- В средата на 20. век британският писател и учен **Артур Кларк** пише за геостационарни сателити и за информационна мрежа, подобна на интернет.
- Също в средата на 20. век британският математик и криптограф **Алън Тюринг** създава концепцията за изкуствения интелект и мислещите машини.
- През 1999 г. американският предприемач **Бил Гейтс** предвижда създаването на смарт устройства, социални мрежи, персонализирани реклами и онлайн разплащания.

Идиоми МЕЧТИ

гледам през розови очила – възприемам света прекалено идеализирано
Свали розовите очила и виж реалността такава, каквато е.

гледам през черни очила – възприемам света по прекалено песимистичен начин, винаги очаквам лошото

Стига се гледал през черни очила — не всичко е толкова зле!

болна амбиция – прекалено желание за успех на всяка цена
Тя загуби всичките си приятели заради болната си амбиция.

светло бъдеще – очаквания за успешен, щастлив и благоприятен живот или развитие в бъдещето

Тя е умно и амбициозно момиче със светло бъдеще.

градя бъдещето си – полагам активно усилия, за да създам добро бъдеще за себе си
С всяка постъпка и решение днес ти градиш бъдещето си.

витая в облаците – когато съм замечтан, разсеян или потънал в мисли, често далеч от реалността и случващото се наоколо

Слез на земята, пак витаеш в облаците!

стъпвам здраво на земята – когато съм реалист и не се поддавам на илюзии

Хубаво е да мечтаете, но трябва и да стъпвате здраво на земята.

мечтая на глас – споделям открито своите мечти, желания или амбиции пред други хора
Обичам да мечтая на глас – така сякаш вече сбъдвам желанията си.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с мечти, знаете?

Писане МЕЧТИ

1. Напишете за каква професия мечтаете и защо.

Урок 8 ИНТЕРЕСНИ МЕСТА ПО СВЕТА

*Всички пътища водят към Рим.
Стара римска поговорка*

За мен

1. Пътувал/а ли си на екскурзия в чужбина? Къде си бил/а?
2. За кои интересни места по света си чувал/а?
3. Кое място искаш да посетиш и защо?

Слушане НА МЕН МИ ХАРЕСА

1. Слушайте диалога и отговорете на въпросите.

1. Къде е била Бела през ваканцията и какво са правили тя и брат ѝ?
2. Какво са купили на Бела преди ваканцията?
3. Къде е бил Ники и какво най-много му е харесало по време на ваканцията?
4. Какъв подарък е купил Ники на Бела и как реагира тя?
5. Какво необичайно нещо в подаръка забелязва Бела и какво обяснение дава Ники?

Граматика УДВОЯВАНЕ НА ДОПЪЛНЕНИЕТО

1. Слушайте диалога отново и попълнете думите в изреченията от него.

1. _____ и _____ всичко _____ хареса много.
2. _____ купиха нов телефон преди ваканцията.
3. _____ беше много интересно – най-хубавото преживяване през ваканцията.
4. Всъщност искам да _____ видя _____.
5. А _____ остана ли _____ време да пазаруваш?
6. _____ купих, но за останалите от групата не успях да взема.
7. Виждала съм _____, това е много вкусен локум.
8. Татко ми _____ донесе _____, миналото лято.

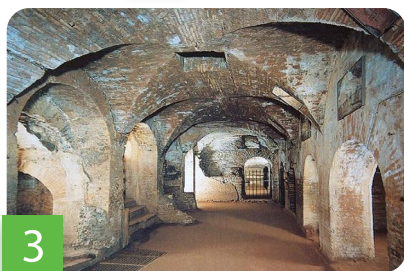
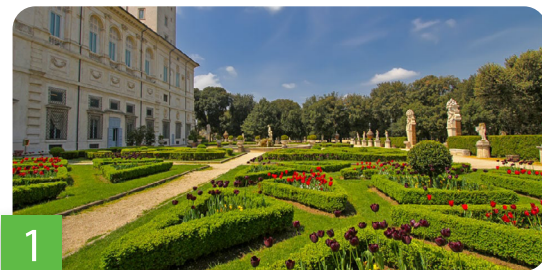
ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Довършете изреченията, като използвате някои от глаголите в скобите.

1. Мене ме ... (избраха, поканиха, записаха)
2. Нас ни ... (поздравиха, повикаха, питаха)
3. На мене ми ... (казаха, се обадиха, донесоха)
4. На нас ни ... (благодариха, предложиха, дадоха)

Четене ЗАБАВЛЕНИЯ В РИМ

1. Били ли сте някога в Рим? Искате ли да отидете и защо?
2. Разгледайте снимките. Кое от тези места в Рим искате да посетите?

3. Прочетете текстовете и отговорете на въпросите.

В Рим може да откриете много места за забавления за деца и млади хора. Ето някои от тях.

Семейни забавления в парка „Вила Боргезе“

„Вила Боргезе“ е един от най-големите и красиви паркове в Рим и предлага няколко открити детски площадки и много други забавления. Посетителите могат да се насладят на гребане в езеро или да наемат велосипеди и колички за голф за разходка из парка. В зоологическата градина, която се намира в парка, може да се видят около 1200 животни, като много от тях са застрашени видове. В този парк е и галерия „Боргезе“ – един от най-интересните музеи в Рим.

Забавно преживяване в гладиаторско училище

Всеки иска да види Колизеума и той няма да ви разочарова, особено ако се интересувате от древна история и сте чели за Спартак и за гладиаторските битки. Ако наистина искате да се потопите в атмосферата на древния Рим и да се почувствате като гладиатори, можете да посетите Училището за гладиатори! В него в забавен двучасов урок възрастни и деца се обличат в традиционни римски дрехи и практикуват някои бойни техники с меч. Освен че се забавляват, те се запознават с историята на Вечния град и живота на гладиаторите.

Подземно приключение в катакомбите на Рим

Вия Апия е бил най-важният път в Древен Рим, по който хората са пътували от центъра на града на юг, а после – на изток към Гърция, Египет и Мала Азия. Под Вия Апия са изградени катакомби, които представляват тунели на няколко нива под земята. Те са гробници за около половин милион християни и евреи, а по-късно са използвани като

скривалища. Днес са отворени за посещение и представляват интерес, особено за хора, които търсят нещо по-различно от класическите забележителности.

Наука и открития за младите в музея Explora

Explora е популярен детски музей в Рим. Той е близо до парка „Вила Боргезе“ в централната част на града и предлага завладяващи преживявания за деца от всички възрасти. Залите са проектирани като огромни лаборатории, в които децата могат да играят, да експериментират и да правят открития. Това е привлекателно място, което предлага тематични секции, интерактивни дисплеи и голям парк за игра.

Вечерен живот и събития на открито

През лятото в Рим има безброй концерти, фестивали, филмови прожекции и улични представления. Улиците и площадите на града са пълни с хора, които се наслаждават на топлите нощи и светлините на града. Фестивалът „Римско лято“ включва разнообразни културни прояви и очарова както римляните, така и чуждестранните посетители.

1. Какви видове забавления и активности предлага паркът „Вила Боргезе“?
2. Какво включва посещението на училището за гладиатори и с какво то привлича посетителите?
3. Защо катакомбите под Вия Апия са интересни за туристите и какво представляват те?
4. Какво прави музея Explora толкова привлекателен за децата и какви активности се организират там?
5. С какви събития и атмосфера е изпълнен Рим през летните вечери?

4. Кои от изброените места в Рим искате да посетите и защо?

5. Намерете в текста „Забавления в Рим“ глаголи, които имат еднакъв корен със съществителни.

предложение	предлагам	забавление	_____
наслада	_____	път	_____
наем	_____	представление	_____
разочарование	_____	игра	_____
интерес	_____	експеримент	_____
посещение	_____	ключ	_____
облекло	_____	чар	_____
практика	_____		

Четене ТУРИСТИЧЕСКИ ДЕСТИНАЦИИ

1. Прочетете коментарите от туристически уебсайт за три дестинации и отговорете на въпросите.

Резерватът Масаи Мара

Миналия октомври бяхме в Кения и посетихме резервата Масаи Мара. Това е място, което от първата минута те кара да се влюбиш в дивата природа. Резерватът предлага невероятни гледки към широки савани. Там свободно се разхождат лъвове, слонове, леопарди, жирафи, биволи. Най-впечатляващо за нас беше да видим огромните стада от антилопи гну, зебри и газели, които всяка година преминават реката Мара – граница между Танзания и Кения. Едно от най-вълнуващите изживявания, които си подарихме, беше сафари с балон. Успяхме да се насладим на изключителни гледки от птичи поглед. Ако решите да посетите Африка, Масаи Мара е може би първото място, което трябва да видите. Наистина си заслужава!

Тони

Заливът Ха Лонг

Миналата година с родителите ми бяхме във Виетнам. Там много ни хареса – хората са много мили, а храната – превъзходна. Ханой е оживен град, но във Виетнам има и по-екзотични места, където можете да избягате от шума на столицата. Най-силно ни впечатли заливът Ха Лонг. Там всички живеят в плаващи къщи. Освен това в залива има каменисти острови, образувани от варовик. Някои от тях приличат на красиви кули – наистина са изумителни. На островите намерихме езера и пещери, както и любопитни маймуни. Много туристи вече са открили красотата на залива.

Стефан

Музеят Скансен

През лятото пътувахме до Швеция. Искахме да преживеем нещо наистина интересно и запомнящо се, затова посетихме музея на открито Скансен. Той се намира в шведската столица Стокхолм и е първият в страната музей на открито в комбинация със зоологическа градина. Там разгледахме традиционни дървени постройки от цяла Швеция – къщи, ферми и мелници от различни епохи. Те са пренесени и събрани на едно място от всички региони на страната. Разходката из Скансен беше като пътуване във времето – срещнахме хора в традиционни носии, видяхме демонстрации на стари занаяти и опитахме типични шведски лакомства.

Анжела

1. В кои страни и континенти са туристическите дестинации?
2. Естествена или направена от човека е главната туристическа атракция във всяко място?
3. Беше ли чувал/а за тези места?
4. Кое от тези места е най-интересно за теб и защо?

Граматика СЛОВООБРАЗУВАНЕ НА ГЛАГОЛИ

1. Попълнете таблицата с глаголи от текста „Туристически дестинации“, които са образувани с представките РАЗ-, ПРЕ-, ПО-, ЗА-, ИЗ-, ОТ-. Напишете свършен и несвършен вид на глаголите.

<i>без представка</i>	<i>с представка</i>	
	<i>св. вид</i>	<i>несв. вид</i>
ходя		
минавам		
даря		
служа		
бягам		
крия		
живея		
гледам		

2. Напишете свършения вид на глаголите.

1. посещавам _____	5. впечатлявам _____
2. виждам _____	6. намирам _____
3. наслаждавам _____	7. срещам _____
4. харесвам _____	8. опитвам _____

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

1. Изберете правилния глагол и после попълнете празното място в изречението с друга възможна дума или фраза за себе си.

- Когато **влизам** / **излизам** / **слизам** навън с приятели, предпочитаме да ходим на италиански / _____ ресторант.
- Опитвам се да **изуча** / **науча** / **се отуча** новите думи от урока, като ги пиша по няколко пъти / _____.
- Мисля, че ще мога да **докажа** / **покажа** / **разкажа** града си / _____ на някой чужденец, защото знам всички интересни места.
- Най-бързият начин да **задвигваш** / **се придвигваш** / **се раздвигваш** из града ми, е с автобус / _____.
- Най-лесно ми е да **довеждам** / **превеждам** / **развеждам** от моя език на български / _____.
- Когато имам възможност, много обичам да **преглеждам** / **разглеждам** / **изглеждам** музеи / _____.
- Сега живея в София / _____, но искам след години да се **завърна** / **се отвърна** / **се превърна** в родното си място.
- Искам да **предполагам** / **разполагам** / **предразполагам** с повече свободно време / _____.

1. Прочете текстовете и отговорете на въпросите.

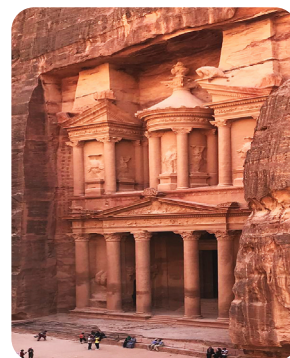

Списъкът на седемте чудеса на античния свят съществува още от древността. Ето кои са според него най-впечатляващите човешки творения от онова време: **Пирамидите в Гиза, Висящите градини на Семирамида, Статуята на Зевс в Олимпия, Храмът на Артемида в Ефес, Мавзолеят в Халикарнас, Родоският колос и Александрийският фар.**

От всички тези чудеса днес са оцелели само пирамидите в Гиза. Това налага необходимостта от нова класация. През 2007 година е проведено онлайн гласуване, за да бъдат избрани Новите седем чудеса на света. В него гласуват над 100 милиона души от цял свят. Според резултатите от гласуването новите чудеса на света са:

Петра, Йордания (6. в. пр. н. е.)

Град Петра е бил столица на Набатеиската империя. Изграден е в пустинята от хора, които били изключително умели в намирането и съхраняването на вода. Градът е обграден от високи планини и е достъпен само през тясно дефиле. Много сгради са били издялани направо в червената скала, сред които манастир и амфитеатър, който е побиравл 4000 души. В миналото Петра е бил град с над 20 000 жители.

Великата китайска стена, Китай (3. в. пр. н. е. – 17 в. от н. е.)

Тази изумителна стена е изградена в продължение на повече от две хиляди години. Построена е, за да пази държавата от враждебни племена и нашественици. Великата китайска стена не е една непрекъсната стена, а поредица от много различни участъци. С дължина около 6500 километра, това е най-дългата конструкция, създавана от човека.

Чичен Ица, полуостров Юкатан, Мексико (8. век)

Това е бил важен град за майите между 800 и 1200 г. Символ на цивилизацията на майите, той е бил център на търговия за стоки като платове, мед и сол. Най-впечатляващата постройка в Чичен Ица е 24-метровата пирамида, наречена Кукулкан или Ел Кастийо. Има и още една сграда, позната като Ел Каракол, която майите са използвали като обсерватория. Гледката към нощното небе оттам е удивителна.

Колизеумът, Рим, Италия (1. век)

Това е най-великолепният амфитеатър в Древен Рим. Бил е използван от жителите на града в продължение на няколко века за организиране на гладиаторски борби и

други зрелища. Днес сградата е частично разрушена вследствие на земетресения и под влияние на изминалото време, но някои части могат да се посетят и днес. Колизеумът е сред най-популярните туристически забележителности в Рим и един от главните символи на Римската империя.

Мачу Пикчу, Перу (15. век)

Градът Мачу Пикчу, разположен сред Андите, е построен от инките. Той е бил смятан от тях за свещено място. След нахлуването на испанците инките изоставят древния град и в продължение на векове само местни хора знаят за съществуването му, докато не е преоткрит през 1911 г. Много туристи стигат дотам днес, основно с влак от град Куско.

Тадж Махал, Агра, Индия (1650 година)

Чудото от бял мрамор е може би една от най-красивите сгради в света. Тадж Махал е смесица от персийски, ислямски и индийски стил. Построен е от император Шах Джахан като гробница за любимата му съпруга Мумтаз Махал и се превръща в символ на вечната любов. Около сградата има красиви цветни градини и езера.

Статуята на Христос Спасител, Рио де Жанейро, Бразилия (1931 г.)

Статуята на Христос, издигната на хълма Корковадо, се е превърнала в символ на Бразилия. Конструирана е от бетон и камък и е висока около 30 метра, като разперените ръце на Христос са с дължина 28 метра, а пиедесталът, на който е разположена, е 9 метра. От статуята се открива зашеметяваща гледка към града, планината Захарна глава и красивите плажове Копакабана и Ипанема.

1. Представи си, че можеш да избереш едно от тези седем чудеса, което да посетиш. Кое ще бъде то и защо?
2. Предложи място от твоята страна, което може да бъде включено в списъка на новите чудеса на света.

Идиомы ПЪТУВАНЕ

под път и над път – навсякъде

По улиците на града има магазини за бързо хранене под път и над път.

нашир и надлъж – нещо, което обхваща цялото пространство

Разходихме се из града нашир и надлъж и разгледахме всички забележителности.

девет дена път с камили – много дълъг и труден път

За да стигнеш до това отдалечено село, те очакват девет дена път с камили.

през девет планини в десета – много далече

Ако трябва, ще те търся през девет планини в десета, но ще те открия.

влизам в правия път – да се промениш и да живееш според правилата и нормите на обществото

След много грешки той най-накрая влезе в правия път и започна да работи усилено.

давам път на някого – да дадеш предимство, да отстъпиш

Шефът даде път на младите служители да реализират проекта.

на прав път съм – човек е избрал правилната посока или правилния начин на действие

След като получих положителна обратна връзка, разбрах, че съм на прав път.

задънена улица – ситуация без изход

Преговорите се оказаха в задънена улица и трябваше да приложим нов подход.

намирам се на кръстопът – трябва да избира една от няколко възможности

Намирам се на кръстопът – чудя се в кое училище да кандидатствам.

на края на света – много далечно и труднодостъпно място

Тя живее в далечно село, почти на края на света.

с питане до Цариград се стига – с въпроси и добра комуникация може да се стигне до всяка дестинация

Не знаех къде е музеят, но с питане до Цариград се стига.

1. Има ли подобни идиомы във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.

2. Какви други идиомы на български, свързани с пътуване, знаете?

Писане НОВО ЧУДО НА СВЕТА В МОЯТА СТРАНА

1. Опишете забележително място в страната си, което според вас може да бъде включено в списъка на новите чудеса на света.

Урок 9 ДИЛЕМИ

Честността е най-добрата политика.

Бенджамин Франклин – американски политик, общественик, 1706 – 1790 г.

За мен

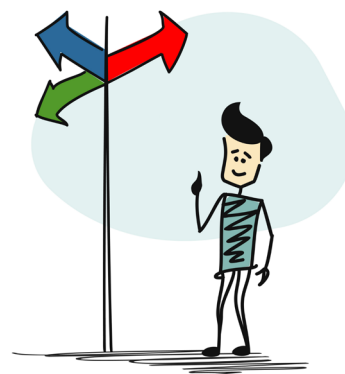
1. Какво означава *дилема* според теб? Провери значението на думата в речника.
2. Кое избираш?
 - сладко или солено
 - лято или зима
 - сутрин или вечер
 - футбол или плуване
 - море или планина
 - плодове или зеленчуци
 - червено или синьо
 - куче или котка
3. Измисли и други подобни дилеми за избор и питай другите деца в групата какво избират.

Слушане КАКВО ЩЕ НАПРАВИШ?

1. Прочетете въпросника. Слушайте разговора между Ина и Алекс и отбележете кой как отговаря на въпросите.

КАКВО ЩЕ НАПРАВИШ? (Въпросник за тийнейджъри)

1. Ако касиерката в магазина ми върне повече ресто, отколкото трябва:
 - А. ще ѝ върна излишните пари.
 - Б. ще взема парите и ще почерпя приятели с тях.
 - В. няма да направя нищо. Грешката е нейна – не е мой проблем!
2. Ако видя група ученици, които се заяждат с по-малки деца в двора:
 - А. ще кажа на учител или на охраната.
 - Б. ще се направя, че не ги виждам.
 - В. ще се махна бързо – не искам да се замесвам.
3. Ако приятели ми предложат да пуша цигара:
 - А. ще откажа и ще им кажа, че пушенето е вредно.
 - Б. няма да им кажа нищо, но няма да пробвам.
 - В. ще приема – не искам да ме смятат за някой загубеняк.
4. Ако жена на улицата ме помоли за пари за нещо за ядене:
 - А. ще ѝ купя нещо дребно – например сандвич.
 - Б. ще ѝ дам пари.
 - В. ще я подмина – това не ме засяга.

5. **Ако в автобуса се качи възрастен човек и няма къде да седне:**
 - А. ще му отстъпя мястото си.
 - Б. ще се престоря, че спя.
 - В. няма да му отстъпя мястото си. Нека някой друг да го направи.
6. **Ако приятел иска да му снимам домашното си, за да го препише:**
 - А. ще му откажа, но ще му помогна да го напише.
 - Б. ще му откажа – всеки си носи отговорността.
 - В. ще се съглася, ако и той обещае да ми помага друг път.
7. **Ако на улицата видя малко дете да плаче само:**
 - А. ще го попитам дали се е загубило, и ще потърся помощ.
 - Б. ще му кажа да не се притеснява, но ще си тръгна.
 - В. ще го подмина – да му помогне някой друг!
8. **Ако съм изпил безалкохолното си, но наблизно няма кошче:**
 - А. ще нося кенчето, докато намеря кошче.
 - Б. ще хвърля кенчето на земята – какво толкова!
 - В. ще дам кенчето на някой друг да го хвърли.

2. Отговорете честно на същите въпроси и прочетете обясненията. Съгласни ли сте с тях? Защо?

Най-много отговори А: Ти си съвестен, отговорен и съпричастен. Грижиш се за другите, мислиш критично и правиш осъзнати избори. Продължавай така!

Най-много отговори Б: Понякога си отговорен, понякога се колебаеш какво точно да направиш. Стремиш се да постъпваш правилно, но невинаги си наясно как да реагираш. Работи върху увереността си – можеш повече!

Най-много отговори В: Избираш лесния път, дори да не е най-добрият. Понякога се дистанцираш от ситуацията и не поемаш отговорност. Помисли как твоите действия или бездействие влияят на другите.

3. Проверете какви са отговорите на останалите ученици. Кои са най-популярните отговори? Обсъдете ги в малки групи.

Граматика УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ 1

1. Разгледайте изреченията за първата ситуация от въпросника. Това са условни изречения за реално условие в бъдещето.

1. Ако касиерката в магазина ми **върне** повече ресто, отколкото трябва, **ще ѝ върна** излишните пари.
2. Ако касиерката в магазина ми **върне** повече ресто, отколкото трябва, **няма да направя нищо**.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Довършете изреченията с ваши идеи.

1. Ако искам да отида на рождения ден на един приятел, но знам, че родителите ми няма да ме пуснат, ...
2. Ако чуя, че на телефона на най-добрия ми приятел пристига съобщение, а той не е в стаята, ...
3. Ако видя мой приятел да преписва на теста, ...
4. Ако получа подарък, който не ми харесва, ...
5. Ако вкарам гол, но знам, че топката се е ударила в ръката ми, без съдията да я забележи, ...
6. Ако, без да искам, счупя любимата ваза на майка си, ...

Четене **МОРАЛНИ ДИЛЕМИ**

1. Отговорете на въпросите.

1. Какви решения трябваше да вземеш днес?
2. Кое е най-сложното решение, което трябваше да вземеш тази година?

2. Прочетете разказа на Даниела. Какво според вас ще направи тя?

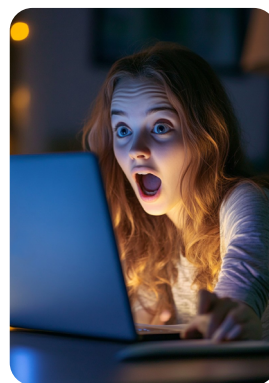
НЕЗАСЛУЖЕНА ШЕСТИЦА

Когато видях оценката си от теста в електронния дневник, сърцето ми подскочи. Вместо петицата по математика, която очаквах, имаше шестица. За миг си помислих, че съм се объркала, но проверих още веднъж – наистина пишеше „Отличен 6“. Усещането беше странно. Знаех, че не съм се справила толкова добре на теста. Имаше една задача, която изобщо не бях довършила.

Седях пред монитора и се чудех какво да правя. Може би учителят просто е сбъркал – оценил е нечия друга работа вместо моята или е натиснал грешен бутон. Но вместо да кажа нещо, просто затворих лаптопа.

Някакво вътрешно гласче ми повтаряше, че не е редно, че трябва да му кажа. Но си замълчах. Все пак, не всеки ден съдбата ти поднася такъв подарък.

Когато на следващия ден влязох в стаята и срещнах погледа на учителя, не се чувствах напълно спокойна. Той ми се усмихна и кимна леко, а аз само сведох поглед и седнах на мястото си. Шестицата си стоеше в дневника, но тежестта в гърдите ми – също. Това беше моята малка тайна – една случайна шестица, резултат от грешка... и от моето мълчание.

3. Прочетете двата варианта на край на историята. Кой ви харесва повече? Защо?

Вариант 1: Признанието

Не можех да се отърва от усещането, че не заслужавам шестицата. Съвестта ме гризеше все повече. Вечерта признах на майка ми какво се беше случило. Тя само каза: „Ти решаваеш каква искаш да бъдеш“.

На следващия ден събрах смелост и казах истината на учителя. Той не се ядоса, само кимна:

– Постъпи достойно.

Оценката стана петица, но аз се почувствах сякаш съм си върнала нещо много ценно – себе си.

Вариант 2: Мълчанието

Минаха седмици, а оценката си остана. Не казах нищо. Свикнах с нея. Свикнах и с угризенията.

Понякога си казвах, че не е важно, че е само една цифра. Никой не разбра. Никой не попита.

Но аз знаех. И това ми тежеше, чувствах се ужасно. Още съжалявам, че не казах истината.

Граматика УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ 2

1. А вие какво щяхте да направите? Изберете от двата варианта. Това са условни изречения за нереално условие в бъдещето или в миналото.

1. Ако **бях** на мястото на Даниела, **щях да кажа** на учителя за грешката му.
2. Ако **бях** на мястото на Даниела, **нямаше да кажа** на учителя за грешката му.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Направете верни изречения за себе си по моделите от упр. 1. Втората част на изреченията може да е положителна или отрицателна.

1. Ако не ... да реша някоя трудна задача по математика, ... от съученик. (мога, препиша)
2. Ако ... достатъчно пари, за да си купя билет, ..., че съм по-малък. (нямам, излъжа)
3. Ако не ми се ... училище, защото имаме контролно, ... на родителите си, че ме боли корем. (ходя, кажа)
4. Ако ... време да си напиша домашното, ... Chat GPT. (нямам, използвам)
5. Ако не ... новата прическа на най-добрата си приятелка, (харесвам, кажа)
6. Ако ..., че моя съученичка е влюбена в момче от класа, ... на останалите. (зная, кажа)

3. Коя от тези ситуации според вас е най-сериозна? Защо?

4. Смятате ли, че винаги трябва да сме честни? Защо?

Четене СЛУЧАЙНА СРЕЩА

1. Прочетете разказа на Иван и отговорете на въпросите.

Всичко започна една съботна сутрин, когато забравих екипа си за тренировка по баскетбол.

Бях станал малко по-късно от обичайното и се приготвих набързо. Хвърлих няколко неща в раницата, грабнах закуска за из път и се затичах към спирката. Тъкмо когато автобусът приближаваше, усетих, че нещо не е наред. Погледнах раницата си – липсваше екипът ми. Бях го забравил вкъщи, закачен на закачалката до вратата.

Побегнах обратно, взех го и се върнах на спирката, но автобусът вече беше заминал. Нямах много избор, затова реших да мина през парка и после да хвана друг автобус. Вървах бързо и се ядосвах на себе си. Вече си представях как влизам последен в залата и всички ме гледат с укор.

Докато минавах покрай езерото, нещо във въздуха привлече вниманието ми – малък дрон се въртеше непохватно във въздуха и внезапно се блъсна в едно дърво. Падна почти до краката ми. Наведох се да го взема, и в този момент едно момче на моята възраст се затича към мен. Обясни ми, че това е първият му опит да управлява дрон.

Не знаех какво да правя. Знаех, че трябва да побързам, ако искам да хвана поне края на тренировката. От друга страна, виждах, че момчето е само и изглеждаше малко тъжно.

Засмях се и се заговорихме. Казваше се Кристиан и току-що се беше преместил в града. Разказа ми, че обича технологиите, но също и спорта. Когато споменах за баскетбол, очите му светнаха. Каза ми, че си търси отбор, но още не познава никого. Поканих го да дойде с мен на следващата тренировка.

Оттогава сме неразделни. Ако онази сутрин не бях забравил екипа си за баскетбол, нямаше да срещна най-добрия си приятел.

Граматика УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ 3

1. Разгледайте последното изречение от разказа на Иван. Това е условно изречение за нереално условие в миналото.

Ако онази сутрин **не бях забравил** екипа си за баскетбол, **нямаше да срещна** най-добрия си приятел.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Трансформирайте разказа на Иван по модела, като използвате условни изречения за нереални условия в миналото.

Ако онази сутрин не бях се успал, нямаше да ...

Четене СУПЕРСИЛА

1. Прочетете отговорите на децата на въпроса *Каква суперсила бихте си избрали?*

Мартин: Ако можех да ставам невидим, **бих ходил** на кино и концерти без билет.

Симона: Ако можех да връщам времето назад, **бих празнувала** отново най-хубавия си

рожден ден – три пъти поред!

Дани: Ако можех да влизам в сънища, **бих превърнала** кошмарите в приказки.

Николай: Ако можех да летя, **бих обиколил** целия свят.

Рая: Ако можех да пътувам във времето, **бих се върнала** назад, за да променя някои събития в историята, за да няма повече войни.

Габи: Ако можех да се превърна в животно, **бих била** птица.

Алекс: Ако можех да спирам времето, **бих си вземал** почивки, когато всичко стане прекалено натоварено.

Мария: Ако можех да лекувам с ръце, **бих помагала** на хората, които страдат.

Ана: Ако можех да говоря с животните, **бих станала** ветеринарен лекар.

Ники: Ако можех да влизам във видеоигри, **бих спасявал** света всеки ден.

Али: Ако можех да чета мисли, **бих разбирала** хората по-добре.

Крис: Ако имах способността да създавам неща чрез въображението си, **бих построил** цял вълшебен град.

Лили: Ако можех да говоря с растения, **бих живяла** в гората.

Сами: Ако можех да се клонирам, **бих оставил** един Сами да ходи на училище, докато другият играе с приятели.

2. Коя от идеите ви харесва най-много? Защо?

Граматика УСЛОВНО НАКЛОНЕНИЕ

1. Вижте отново изреченията от отговорите на децата за суперсилата, която биха избрали. Обърнете внимание на фразите в сиво – това е условно наклонение.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Вие какво бихте правили, ако имахте суперсилите, за които говорят децата в упражнението за четене?
3. Довършете изреченията, като използвате условно наклонение.
 1. Ако намеря малко бездомно куче или коте на улицата, ...
 2. Ако видя човек да краде нещо в супер, ...
 3. Ако намеря 50 евро, забравени на банкомата пред супер, ...
 4. Ако родителите ми забранят да играя на компютъра, ...
 5. Ако чуя съученици да говорят лоши неща за мой добър приятел, ...
 6. Ако намеря забравен телефон на училищната пейка, ...
 7. Ако в групов чат съученици започнат да се подиграват на друго дете от класа, ...
 8. Ако мисля, че приятел ме лъже, ...

Любопитно ЖИВОТНИТЕ

Въпреки че животните не разсъждават като хората, много видове показват поведение, което прилича на състрадание, солидарност и дори саможертва.

Ето няколко поразителни примера.

- **Слоновете** са известни със силната емоционална връзка помежду си. Когато член на стадото умре, другите често остават при тялото дни наред, докосвайки го с хоботите си и издавайки тъжни звуци. Майки слоници често се борят до смърт, за да защитят малките си от хищници или хора.
- **Кучетата** понякога рискуват живота си за хора и други животни. Много кучета са известни с това, че застават между собственика си и опасност, дори ако това ги застрашава смъртоносно. Куче в Япония става известно по време на земетресението през 2011 г., защото отказва да изостави раненото си приятелче куче и лае, за да привлече спасителите.
- **Мравките и пчелите** се жертват за колонията. Някои мравки „експлодират“, като освобождават лепкава токсична течност, за да спрат нашественици – с цената на собствения си живот. Всички знаем, че пчелата умира след ужилване, но малко хора осъзнават, че го прави, за да защити кошера.
- Има множество документирани случаи на **делфини**, които спасяват други животни и хора, като обграждат ранени плувци или сърфисти и ги пазят от акули, дори с риск за себе си. Делфините понякога помагат на други ранени делфини да останат на повърхността, за да дишат.

Идиоми МОРАЛ И ЕТИКА

поставен съм пред дилема – трябва да направя труден избор

Бях поставен пред дилема и не можех да реша какво да направя.

въпрос на чест – нещо важно, от принципно значение

За него беше въпрос на чест да завърши маратона.

чета морал – поучавам някого, упреквам го

Вчера майка ми цял ден ми чете морал заради забележката от учителката по география.

На лъжата краката са къси. – Истината винаги излиза наяве.

По-добре кажи истината. На лъжата краката са къси – рано или късно всичко ще излезе наяве.

Честна дума! – Повярвай ми, не те лъжа!

Честна дума, не съм го направил, не те лъжа!

държа на думата си – изпълнявам обещанията си

Той е най-честният човек, когото познавам, винаги държи на думата си.

Няма лъжа, няма измама! – Вярно е!

Няма лъжа, няма измама – имам най-високия резултат на теста по български!

спестявам истината – не казвам истината

Той никога не лъже, но понякога спестява истината.

бяла лъжа – безобидна лъжа, която се използва, за да се избегне конфликт или да не се обиди или разочарова някой.

Излъгах я, че жълтото ѝ отива, но това е бяла лъжа, нали?

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с морал и етика, знаете?

Писане БЯЛА ЛЪЖА

1. Според вас има ли случаи, когато е по-добре да не казваме истината? Защо? Дайте примери от живота си.

Урок 10 ИСТОРИЯ И ИСТОРИЧЕСКИ ЛИЧНОСТИ

*Народ, който не познава миналото си, няма бъдеще.
Михаил Ломоносов – руски учен, 1711 – 1765 г.*

За мен

1. Обичаш ли уроците по историята? Защо?
2. Кой са най-известните исторически личности в страната ти?
3. Кой герои от българската история знаеш?

Слушане ИНТЕРЕСНА ЛИ Е ИСТОРИЯТА?

1. Прочетете диалога между учениците и отбележете дали твърденията са верни, или грешни.

1. Михаела не е учила за теста.
2. Кирил обича историята.
3. Зара помни лесно имена и дати.
4. Андрий играе компютърни игри отскоро.
5. Кирил предлага на съучениците си да се подготвят заедно за теста по история.

2. Слушайте диалога още веднъж и отговорете на въпросите.

1. Кога е тестът по история?
2. Кой чете исторически романи?
3. Кой чете фентъзи?
4. Кой гледа исторически филми и сериали?
5. Кой дни децата могат да преговарят за теста по история?

3. Отговорете на въпросите.

1. Обичаш ли да четеш исторически романи и да гледаш исторически филми? Защо?
2. Гледаш ли предавания за историята по телевизията? Кой предавания гледаш?
3. Играеш ли компютърни игри за цивилизации със стратегии? Кой?
4. Как се подготвяш за тестовете по история?
5. Как запомняш имена и дати?

Четене КОНСТАНТИН И ЕЛЕНА

1. Прочетете текстовете за Константин и Елена и отговорете на въпросите.

КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ – ИМПЕРАТОРЪТ, КОЙТО ПРОМЕНЯ РИМ

Константин Велики е роден през 272 година в град Наисус (днешния Ниш в Сърбия). Неговият баща е римски военачалник, а майка му, Елена, може би е родена в Сердика –

града, който днес **наричаме** София.

През 306 година Константин **става** император на Британия, Галия и германските римски провинции. След няколко години, през 312 година, той **поема** управлението на Западната Римска империя, а през 325 г. е провъзгласен за владетел на цялата Римска империя – Източна и Западна.

Едно от най-важните решения на Константин **е** да премести столицата на империята. През 330 година той **избира** за нова столица Византион – град с много добро местоположение между Европа и Азия. След смъртта му градът **е** преименуван на Константинопол – това **е** днешният Истанбул.

През целия си живот Константин обича Сердика и никога не я **забравя**. **Прекарва** там много време и дори **казва**: „Сердика е моят Рим“ – защото за него този град **е** много специален.

Освен че **е** велик воин и държавник, Константин **е** и първият християнски римски император. Той **приема** християнството, когато **е** на около 40 години, и **започва** да строи много църкви. Най-известната от тях **е** църквата на Божи гроб в Ерусалим.

ЕЛЕНА – МАЙКАТА НА КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ

Елена, майката на император Константин Велики, според някои историци **е** родена около 250 година в Сердика, днешна София. Тя **приема** християнството доста късно – когато вече **е** на 60 години.

През 326 година синът ѝ Константин я **изпраща** в Ерусалим, където тя **открива** важни християнски светини. Сред тях **са** Светият кръст, Голгота – мястото, където **е** разпнат Христос, и Божи гроб – мястото, където според православните християни **е** погребан Исус Христос. А във Витлеем **намира** мястото, където **е** роден Исус Христос.

За приноса им към християнството и **вярата** както Константин, така и майка му Елена **са** обявени за светци. Света Елена **е** смятана и за покровителка на археолозите заради историческите места, които **открива**.

Православните християни **отбелязват** празника на св. Константин и Елена на 21 май, а католиците – на 18 август.

Интересен обичай **има** в някои села около планината Странджа в България. Там на този ден нестинари – хора, които **танцуват** върху жарава боси – **изпълняват** ритуален танц, като **държат** в ръцете си икони на св. Константин и св. Елена. Този обичай **е** много стар и впечатляващ, но не **е** официално признат от църквата, защото **идва** още от езическите времена на траките.

1. Къде е роден Константин Велики и кои са родителите му?
2. Каква е връзката му със София и България?
3. Кога Константин Велики става император на цялата Римска империя?
4. Защо Константин избира Византион за нова столица на империята?
5. Коя е най-известната църква, построена от Константин Велики?

6. На колко години Константин и Елена приемат християнството?
7. Защо Елена отива в Ерусалим?
8. Защо св. Елена е покровителка на археолозите?
9. Кога е празникът на св.св. Константин и Елена?
10. Къде има нестинари и как танцуват?

Граматика СЕГАШНО ИСТОРИЧЕСКО ВРЕМЕ

1. В какво глаголно време са глаголите в сиво в текстовете?

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Проверете кои глаголни времена са използвани в учебника ви по история и цивилизация.

Четене ОРФЕЙ И СПАРТАК

1. Прочетете текстовете и отговорете на въпросите.

ОРФЕЙ – ВЕЛИК ПОЕТ И МУЗИКАНТ ОТ ДРЕВНОСТТА

Според легендите тракиецът Орфей **бил** най-великият поет, музикант и певец на древността. Когато **свирел**, животните **вървели** след него, за да го слушат.

Той **бил** женен за нимфата Евридика и когато тя **умряла**, той **слязъл** в подземното царство, за да я спаси. Хадес, богът на смъртта, **бил** толкова очарован от песните на Орфей, че **разрешил** на Евридика да се върне с него, но само ако по пътя към света на живите той не се обръща назад, за да я види. Орфей **не издържал** и **се обърнал**, затова Евридика **трябвало** да се върне в царството на смъртта.

След повторната ѝ загуба Орфей **бил** много тъжен. Един ден, докато **свирел** своите тъжни песни, той **бил** нападнат от вакханките, които го **убили**, а за наказание бог Дионис ги **превърнал** в дървета.

СПАРТАК – ГЛАДИАТОРЪТ, КОЙТО СЕ ИЗПРАВИЛ СРЕЩУ РИМ

Спартак е роден в Тракия, но **бил** пленен от римляните и **бил** обучен за гладиатор. Той **бил** не само физически силен, но и много смел.

През 74 г. пр.н.е. Спартак **избягал** от гладиаторската школа в Рим заедно с други гладиатори и **организирал** армия, която **се била** с римляните и няколко пъти ги **побеждавала**. Това **било** най-голямото въстание на роби в Римската империя и в него **участвали** повече от 6000 души.

Въстаниците **планирали** да отидат в Сицилия с пиратски кораби, но пиратите **не дошли** и римската армия ги **победила**. За наказание всички **били** разпънати на кръстове по пътя Виа Апия.

1. Какъв бил Орфей?
2. Защо животните вървели след него?
3. Как се казвала жена му?
4. Защо Орфей слязъл в подземното царство?
5. Защо Евридика не се върнала с Орфей?
6. Кой убил Орфей?
7. Какъв бил Спартак?
8. Как станал гладиатор и защо избягал от гладиаторската школа?
9. Колко души участвали във въстанието на робите?
10. Как римляните наказали участниците във въстанието?

Граматика ПРЕИЗКАЗНИ ГЛАГОЛНИ ФОРМИ

1. Разгледайте глаголите в сиво в текста. Обърнете внимание на липсата на спомагателния глагол СЪМ в 3 л. ед.ч.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Прочетете текста за Ивайло и отговорете на въпросите.

ИВАЙЛО – СЕЛСКОТО МОМЧЕ, КОЕТО СТАНАЛО ЦАР

Ивайло е роден в бедно селско семейство, но **бил** цар на българите в периода 1278 – 1279 година. Подобно на френската героиня Жана д'Арк, той също **твърдял**, че има видения и е призван от Бога да спаси страната си.

През 1277 г. Ивайло **застанал** начело на селско въстание срещу слабия цар Константин I Тих Асен, който **бил** неспособен да защити държавата и поданиците си от нападенията на монголо-татарите от Златната орда. За една година Ивайло **успял** да прогони татарските нашественици от страната и така постепенно различни области **преминали** на негова страна и го **признали** за цар.

В края на 1277 г. **се състояла** битката между Ивайло и цар Константин Тих. Царската войска **била** напълно разгромена, а самият цар – посечен от Ивайло. Царица Мария, съпругата на Константин Тих, **предложила** на Ивайло брак и така през пролетта на 1278 г. той **влязъл** в Търново и **станал** законен български цар.

Ивайло **продължил** да воюва с татарите и византийците, но постепенно селяните **започнали** да напускат армията му. През 1279 година **бил** убит по заповед на татарския хан Ногай. В следващите години дори се **появили** двама „лъжеивайловци“, които **се опитали** да повторят съдбата на „народния цар“, но неуспешно.

1. Какъв е произходът на Ивайло?
2. Колко години бил цар на българите?
3. Кога започнало въстанието на Ивайло?
4. Как умрял цар Константин I Тих?
5. Кога умрял Ивайло?

3. Трансформирайте текста за Ивайло в сегашно време.

4. Прочетете текста за Патриарх Евтимий и отговорете на въпросите.

ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ – ПАЗИТЕЛЯТ НА ВЯРАТА И СЛОВОТО

Патриарх Евтимий е роден в началото на XIV век. Монах е в различни манастири в България и Атон. Към 1371 г. **основава** манастира „Света Троица“ край Търново, където впоследствие **се развива** Търновската книжовна школа. Той **прави** правописна и езикова реформа на българския език и **пише** и **редактира** много църковни книги, които после **се разпространяват** и в другите православни страни, използващи старобългарски език (наричан също църковнославянски).

През 1375 Евтимий **става** български патриарх.

Когато през пролетта на 1393 г. султан Баязид I **обсажда** столицата Търново, цар Иван Шишман **не е** в града и Патриарх Евтимий **ръководи** защитата му. След като османците **превземат** града, **изпращат** Патриарх Евтимий на заточение в Бачковския манастир, където по-късно той **умира**.

1. Къде се намира манастирът „Света Троица“, основан от Патриарх Евтимий?
2. Каква реформа на българския език прави той?
3. Кой султан обсажда Търново?
4. Защо Патриарх Евтимий ръководи защитата на Търново?
5. Къде умира той?

5. Трансформирайте текста за Патриарх Евтимий, като използвате преизказни глаголни форми.

Любопитно ИСТОРИЧЕСКИ МИСТЕРИИ

1. Прочетете текста за „Веда Словена“ и отговорете на въпросите.

„ВЕДА СЛОВЕНА“ – НАЙ-СТАРИЯТ ФОЛКЛОР НА ЕВРОПА ИЛИ НАЙ-ГОЛЯМАТА НАУЧНА МИСТИФИКАЦИЯ?

През 1874 г. в Белград и седем години по-късно в Санкт Петербург са публикувани два големи тома на „Веда Словена. Български народни песни от предисторическата и предхристиянската епоха“, съставени от босненския хърватин Стефан Веркович. Песните

от сборника са дадени на Веркович от българина Иван Гологанов, който ги записва в продължение на 12 години в различни села в Югозападните Родопи.

Двата тома на „Веда Словена“ включват 23 809 стиха от записаните от Гологанов над 300 000. В тях се говори за индийския бог Вишну, за тракийския певец Орфей, македонските царе Филип II и Александър Велики, за Троянската война.

Още когато „Веда Словена“ е публикувана, специалистите се разделят на две групи. Едните казват, че това е литературен фалшификат и песните са написани от Иван Гологанов, защото Веркович му плаща за всеки стих, а Веркович ги публикува, защото иска да докаже, че славяните и българите са от най-древните народи на света. Според други учени песните са автентични и са един от най-старите епоси в историята на човечеството.

Спорът още не е приключил, но независимо от това кой е прав, „Веда Словена“ е литературен феномен, който заслужава да бъде изследван. Ако стиховете са литературен фалшификат, то авторът им е поетичен гений, а ако са истински – историята на Европа и света трябва да бъде пренаписана.

1. Кога е публикувана „Веда Словена“?
2. Кой я издава?
3. Какво представлява?
4. Кой записва стиховете?
5. Откъде са стиховете?
6. За кои известни личности и митологични герои се говори във „Веда Словена“?
7. Какви теории има за нея?

2. Знаете ли за някои исторически мистерии от историята на страната ви или от световната история?

Идиоми ИСТОРИЯ

живея като цар – живея охолно и безгрижно, в разкош

Ако спечеля от тотото, ще си живея като цар – без никакви грижи.

Бог високо, цар далеко. – няма кой да ми помогне, когато съм изпаднал в тежко положение

Трябва сами да решаваме проблемите си, не можем да разчитаме на помощ от никъде – Бог високо, цар далеко.

мисля се за кралица – въобразявам си, че съм по-хубава и по-умна от другите

Тя се мисли за кралица и смята, че всички са ѝ длъжни.

Тежка е царската корона. – не е лесно да си на върха

Тежка е царската корона – всички го наблюдават и следят да не направи грешка.

цар съм – много съм добър в някаква сфера

Цар съм по математика – решавам и най-трудните задачи.

моето царство – област или място, където се чувствам най-уверен и сигурен

Стаята ми е моето царство – там се чувствам най-добре.

влизам в историята – ставам известен

С този гол Стоичков влезе в историята.

колелото на историята – естественият развой на събитията

Никой не може да върне колелото на историята, колкото и да се опитва.

жива история – човек, който е съвременник на исторически събития и ги помни и разказва

Дядо ми е живата история на селото и на рода ни, много обичам, когато ни разказва спомени за детството си.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с история, знаете?

Писане ИСТОРИЯТА НА СТРАНАТА МИ

1. Направете презентация за интересно събитие или историческа личност от вашата страна.

Урок 11 НОВИНИТЕ

*Всичко ново е добре забравено старо.
Роза Бертен – френска моделиерка, 1747 – 1813 г.*

За мен

1. От какви новини се интересуваш?
 - за познати и приятели
 - за известни хора и звезди
 - за музика, филми и изкуство
 - за спорт
 - за компютърни игри
 - за града или квартала, в който живея
 - за училището ми
 - за политика и икономика
 - други
2. Какви новини обсъждаш и споделяш с приятелите си?
3. Къде намиращ и следиш новините, които те интересуват?

Слушане ТИЙНЕЙДЖЪРИТЕ И НОВИНИТЕ

1. Прочетете диалога между учениците и отбележете правилните отговори.

1. От какви новини се интересува най-много Иво?
___ За музика и филми. ___ За спорт. ___ За компютърни игри.
2. Коя е основната тема, която интересува Софи?
___ Музика и филми. ___ Политика. ___ Новини за известни хора.
3. От какви спортове се интересува Петър?
___ От футбол и волейбол. ___ От футбол и баскетбол. ___ От баскетбол и тенис.
4. Какви новини харесва Мими?
___ За събития в училището. ___ За събития в града. ___ И двете.
5. Къде Софи намира музикални новини?
___ В Reddit. ___ В Spotify. ___ В YouTube.

Четене НОВИНАРСКИ ЗАГЛАВИЯ

1. Разпределете заглавията на новините по теми.

- 1 В ЯПОНИЯ ОТКРИХА УЧИЛИЩЕ,
НЪДЕТО ЧАСОВЕТЕ ПО МАТЕМАТИКА
СЕ ВОДАТ ОТ АНИМИРАНИ ГЕРОИ
- 2 КОСТЕНУРКА „ИЗБЯГА“ ОТ
ЗООПАРКА И БЕШЕ НАМЕРЕНА
В УЧИЛИЩНИЯ БАСЕЙН
- 3 КУЧЕ ПРЕКЪСНА
УЧИЛИЩЕН МАЧ
ПО ФУТБОЛ,
КАТО ВКАРА ГОЛ
- 4 Младежи засадиха 300
дървета в парк край града
- 5 Млади програмисти
създадоха игра, в която
учителите са супергерои
- 6 СЪСТЕЗАНИЕ ПО
СКАЧАНЕ С ЧУВАЛИ
В УЧИЛИЩЕ
- 7 Ученици от различни
държави участват в
международен дебат
за правата на децата
- 8 Ученици помогнаха за
ремонт на училищния двор
- 9 Ученици разработиха
приложение за безопасно
колхозене в града
- 10 Ученически отбор по
волейбол стигна до
националния финал
- 11 Ученически хор от
България печели
международна награда
- 12 Училищният театър
представи мюзикъл с
говорещи зеленчуци

• Местни новини	—	—	• Природа и екология	—	—
• Световни новини	—	—	• Спорт	—	—
• Култура	—	—	• Наука и технологии	—	—

2. Коя от тези новини ще привлече вниманието ви и ще я прочетете?

3. Напишете липсващите заглавия на пет от новините от упр. 1.

...

По време на училищен футболен мач едно любопитно куче внезапно влезе на терена и вкара топката в противниковата врата. Това предизвика много смях сред зрителите и играчите. Съдията реши да отмени гола. Кучето стана любимец на всички и получи прякора „Голмайстор“.

...

Група ученици отделиха няколко почивни дни, за да боядисат оградата и да посадят цветя в училищния двор. Те работиха заедно с учители и родители, за да направят пространството по-приветливо и красиво. Вече всички се радват на обновения двор и планират още подобни акции.

...

Млади програмисти създадоха мобилно приложение, което помага на колоездачите да избират безопасни маршрути в града. Приложението показва зони с интензивен трафик и предлага алтернативни пътища. Идеята е да се намалят инцидентите и да се насърчи здравословният начин на живот.

...

Български ученически хор спечели престижна международна награда. Учениците се състезаваха с отбори от много страни и впечатлиха журито с таланта и дисциплината си. Следващият концерт на хора ще бъде в Националния дворец на културата.

...

В Япония отвори врати ново училище, където урокът по математика се провежда с помощта на анимирани герои. Те обясняват трудни задачи по забавен и интересен начин, което помага на учениците да разберат по-лесно материала. Учителите споделят, че резултатите от тестовете стават все по-добри.

Говорене ЖУРНАЛИСТИ

1. Свържете думите с дефинициите.

1. журналист
2. репортер
3. редактор
4. водещ
5. фотограф
6. кореспондент
7. анализатор
8. коментатор
9. директор на новини
10. блогър

- ___ ръководител на новинарския отдел в медията
- ___ журналист, който редовно докладва от определено място или регион
- ___ журналист, който работи на място, където се случва събитието
- ___ лице, което представя новините по телевизия или радио
- ___ специалист, който обяснява и коментира новини, като дава мнения и прогнози
- ___ човек, който дава устни коментари и оценки по време на спортни или други събития
- ___ човек, който проверява и коригира текстовете преди публикуване
- ___ човек, който снима за вестник, списание или сайт
- ___ човек, който събира и представя новини
- ___ човек, който създава и публикува лични мнения и новини онлайн

2. **Коя от тези професии е най-интересна според вас? Искате ли да работите това? Защо?**

3. **Работете по групи. Представете си, че сте екип, който отговаря за училищния вестник. Обсъдете коя от тези новини е подходяща за публикуване и коя – не. Аргументирайте решението си.**

Благотворителен базар събра 1200 евро за библиотеката

Миналата седмица се проведе традиционният благотворителен базар, на който учениците продаваха свои изделия – сладкиши, рисунки и ръчно изработени предмети. Събраната сума от 1200 евро ще бъде вложена в ремонт и обновяване на училищната библиотека.

Ученици от 8^Б клас са наказани

На 5 март в училищния двор се случи сериозен инцидент, при който пострада ученик. Заради сбиване двама ученици от 8^Б клас бяха наказани с предупреждение за преместване в друго училище.

Четене ИНТЕРВЮ

1. **Прочетете интервюто с Иван Петров и отговорете на въпросите.**

МЕЧТИТЕ СЕ СЪБЪДВАТ С ПОСТОЯНСТВО

Интервю с Иван Петров, победител в Международната олимпиада по физика

В началото на юли ученикът от 11^А клас Иван Петров донесе златен медал от Международната олимпиада по физика, проведена в Сингапур. Срегнахме се с него, за да научим повече за пътя му към успеха.

- **Иване, какво изпита, когато разбра, че си спечелил златен медал?**
- Честно казано, в първия момент бях в шок. После усетих огромно облекчение, защото

месеци наред се готвех по 6 – 7 часа на ден. Най-емоционалният момент беше, когато пуснаха българския химн на церемонията.

– **Как протичаше подготовката ти?**

- Беше дълъг процес. Започнах още миналата година, след като спечелих националната олимпиада. Работех с учителите по физика и математика, решавах стари задачи от международните състезания, участвах в тренировъчни лагери. Имаше и моменти, в които ми беше трудно да се концентрирам – особено когато приятелите ми бяха навън, а аз бях пред учебниците, но никога не съм мислил за отказване.

– **Какво беше най-голямото предизвикателство на състезанието?**

- Определено теоретичната част. Имаше задачи, които изискваха да комбинирам знания от различни области – механика, електродинамика, термодинамика. Времето също беше ограничено, така че трябваше да мисля бързо и точно. И разбира се, да остана спокоен, въпреки че знаех, че всяка грешка може да ми коства медала.

– **Кой те подкрепяше най-много?**

- Родителите ми и учителката ми по физика, г-жа Димитрова. Те винаги са вярвали в мен, дори когато аз самият изпитвах съмнения.

– **Какво би казал на съучениците си, които имат мечти, но се страхуват, че няма да успеят?**

- Никога не подценявайте постоянството. Талантът е само началото – успехът идва с много труд. И не се страхувайте от провали, защото от тях се учим най-много.

– **Какви са планове ти заанапред?**

- Искам да кандидатствам физика в престижен университет в чужбина, но винаги ще остана свързан с България. Мечтая някой ден да работя по големи научни проекти – може би свързани с Космоса или с нови технологии за енергия.

– **А какво прави един шампион, когато се върне вкъщи след такъв успех?**

- Хапва баница, вижда се с приятели и спи два дни поред!

– **Благодарим ти за разговора и ти желаем още много успехи!**

- Благодаря и аз!

Граматика ПРЯКА И НЕПРЯКА РЕЧ

1. Прочетете изреченията от интервюто и вижте как са предадени в статията за Иван Петров.

1. „Честно казано, в първия момент бях в шок.“
Иван **признава**, че в началото е бил в шок.
2. „Никога не подценявайте постоянството. И не се страхувайте от провали, защото от тях се учим най-много.“

Той **съветва** съучениците си никога да не подценяват постоянството и да не се страхуват от провали.

3. „Благодаря и аз!“

Иван **благодари** на интервюиращия.

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Довършете изреченията с ваши собствени идеи.

1. Обещавам да ...
2. Отричам, че ...
3. Чудя се дали да...
4. Признавам, че ...
5. Настоявам да ...
6. Извинявам се за ...
7. Благодаря ти за ...
8. Предупреждавам те да не ...
9. Разбрах, че ...
10. Колебая се дали да ...
11. Моля те да ...

Любопитно НЕВЕРОЯТНО, НО ФАКТ

1. Прочетете тези невероятни факти, които звучат като измислици, но всъщност са истина. Намерете в интернет повече информация за тях.

- В Исландия няма комари.
- Най-старото дърво в света се е появило преди построяването на пирамидите.
- Върху всеки квадратен сантиметър от кожата ни има 32 милиона бактерии.
- Ако добавите сол към сок от ананас, той става по-сладък.
- Сърцето ни се синхронизира с ритъма на музиката, която слушаме.
- Комарите предпочитат да хапят хора с кръвна група 0.
- Всички бозайници имат еднакъв брой прешлени на врата си, включително и жирафите.
- Облаците обикновено тежат по 1 милион тона.
- Еднояйчните близнаци имат различни пръстови отпечатащи.
- Едно пиле е живяло 18 месеца без глава.
- Охлювите имат между 1000 и 12 000 зъба.
- Новороденото фламинго е бяло или сиво, а не розово.
- Светкавицата е пет пъти по-гореща от повърхността на слънцето.
- Виждаме звездите така, както са изглеждали преди 4000 години.

- Мозъкът изгаря 400 – 500 калории на ден.
- Прилепите не са слепи.
- Можем да сгънем лист хартия размер А4 най-много 8 пъти.
- Връх Еверест не е най-високата планина на земята. Вулканите близнаци Мауна Кея и Мауна Лоа в Хаваите са високи по 10,2 км, но 4,2 км са под водата.
- Плоските карти не са точни. Гренландия например е 14 пъти по-малка, отколкото изглежда на картата.
- Кометите миришат на развалени яйца.
- Полюсите на Земята се разменят – през последните 71 милиона години това се е случвало 171 пъти. Следващото разместване може да настъпи скоро.
- Футболните отбори, облечени в червено, играят по-добре.
- Морските звезди нямат тяло, а само глава.
- В тялото ни има повече клетки на бактерии, отколкото човешки клетки. Тялото ни се състои от 56% бактерии, но те са много леки и са едва 0,3% от теглото ни.
- Повечето хора могат да задържат дишането си между 30 и 90 секунди. Хърватският гмуркач Будимир Шобат е престоял под водата, без да диша, 24,5 минути.
- Има диамантена планета само на 40 светлинни години от нас. Казва се *55 Cancri e* и е два пъти по-голяма от Земята.

Идиоми **НОВИНИ**

ново двайсет / ново пет – възклицание за изразяване на силна изненада
Мислех, че утре ще е спокоен ден, ама ново двайсет – тест по български!

нищо ново под слънцето – каквото е било, пак ще бъде, и каквото се е правило, пак ще се прави
Автобусът тази сутрин пак закъсня – нищо ново под слънцето.

ново лице – нов човек
В двора има ново лице – чудя се дали не е нов учител.

ново начало – нещо, започнато на чисто
Имам нужда от ново начало – без повече закъснения и оправдания.

прочетен вестник – нещо старо, минало
Тази игра вече е прочетен вестник, всички минаха последното ниво.

ни вест, ни кост – няма новини за някого, който е заминал някъде
Писах му в Insta, в TikTok, дори в Messenger – ни вест, ни кост.

гореща новина – новина от последния момент
Гореща новина – новият албум на любимата ми група излиза утре!

фалшива новина – новина, която не отговаря на истината

Това, че няма да имаме контролно, за съжаление, се оказа фалшива новина.

малкият екран – телевизията

Искаш ли да се появиш на малкия екран?

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с новини, сте чували?

Писане АЗ СЪМ РЕПОРТЕР

1. Напишете репортаж за интересно събитие, което се е случило в училището ви.

Урок 12 ПОГЛЕД КЪМ ЗВЕЗДИТЕ

Гледайте нагоре към звездите, а не долу в краката си. Бъдете любопитни.

Стивън Хокинг – физик теоретик и космолог, 1942 – 2018 г.

За мен

1. Мислиш ли, че има живот извън Земята? Защо?
2. Мислиш ли, че някой ден хората ще живеят на други планети? Защо?
3. Ако можеше да посетиш някое място в Космоса, кое ще бъде то и защо?

Слушане ПЪТУВАНЕ В КОСМОСА

1. Слушайте текста и отговорете на въпросите.

1. Какво представляват Космосът и галактиката според текста?
2. Колко звезди приблизително има в Млечния път според учените?
3. Защо професията космонавт е една от най-трудните?
4. Какви качества и умения са необходими, за да станеш космонавт?
5. Защо космонавтите трябва да правят специални упражнения в Космоса?
6. Каква е разликата между условията в открития Космос и на Земята?
7. Как учените се опитват да направят живота в Космоса по-лесен и безопасен?
8. Кой е първият човек, летял в Космоса, и кога се е случило това?

Граматика СЪЮЗИ И СЪЮЗНИ ДУМИ (обобщение)

1. Слушайте отново текста „Пътуване в Космоса“ и попълнете липсващите съюзи и съюзни думи.

С думата „Космос“ назоваваме целия съществуващ свят, Вселената, _____ съдържа милиарди галактики. ___ какво е галактика? _____ оприличим звездите на къщи, _____ галактиките представляват градовете, _____ тези къщи образуват. Учените смятат, _____ в нашата галактика, наречена Млечния път, има над 100 милиарда звезди. Представи си, _____ си пътешественик в Космоса _____ летиш между звездите. За мнозина това е само мечта, _____ за някои е реалност _____ професия. Да бъдеш космонавт, е една от най-трудните професии, _____

космонавтът носи голяма отговорност ___ трябва да издържа на голямо физическо, умствено ___ психическо натоварване. ___ ___ отидеш в Космоса, са необходими самодисциплина, умения за работа в екип ___ специализация в областта на точните науки, инженерството ___ медицината. В Космоса тялото се променя, _____ без гравитация мускулите ___ костите започват да отслабват. _____ космонавтите трябва да правят специални упражнения всеки ден, _____ да поддържат добра форма. _____ в открития Космос няма атмосфера като на Земята, _____ означава, ___ радиацията е по-силна, ___ _____ космонавтите носят специални защитни костюми. Пътуването в Космоса може да продължи с месеци ___ години, ___ _____ учените постоянно търсят начини да направят живота там по-лесен ___ по-безопасен. Например изследват как да произвеждат храна ___ кислород директно в космическите станции. Първият човек, летял в Космоса, е Юрий Гагарин, _____ през 1961 г. прави обиколка на Земята, ___ първият човек, стъпил на Луната, е Нийл Армстронг. Кой знае, може един ден ти да бъдеш този, _____ ще стъпи на Марс ___ дори на някоя още по-далечна планета.

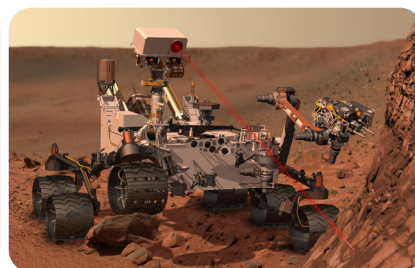
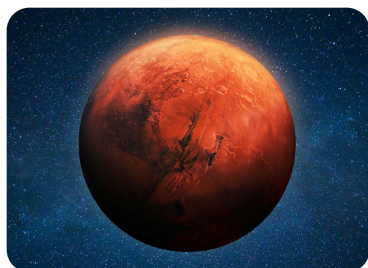
ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Довършете изреченията за себе си.

1. Обичам да ям торта, но _____.
2. Въпреки че бях уморен, _____.
3. Днес като че ли _____.
4. Утре ще се разходя повече, защото _____.
5. Ако можех да рисувам добре, _____.
6. Добре е да говоря на български, дори ако _____.
7. Ще ти изпратя съобщение, след като _____.
8. Даже да не спечеля състезанието, _____.

Четене ПОЛЕТ ДО МАРС

1. Какво знаете за планетата Марс?

2. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

Денис Тито е американски инженер и предприемач, който през 2001 година влиза в историята като първия космически турист. Той сам плаща за полет в Космоса и лети до Международната космическа станция, където пребивава шест дни. През 2018 година

обявява своя проект „Марс“, като има амбицията да изпрати двойка космонавти до планетата, но мисията така и не се осъществява. Технологиите по това време още не са били достатъчно развити. 2018 година изглежда много подходяща за такава експедиция. Тогава разстоянието между Земята и Марс е най-малко – около 56 милиона километра, което позволява пътуването да отнеме само около 200 дни. Следващото благоприятно подреждане на планетите се очаква през 2031 година, но дългото разстояние е само едно от предизвикателствата.

Основен проблем си остава високата цена на полета, като тя варира между 100 и 500 милиарда долара. Поради това голяма част от учените смятат, че подобни проекти изискват международно сътрудничество.

Друго голямо предизвикателство е продължителният престой в ограничено пространство, което е сериозен риск за менталното здраве на космонавтите. За да подготвят бъдещите космически пътешественици, учените разработват специални програми за симулиране на изолацията – например изолиране на желязците за полет до Марс на склоновете на хавайски вулкан в продължение на месеци.

Едно от най-големите препятствия остава радиацията в Космоса. Тя е изключително опасна за човека и може да причини множество заболявания. Разработват се защитни технологии и по-бързи ракетни системи, които да намалят времето на пътуване и риска от облъчване.

Въпреки прогреса има спорове и опасения дали колонизирането на Марс е добра идея. Някои експерти смятат, че преди да търсим нов дом в Космоса, трябва първо да се съсредоточим върху опазването на нашия дом – Земята.

1. Кой е Денис Тито и с какво става известен?
2. Защо 2018 г. е подходяща за полет до Марс?
3. Коя е следващата благоприятна година за мисия до Марс и колко години има дотогава?
4. Кои са основните предизвикателства за пътуване до Марс, описани в текста?
5. Защо международното сътрудничество е важно при изпращане на мисия до Марс?
6. Кои са опасностите от радиацията в Космоса и как се опитват учените да ги преодолеят?

3. Работете по двойки и обсъдете въпросите.

1. Ако в бъдеще стане възможно хората да пътуват до Марс или да живеят там, би ли искал/а да бъдеш един от тях?
2. Ако живееш на Марс, какво най-много би ти липсвало от Земята?

Граматика ВИДОВЕ СЛОЖНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

1. Разгледайте примерите за различни видове сложни изречения от текста „Полет до Марс“.

Денис Тито е американски инженер и предприемач, **който** през 2001 г. влиза в историята като първия космически турист. – сложно съставно изречение

Той сам плаща за полет в Космоса **и** лети до Международната космическа станция. – сложно съчинено изречение

Дванадесет години по-късно обявява своя проект „Марс“, **както** има амбицията да изпрати двойка космонавти до планетата, **но** мисията така и не се осъществява. – сложно смесено изречение

ГРАМАТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ → в Приложението

2. Опишете как си представяте един идеален ден, като използвате поне три сложни съчинени изречения.

Например: Ставам рано и навън грее слънце.

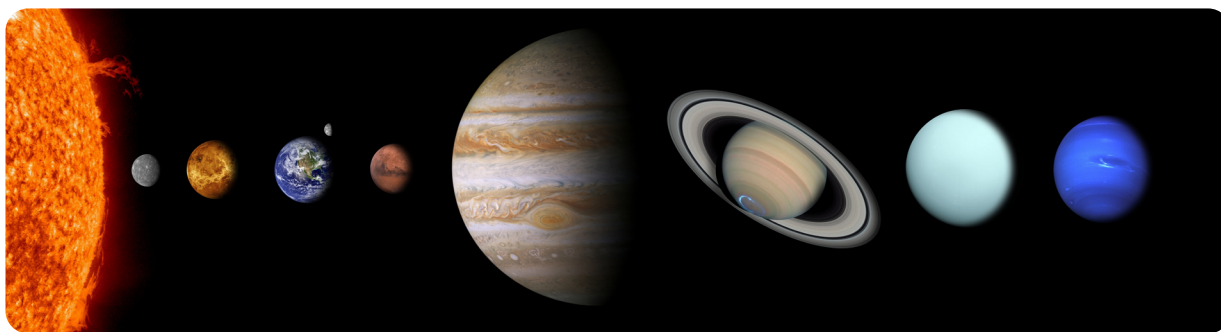
3. Представете си, че обяснявате на приятел какво ще правите след училище, като включите поне три сложни съставни изречения.

Например: Ще изчакам малко след часовете, защото татко ще дойде да ме вземе с колата.

4. Напишете кратка история или споделете случай от живота си, като използвате поне три сложни смесени изречения.

Например: Стигнах до мястото на срещата и видях, че групата е тръгнала.

Любопитно ИНТЕРЕСНИ ФАКТИ ОТ КОСМОСА

1. Прочете текстовете. Кои от тези факти са най-интересни за вас?

- На Венера денят е по-дълъг от годината.
- Нептун е направил само една пълна обиколка около Слънцето от откриването си.
- Слънцето губи един милиард килограма от теглото си в секунда.
- Сатурн би могъл да плава във вода, защото е с по-малка плътност от нея.
- Уран е най-студената планета в Слънчевата система, въпреки че не е най-отдалечената от Слънцето.
- Венера е най-горещата планета в Слънчевата система, въпреки че не е най-близката до Слънцето.

- Пълните слънчеви затъмнения постепенно ще изчезнат.
- Учените предполагат, че черните дупки имат своите противоположности, наречени бели дупки.
- В Космоса има вода.
- Само малко количество от материята на неутронна звезда – колкото една чаена лъжичка – би тежало повече от цялото човечество.
- Най-близката до нас галактика, Андромеда, съдържа около 1 трилион звезди.
- Гама-лъчевите избухвания излъчват толкова огромно количество енергия за по-малко от десет секунди, че това надхвърля енергията, която Слънцето ще излъчи през целия си живот.

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ → в Междупредметни връзки

Идиоми КОСМОС

не е от тази планета – за някого с необичайно поведение или таланти, много различен от останалите

Той е толкова добър футболист, като че ли не е от тази планета.

звездите се подреждат – условията са благоприятни, всичко върви както трябва

Сега, когато звездите се подредиха, започвам нов проект.

космически размери – огромен, много голям

Построиха нов стадион с космически размери.

до небесата – извънредно много, извънредно силно

Тя има амбиции до небесата.

пада от небето – нещо или някой се появява неочаквано

Като че ли падна от небето – никой не знаеше откъде се появи.

виждам звезди посред бял ден – получавам силен удар

Ударих си главата толкова силно, че видях звезди посред бял ден.

летя в небесата – много съм щастлив, изпитвам еуфория или усещане за свобода

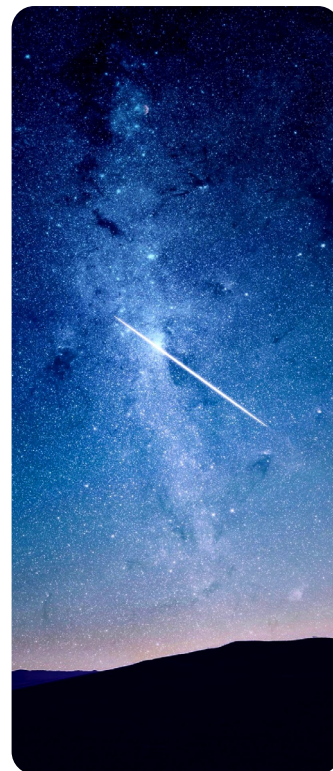
Много съм влюбен, направо летя в небесата.

звезден час – най-важният или успешен момент

Това беше неговият звезден час на сцената.

свалям звезди от небето – давам големи, но неосъществими обещания на някого, обикновено в любовта

Той ѝ сваляше звезди от небето, но не изпълни нищо от това, което казваше.

1. Има ли подобни идиоми във вашия език? Опишете ги по модела, даден в рубриката.
2. Какви други идиоми на български, свързани с Космоса, знаете?

Писане ЖИВОТ НА ДРУГА ПЛАНЕТА

1. Напишете кратка история или фантастичен разказ за живот на друга планета. Опишете какви са местните жители, природата и как изглежда животът там.

ТЕКСТОВЕ НА УПРАЖНЕНИЯТА ЗА СЛУШАНЕ

Урок 1

РОЗАТА – СИМВОЛ НА БЪЛГАРИЯ

Розата е символ на България още от древността. Страната е един от най-големите световни производители и износители на розово масло в света. То е важна съставка на някои от най-известните и скъпи парфюми. Българското розово масло се използва не само в козметиката и парфюмерията, но и в ароматерапията, фармацевтиката и хранително-вкусовата промишленост. Неслучайно е наричано „течно злато“. От векове по нашите земи се култивира сортът Роза Дамасцена. Тази маслодайна роза е с нежен и дълготраен аромат. Още от 16. век в България започва развитието на производството на розово масло, но най-голяма популярност като производител България получава в края на 19. век.

Розите в България цъфтят в края на пролетта и началото на лятото, така че производството на розовото масло започва през май или началото на юни. Розоберът се извършва на ръка, като брането е само в сухо време и започва много рано сутринта – преди изгрев слънце, и продължава най-късно до обяд. Свежите цветове се дестилират веднага след това. 1 грам масло се добива от повече от 1000 цветчета, а един килограм се получава обикновено от 3 – 3,5 тона розов цвят. В българското розово масло има 283 компонента и неслучайно е еталон за световно качество. Годишно България добива около 1,5 – 2 тона от него.

Най-много маслодайна роза се отглежда в Розовата долина. Това е едно от най-красивите места в страната. Всяка година град Казанлък, който е в центъра на Розовата долина, посреща хиляди туристи – българи и чужденци, за Фестивала на розата.

Розовото масло е национално богатство, което трябва да бъде запазено.

Урок 2

Алекс: Аз съм Алекс. За мен здравословният начин на живот означава да полагам грижи за тялото си, като се храня разумно, спортувам и спя достатъчно. Най-важните неща са правилното хранене и физическата активност, защото без тях не се чувствам добре и нямам енергия за училище и приятели. Спортувам около три пъти седмично – най-вече играя футбол, но и карам колело. Обичам да съм навън, защото ми помага, когато съм напрегнат. Обикновено закусвам овесени ядки, обядвам салата с месо и вечерям нещо леко, но понякога хапвам и бърза храна. Мисля, че мога да подобра храненето си, особено като намаля сладкото.

Виктория: Името ми е Виктория. За мен здравословният начин на живот е да се грижа за себе си – както физически, така и психически. Важно е да ям качествена храна, да се движа и да имам време за почивка и забавления. Правя упражнения почти всеки ден и обичам да танцувам, защото това ме кара да се чувствам енергична и спокойна едновременно. Храня се здравословно – ям много плодове, зеленчуци и пълнозърнести храни, но понякога се изкушавам от сладкиши. Опитвам се да избягвам прекалено мазната и пържена храна. Когато съм стресирана, обичам да си говоря с приятели или да слушам музика. Това ми помага да се чувствам по-спокойна.

Иван: Казвам се Иван. За мен здравословният начин на живот означава преди всичко да се чувствам добре и да имам енергия за нещата, които искам да правя. Според мен е важно да се храним разнообразно и да спортуваме, но също така да не се напругаме прекалено много и да не прекаляваме с нищо. Аз спортувам рядко – веднъж седмично, обикновено играя волейбол. Понякога ми е трудно да намеря време за спорт, защото имам много за учене и домашни задачи. Невинаги се храня балансирано – обичам бургери и пици. Знам, че трябва да подобря режима си. Когато съм под напрежение, играя видео игри или гледам филми, защото това ме разсейва и ми помага да се отпусна.

Мери: Аз съм Мери. За мен здравословният начин на живот е свързан с добри навици, които ни помагат да сме здрави и щастливи. Спортувам около два пъти седмично, обичам да плувам. Харесва ми да се движа, но понякога ми липсва мотивация. Храня се разнообразно, но се случва да прекалявам със сладкото и нездравословната храна. Знам, че трябва повече да внимавам какво хапвам. Когато съм под стрес, обичам да рисувам и да чета книги, защото се концентрирам върху нещо приятно.

Урок 3

Те са хора, които имат смелостта да вложат сърцето си в каузи, в помощ за другите, и със своя талант и упорита работа да преобразяват реалността около себе си.

Лазар Радков е истински вдъхновител за хиляди хора със своята страст към доброволчеството и помощ за нуждаещите се. Той превръща обикновената идея за събиране на пластмасови капачки в една от най-големите и ефективни благотворителни кампании в България, наречена „**Капачки за бъдеще**“. Благодарение на тази инициатива на болниците е дарена апаратура за над 1 милион лева, купени са нови кувьози и е спасен животът на стотици бебета. И днес Лазар Радков продължава да разширява дейността си с мрежа от доброволчески клубове, които се включват в спасителни групи при бедствия и аварии.

Владимир Ампов – Графа е популярен български музикант и общественик, който отдава енергията си на благотворителни каузи. Подкрепя различни благотворителни инициативи, сред които кампании на **УНИЦЕФ**, като дарява част от своите приходи от големи концерти, за да помага на децата на България. С музиката и личното си ангажиране Графа показва, че популярността трябва да се използва в полза на обществото и да създава по-добър свят за бъдещите поколения.

Слави Панайотов (The Clashers) е български писател, ютюбър и един от най-влиятелните български влогъри. TheClashers е името на неговия YouTube канал. Слави продуцира материали с различно съдържание. Набира популярност със своите книги от поредицата „Топ мистерии“, разказващи за интересни места, истории и факти от България, света и Вселената. По тези теми издава поредица от книги. Една от целите на Слави е да накара младото поколение да чете, да пътува и да обикне България. Той е човек на идеите, с които иска да обединява много хора около добри каузи. Една от неговите благородни инициативи е в помощ на дете с церебрална парализа, наречена „Да помогнем на Младенчо“.

Силвия Лулчева е известна българска актриса, която не само пленява с ролите си на екрана и сцената, но и има голямо сърце за добри каузи! Тя е дългогодишен посланик на

SOS Детски селища и с радост подкрепя проекти, които помагат на деца в нужда, хора с аутизъм, недоносени бебета и много други. Освен това участва в кампании за здраве, донорство и даряване на храни. Силвия доказва, че истинската звезда не е само тази под светлините на прожекторите, а човек, който със своите действия променя живота на много хора.

Александър Дунчев е сред най-известните и мотивиращи български екоактивисти. Той е популярен със своята отдаденост на каузата за защита на горите и природата в България. Дунчев работи активно в сферата на опазването на биоразнообразието, борбата с незаконната сеч и често организира образователни кампании, срещи и обучения, за да ангажира повече млади хора с проблемите на екологията. Той вярва, че истинската промяна може да се случи само когато всеки човек осъзнае ролята на природата в живота ни. Дунчев вдъхновява хората да бъдат активни и да поемат отговорност за опазване на околната среда.

Урок 4

Ани: Чувал ли си нещо за ЮНЕСКО? Знаеш ли какво представлява?

Никола: Не знам много. Мисля, че е организация, която се грижи за опазване на важни места по света и има списък с уникални обекти.

Ани: Точно така! ЮНЕСКО означава Организация на обединените нации за образование, наука и култура. Те следят да се запазват културни и природни ценности, които са значими за целия свят. Това са исторически сгради, природни резервати, както и традиции и обичаи.

Никола: Интересно. А защо според теб е важно да има такъв списък с обекти?

Ани: Мисля, че по този начин тези места и традиции не се забравят и не изчезват. ЮНЕСКО помага те да бъдат защитени и съхранени, за да могат и бъдещите поколения да ги видят и оценят.

Никола: Сега разбирам. Значи това не са само културни обекти, а също и природни забележителности. Можеш ли да посочиш някои от тях в България?

Ани: Разбира се! Рилският манастир, Боянската църква, Мадарският конник, старият град на Несебър са културни обекти.

Никола: А природни?

Ани: Например Национален парк „Пирин“ и резерватът „Сребърна“.

Никола: Имаш ли идея колко общо са обектите в България?

Ани: Културните и природните общо са 10.

Никола: Много интересно! Не знаех, че в България има толкова много места, оценени и признати от целия свят.

Ани: А ти виждал ли си някои от тях?

Никола: Да, бил съм в Рилския манастир и в Стария Несебър. Но ми стана интересно и искам да посетя всички обекти в България.

Урок 5

Габи: Чете ли спомените за детството на хора от различни поколения? Все едно пътувах във времето!

Жоро: Да! Най-много ме впечатли Георги – колко е бил щастлив от едно захарче?

Габи: Ами нямало е други сладки неща. Бедност, студ, но той го описва толкова спокойно – сякаш му е било хубаво.

Жоро: Да, един метър сняг! Аз през зимата не излизам и за хляб, ако е студено.

Габи: Ами Стефка? Представям си как си е правила кукли от парцали и ги е обличала с дрехи от стари ризи.

Жоро: Не съм сигурен как щях да оцелея в онези години – без играчки, без интернет, без нищо.

Габи: Но те са измисляли всичко сами, имали са голямо въображение! А Петър – онзи, който е израснал в панелките – много ми напомня на разказите на нашите.

Жоро: Футбол, стъклени топчета, момчешки банди. И в нашия блок има деца, но всички са с телефони. Никой не излиза да играе.

Габи: Поне е имал много приятели. И е събирал значки и колички. Сега ние какво събираме? TikTok лайкове?

Жоро: Точно! А за Калоян ми стана малко тъжно. Баща му почти през цялото време е отсъствал.

Габи: Ана ми е най-близка. Тя е само няколко години по-голяма от нас.

Жоро: Аз имам братовчедка в Германия – и тя се чувства така. Половината ѝ сърце е там, другата – тук.

Габи: Всеки е живял в различно време, но всички имат хубави спомени от детството си.

Жоро: Може би след 50 години и ние ще разказваме на внуците си: „Едно време си правехме видеа и ги качвахме в TikTok!“ .

Габи: Ха-ха! И те ще ни питат: „Какво е TikTok?!“ .

Жоро: Знаеш ли, замислих се. Дали не е добре от време на време да оставяме телефона и да излизаме навън. Може би тогава ще имаме повече спомени за разказване.

Урок 6

ПРИЯТЕЛИТЕ МИ

Аз съм Илиана. На 12 години съм. Имам четирима много добри приятели. Казват, че приятелите си приличат, а ние сме толкова различни, но не можем един без друг – като петте пръста на ръката сме.

С Милена сме приятелки от първи клас. Тя говори много, мисли бързо, винаги има „гениални“ идеи, които често водят до проблеми. Много е разсеяна, дори преди два дена за часа по физическо беше сложила в раницата си анцуга на брат си, а той е на 5 години! Господинът по изобразително казва, че ще стане известна художничка, наистина рисува страхотно. Винаги се радвам, когато ми подарява рисунки, пазя ги в една специална папка.

Вальо е като справочник. Главата му е истински „гугъл“ или изкуствен интелект. Той наистина знае всичко. Няма значение за какво го питаш – за новите филми, които излизат, за животните в джунглата или за рицарските турнири. Ще ти отговори веднага. Понякога дори е дразнещо и потискащо. Чудя се как запомня толкова много неща. Разбира се, получава само шестици и все казва: „Нищо не бях учил“. Какво ли щеше да бъде, ако беше учил?

Ангел е много забавен. Винаги знае как да те развесели. Може да те разсмее дори когато те боли коремът или си получил двойка на тест. Онзи ден носеше една гумена змия играчка и я пусна в раницата на Елена. Леле, как се разпищя Елена, като я видя, подскочи като заек. Всички се смяха, но не и Елена. Мисля, че дълго ще му е сърдита.

Яна е най-тихата, най-организираната и най-разумната от нас. Винаги помни кога имаме контролно, дори носи по няколко резервни химикалки. Готова е по всяко време да ти послужи или помогне. Често ни носи малки сувенирчета, когато пътува някъде с родителите си. Не знам какво бихме правили без нея. Вчера ми се обади, че ми е прибрала шапката. Дори не бях забелязала, че съм я забравила в класната стая.

С моите приятели всеки ден е приключение. Понякога спорим, караме се, дори не си говорим с часове, но знаем, че може да разчитаме един на друг. Никой от нас не е съвършен, но сме съвършени заедно.

Урок 7

Сияна: След като си говорихме вчера за мечти и професии, въпреки попитах мама какви професии ще са нужни след 10 – 15 години. Тя каза, че според нея много неща ще се променят – и че някои професии даже ще изчезнат, защото ще ги вършат работи или изкуственият интелект. Ще има нови професии, свързани с изкуствения интелект, с киберсигурността, с генното инженерство!

Ники: И на мен татко ми каза нещо подобно. Той работи в IT фирма и ми обясни, че вече има програми, които сами пишат код, но пак трябва умни хора, които да ги обучават, наблюдават и развиват. Така че програмистите няма да изчезнат, обаче ще трябва да се адаптират.

Ели: А моята баба ми каза: „Стани лекар, защото от лекари винаги ще има нужда!“.

Мартин: В нашия клас всички искат да станат или програмисти, или бизнесмени. На мен работа в офис ми звучи скучно. Баща ми казва, че техническите професии имат бъдеще, и ме подкрепя да имам собствен автосервиз.

Ели: И аз съм сигурна, че много от старите професии ще останат. Просто ще трябва да ги съчетаем с нови умения. Например лекар, който работи с медицински роботи.

Сияна: Или компютърен дизайнер, който създава цели метавселени.

Мартин: Или пък автомонтьор, който поправя умни коли, свързани с интернет. Чичо ми в Германия вече работи в такъв сервиз – учи нови неща непрекъснато.

Ники: Така е, не е страшно, че светът се променя. Ще се променяме и ние.

Урок 8

Ники: Как прекара ваканцията, Бела?

Бела: О, беше страхотно! Бяхме на къмпинг в Гърция, съвсем близо до морето. Всеки ден плувахме, с брат ми карахме колела и си прекарахме много добре. Не исках да си тръгвам. На мен и на брат ми всичко ни хареса много. Мама и татко не бяха толкова възхитени.

Ники: Прави ли снимки?

Бела: Да, направих много! Ето, виж тази. Тя ми е от любимите.

Ники: Ихаа, невероятна е!

Бела: Благодаря! На мен ми купиха нов телефон преди ваканцията. Той има страхотна камера. А ти как прекара, ходи ли някъде?

Ники: Да, ходих в Истанбул и беше много хубаво! Бяхме в малък хотел.

Бела: Какво правихте там?

Ники: Всеки ден разглеждахме забележителности.

Бела: Всеки ден?! Наистина?! Аз не обичам да разглеждам забележителности.

Ники: На мен ми беше много интересно – най-хубавото ми преживяване през ваканцията. Ти била ли си в Истанбул?

Бела: Не съм била. Всъщност искам да го видя Истанбул. Но не за да ходя по известните туристически места. Мечтая да отида на разходка с корабче по Босфора, да ям сандвич с прясно уловена риба, да разгледам някой хубав пазар. А на теб остана ли ти време да пазаруваш? Купи ли ми подарък?

Ники: Разбира се. На теб ти купих, но за останалите от групата не успях да взема.

Бела: О, благодаря! Какъв е?

Ники: Турски деликатес – локум. Заповядай!

Бела: Супер. Виждала съм я тази кутия, това е много вкусен локум. Татко ми го донесе същия миналото лято. Но кутията е отворена!

Ники: Да, съжалявам, изядох само едно парче! Не можах да се сдържа.

Урок 9

Ина: Здравсти, Алекс! Попълни ли въпросника „Какво ще направиш?“ за часа на класа?

Алекс: Да, преди малко. Беше интересен! Макар че някои въпроси ме накараха да се замисля доста. Ти какво отговори на първия – за рестото в магазина?

Ина: Аз ще върна парите. Иначе няма да е честно. А ти?

Алекс: Ами, честно казано, избрах Б – да ги взема и да не кажа нищо. Не че съм крадец, просто си помислих, че това си е нейна грешка.

Ина: Представи си, че ти работиш на касата? Как ще се почувстваш?

Алекс: Хм, добре де, караш ме да се замисля. А какво отговори на втория – за хулиганите?

Ина: Там веднага избрах отговор А – да се обадя на някой учител или на охраната, ако е сериозно.

Алекс: О, аз избрах В – просто да се махна. Не искам да се замесвам.

Ина: Разбирам те. Но понякога мълчанието е като одобрение, нали знаеш?

Алекс: Може би си права. Добре, третият въпрос – за приятелите, които пушат?

Ина: Казах, че ще им обясня, че е вредно. Аз съм си против тия неща. А ти?

Алекс: Б – няма да им кажа нищо. Родителите им трябва да ги възпитават, не аз.

Ина: Но ако си им приятел, може би точно ти можеш да им повлияеш най-много.

Алекс: Мда, така като го казваш. Добре, четвърти въпрос – жената на улицата?

Ина: Отговор А – ще ѝ купя нещо за ядене, ако имам възможност. Никога не давам пари, но храна – да.

Алекс: Аз избрах В – да не ѝ дам нищо. Честно казано, такива ситуации ме изнервят. Освен това не съм сигурен дали наистина има нужда, или е част от някаква престъпна мрежа.

Ина: Няма как да знаеш. Понякога малките жестове са най-важни, Алекс!

Алекс: Добре, добре, давай нататък. Старецът в автобуса?

Ина: Отговор А. Разбира се, че ще отстъпя място. Това е елементарна учтивост!

Алекс: Тук пак избрах В – ще се направя, че гледам нещо в телефона или пък спя. Не обичам да ставам в претъпкан автобус.

Ина: Аха! Леле, Алекс, май ще си в най-ниската категория!

Алекс: Ха, май че да! Но на шестия въпрос – за домашното – бях добър! Избрах А – да не му го дам, но да му помогна.

Ина: Браво! Аз също така отговорих. Значи не си съвсем трагичен случай!

Алекс: Благодаря! Седмият въпрос?

Ина: Ще помогна на детето веднага, разбира се. Това не подлежи изобщо на обсъждане.

Алекс: Аз пък избрах В – да му кажа да не плаче, но не съм сигурен, че искам да се замесвам.

Ина: А ако беше малкият ти брат? Как щеше да се почувстваш? А последният въпрос – с кенчето?

Алекс: В – да ти го дам на теб! Ха-ха, шегувам се! Избрах В – ще го хвърля на земята, ако няма кошче.

Ина: Еее! Аз избрах А – нося си боклука, докато намеря къде да го хвърля. Природата не е кошче!

Алекс: Добре де, Ина, като гледам, ти си само с отговори А, а аз май съм някъде между Б и В.

Ина: Е, важното е, че отговаряш честно. Това също е хубаво качество.

Урок 10

Михаела: В сряда имаме тест по история и много ме е страх. Целия уикенд учих, но сякаш нищо не мога да запомня. В главата ми е пълна каша!

Кирил: Аз пък обожавам историята! Според мен е най-интересният предмет. Историята

не е само дати и имена, а истински истории за хора, битки, царе и царства.

Зара: Но как помниш всички тези имена и дати?

Кирил: Имената и датите не са най-трудното! По-важно е да имаш общ поглед върху историята – да разбираш епохите, тенденциите, причините за събитията и как всичко се свързва логично. Ако знаеш „защо“ се е случило нещо, го помниш много по-лесно.

Михаела: Добре, но как да го направя?

Кирил: Аз чета исторически романи. Те разказват историята като истинска драма – възходи и падения, любов и омраза, победи и поражения. По този начин събитията оживяват и ги помня по-лесно.

Зара: Аз обичам да чета, но само фентъзи. За мен е много по-интересно от сухата история.

Кирил: Всъщност много фентъзи романи са базирани на истински исторически събития и легенди. Ако познаваш историята, можеш да разпознаеш тези препратки и да разбереш неща, които другите не виждат.

Михаела: А аз обичам да гледам исторически филми и сериали. Но винаги се чудя кое в тях е вярно и кое е измислица.

Кирил: Да, има много фантазия, но също има и доста исторически факти. Когато гледам филм, който ми харесва, винаги след това чета книги за този период, за да науча повече и да проверя какво е истина.

Андрей: Аз пък съм фен на компютърните игри, особено стратегиите за различни цивилизации и империи. Играя с приятели от години и никога не ми омръзва. Когато съм в играта, се чувствам като истински император или пълководец.

Кирил: Виждате ли? Историята е навсякъде около нас и е невероятно интересна! А за теста не се тревожете толкова. Имаме още два дни – понеделник и вторник. Можем да учим заедно, да анализираме нещата и да използваме някои трикове за запомняне на дати и имена. Ще ви помогна!

Урок 11

Мими: Вие от какви новини се интересувате най-много? Иво, ти?

Иво: Аз – главно за компютърни игри. Като излезе нов ъпдейт или трейлър – веднага търся инфо. А ти, София?

София: Аз следя новините за музика и филми. Искам да знам кога ще излезе новият албум на любимата ми група.

Петър: Аз пък повече за спорт – футбол и малко баскетбол. И честно, малко за известни хора... но не всичко, само ако са ми интересни. Мими, а ти?

Мими: Аз харесвам новини за нашия град – концерти, фестивали, нови места за хранене и кафенета. И за училището, разбира се – особено ако някой организира нещо забавно.

Иво: Политика и икономика не ми е интересно, освен ако не засяга цените на видеокартите.

София: Ха-ха, същото!

Мими: А какви новини споделяте с приятели?

Петър: Резултатите от мачовете. И някои спортни клюки.

София: Аз пращам линкове към нови песни или трейлъри на филми.

Иво: Аз пращам мемета за игрите и новини за нови гейм стриймъри.

Мими: Аз пускам в групата, ако има събитие в града.

София: И къде следите новините?

Петър: Спортните сайтове и YouTube.

Иво: Reddit, Discord и гейминг форуми.

Мими: Facebook групи и местни страници.

София: Instagram и TikTok. И малко Spotify, защото ми показва нови албуми.

Урок 12

С думата „Космос“ назоваваме целия съществуващ свят, Вселената, която съдържа милиарди галактики. А какво е галактика? Ако оприличим звездите на къщи, то галактиките представляват градовете, които тези къщи образуват. Учените смятат, че в нашата галактика, наречена Млечен път, има над 100 милиарда звезди. Представи си, че си пътешественик в Космоса и летиш между звездите. За мнозина това е само мечта, но за някои е реалност и професия. Да бъдеш космонавт, е една от най-трудните професии, защото космонавтът носи голяма отговорност и трябва да издържа на голямо физическо, умствено и психическо натоварване. За да отидеш в Космоса, са необходими самодисциплина, умения за работа в екип и специализация в областта на точните науки, инженерството или медицината. В Космоса тялото се променя, тъй като без гравитация мускулите и костите започват да отслабват. Ето защо космонавтите трябва да правят специални упражнения всеки ден, така че да поддържат добра форма. Освен това в открития Космос няма атмосфера като на Земята, което означава, че радиацията е по-силна и космонавтите носят специални защитни костюми. Пътуването в Космоса може да продължи с месеци и години, по тази причина учените постоянно търсят начини да направят живота там по-лесен и по-безопасен. Например изследват как да произвеждат храна и кислород директно в космическите станции. Първият човек, летял в Космоса, е Юрий Гагарин, който през 1961 г. прави обиколка на Земята, а първият човек, стъпил на Луната, е Нийл Армстронг. Кой знае, може един ден ти да бъдеш този, който ще стъпи на Марс или дори на някоя още по-далечна планета.

ГРАМАТИКА

Урок 1

ПРИЧАСТИЯ

1. Причастието е глаголно-именна форма, която означава признак като резултат от действие.
2. Различните видове причастията могат да имат следните категории:
 - **време – сегашно, минало свършено и минало несвършено**
 - **залог – деятелен или страдателен**
 - **вид – свършен или несвършен**
3. Причастията се менят по род и число и могат да се членуват. Сегашно деятелно и минало страдателно причастие могат да се степенуват.
4. В съвременния български език има четири вида причастия и деепричастие:
 - **сегашно деятелно причастие (четящ)**
 - **минало свършено деятелно причастие (чел)**
 - **минало несвършено деятелно причастие (четял)**
 - **минало страдателно причастие (четен)**
 - **деепричастие (четейки)**

СЕГАШНО ДЕЯТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1. Сегашно деятелно причастие се образува само от глаголи от несвършен вид.
 - **Глаголи от А/Я група (III спрежение) – към основата се прибавя наставка -Щ.**
гледам – гледащ, -а, -о, -и
повтарям – повтарящ, -а, -о, -и
 - **Глаголи от Е и И група (I и II спрежение)**
 - о Ако ударението в сегашно време е на последната сричка, окончанието на формата за 1 лице ед.ч. се заменя с наставката -ЯЩ.
чета – четящ, -а, -о, -и
летя – летящ, -а, -о, -и
 - о Ако ударението в сегашно време не е на последната сричка, окончанието на формата за 1 лице ед.ч. се заменя с наставката -ЕЩ.
зная – знаещ, -а, -о, -и
мисля – мислещ, -а, -о, -и
2. Сегашно деятелно причастие най-често се използва като определение в изречението.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Образувайте сегашни деятелни причастия от следните глаголи:

гледам	спя
мога	подкрепям
светя	седя
ям	нося
пиша	говоря
разбирам	провеждам
обединявам	въртя се
хвърлям	повтарям

2. Изберете няколко от глаголите от упр. 1 и направете изречения.

3. Попълнете изреченията, като направите сегашно деятелно причастие от глаголите в скобите.

1. Днес _____ бяха много повече от вчера. (присъствам)
2. Имаше доста _____ и _____ пътници. (заминавам, пристигам)
3. През август броят на _____ към морето е най-голям. (пътувам)
4. Историята е много _____. (вдъхновявам)
5. Учениците трябва да са _____, _____, _____ нови знания, за да успеят. (чета, мисля, усвоявам)
6. Тази напитка е силно _____. (освежавам)

МИНАЛО СВЪРШЕНО ДЕЯТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1. Минало свършено деятелно причастие се образува от основата на минало свършено време с наставката -Л.

писах – писал, -а, -о, -и
мислих – мислил, -а, -о, -и

Внимание!

бях – бил, -а, -о, -и
можах – могъл, могла, -о, -и

2. Глаголите от ОХ/Е група в минало свършено време образуват минало свършено деятелно причастие по особен начин:

ядох – ял, -а, -о, -и
четох – чел, -а, -о, -и
дадох – дал, -а, -о, -и
дойдох – дошъл, дошла, -о, -и
отидох – отишъл, отишла, -о, -и
влязох – влязъл, влязла, влязло, влезли

3. Минало свършено деятелно причастие в съчетание с форми на спомагателния глагол **СЪМ се използва** предимно за образуване на сложни глаголни времена или на условно наклонение.

гледал съм – минало неопределено време
бях гледал – минало предварително време
ще съм гледал – бъдеще предварително време
бих гледал – условно наклонение

4. Минало свършено деятелно причастие може да **се използва** и като съгласувано определение.

*Падналите есенни листа бяха като мек килим.
Стигнахме до изгорялата къща.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Образувайте минали свършени деятелни причастия от следните глаголи в минало свършено време:**

доведох	взех
забелязах	наваксах
донесох	бях
подписах	пях
слязох	похарчих
преведох	предадох
стоях	споделих
предадох	реших
чух	предупредих

2. **Изберете няколко от глаголите от упр. 1 и направете изречения с тях.**
3. **Попълнете изреченията с минало свършено деятелно причастие от глаголите в скобите.**

1. Децата не са _____ този материал. (уча)
2. Ани, _____ ли си вратата? (заклуча)
3. Той още не е _____. (вечерям)
4. Ние нищо не сме й _____. (кажа)
5. Вие _____ ли сте в срещите за опазване на околната среда? (участвам)
6. Тя се е _____ за изпита много добре. (подготвя)

МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ДЕЯТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1. Минало несвършено деятелно причастие **се образува** от основата на минало несвършено време с наставката -Л.

пишех – пишел, -а, -о, -и

мислех – мислел, -а, -о, -и

2. Ако формите на минало свършено време и минало несвършено време в 1 л. ед.ч. съвпадат, формите на минало свършено деятелно и минало несвършено деятелно причастие също съвпадат.

гледах – гледал, -а, -о, -и

3. Минало несвършено деятелно причастие **се използва** за образуване на преизказни глаголни форми.

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Образувайте минало несвършено деятелно причастие от следните глаголи в минало несвършено време:**

плащях

пишех

приготвях

правех

работех

пиех

учех

идвах

четях

играех

спях

ходех

сменях

ставах

можех

слушах

МИНАЛО СТРАДАТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1. Минало страдателно причастие **се образува** от основата на минало свършено време с наставка -Н или -Т.

писах – писан, -а, -о, -и

затворих – затворен, -а, -о, -и

четох – четен, -а, -о, -и

взех – взет, -а, -о, -и

2. Минало страдателно причастие **се използва:**

- за образуване на страдателен залог, като се съчетава с формите на спомагателния глагол СЪМ

*Сметката е платена.
Сметката ще бъде платена.
Сметката беше платена.*

- като сказуемно определение

Детето е много разглезено.

- като съгласувано определение

затворен(ият) прозорец, прочетена(та) книга, дадени(те) пари

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Образувайте минало страдателно причастие от следните глаголи в минало свършено време:**

запазих	разбрах
взех	подцених
облякох	наблюдавах
разказах	спечелих
преподадох	приех
изчистих	притесних
преведох	проверих
продадох	отидох

2. **Изберете няколко от глаголите от упр. 1 и направете изречения.**

3. **Попълнете изреченията с минало страдателно причастие от глаголите в скобите.**

1. Вратата беше _____ . (заклуча)
2. Хладилникът е _____ . (повредя)
3. Местата ще бъдат _____ . (запазя)
4. Парите са _____ . (похарча)
5. Прозорецът е _____ . (измя)
6. Книгата е _____ . (върна)

ДЕЕПРИЧАСТИЕ

1. Деепричастието е неизменяема глаголна форма и **се образува** от сегашната основа на несвършения вид на глагола с **-(А)ЙКИ**, **-(Я)ЙКИ** и **-(Е)ЙКИ**.

- Глаголи от А/Я група (III спрежение)

заминавам – заминавайки
отварям – отваряйки

- Глаголи от Е и И група (I и II спрежение)

чета – четейки
пиша – пишейки
мисля – мислейки
работя – работейки

2. Деепричастието **се използва** в изречението като обстоятелствено пояснение за начин.
Той работеше, слушайки музика.

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Образувайте деепричастия от следните глаголи:**

храня	люлея
зная	разговарям
намирам	доверявам
търся	подценявам
обещавам	стоя
докосвам	успявам
превеждам	звъня
благодаря	слушам

3. **Изберете няколко от деепричастията от упр. 1 и направете изречения с тях.**

4. **Трансформирайте изреченията, като замените подчертаните фрази с деепричастия.**

1. Той обясняваше задачите, **докато пишеше** на дъската.
2. Всеки ден Ани и Мира се срещат, **докато отиват** на училище.
3. Тя се разплака, **когато видя** майка си.
4. Ние говорим на различни теми, **докато разхождаме** кучето.
5. Ще уча, **докато слушам** музика.
6. Зорница говореше по телефона, **докато готвеше**.
7. Ти какво направи, **когато чу новината?**

НАРЕЧИЯ (обобщение)

- Наречието **означава** признак на действие, на предмет или на друг признак. Най-често пояснява глагол и по-рядко прилагателно, причастие, друго наречие и съществително.
- Наречието не се изменя по лице и число.
- Стои пред или след думата, която пояснява (*говоря бавно, много красива картина, човекът отпред*).
- Някои от наречията се степенуват (*бързо, по-бързо, най-бързо*).
- Наречията **се образуват** от прилагателни, съществителни, числителни, глаголи и местоимения. Малка част от наречията не са производни думи (*много, тук, там, вътре, вълн и др.*).
 - от прилагателни – те най-често завършват на -о и по-рядко на -е и -и (*бавно, добре, майсторски*).
Окончаващите на -о съвпадат със съответните прилагателни за ср.р. ед. ч., но се различават от тях по това, че наречията поясняват предимно глаголи, а прилагателните поясняват съществителни;
 - от съществителни – не са много и са остатъци от стари падежи (*днес, сутрин, вечер, довечера, утре, снощи, горе, долу, къщи*);
 - от числителни (*първо, второ, трето, двойно, тройно, четворно, веднъж*);
 - от глаголи – образуват се от стари сегашни деятелни причастия, които завършват на -ешком, -ешката (*тичешком, плачешката*) или от деепричастия, които завършват на -ейки, -айки, -ййки (*говорейки, знаейки, тичайки, повтаряйки*);
 - от местоимения – тези наречия имат разновидности както местоименията:

	За място (Къде?)	За време (Кога?)	За начин (Как?)
Показателни	<i>тук (тука), там</i>	<i>сега, досега, тогава, дотогава</i>	<i>така, иначе</i>
Въпросителни	<i>къде, накъде, докъде</i>	<i>кога, докога, откога</i>	<i>как</i>
Относителни	<i>където, докъдето, накъдето</i>	<i>когато, докогато, откогато</i>	<i>както</i>
Неопределителни	<i>някъде</i>	<i>някога</i>	<i>някак</i>
Отрицателни	<i>никъде</i>	<i>никога</i>	<i>никак</i>
Обобщителни	<i>всякъде</i>	<i>всякога</i>	<i>всякак</i>

- Според значението си наречията се разделят в следните групи:

За начин (Как?)	<i>добре, зле, приятно, силно, тихо, бързо, бавно, майсторски, така, иначе, някак</i>
За количество и степен (Колко?)	<i>много, малко, доста, често, рядко, веднъж, двойно, тройно</i>
За време (Кога?)	<i>днес, утре, тогава, сега, кога, когато, докога, някога, никога</i>
За място и посока (Къде?)	<i>вкъщи, тук, там, наляво, надясно, напред, назад, нагоре, надолу, къде, накъде, докъде, някъде, никъде</i>
За причина и цел (Защо?)	<i>понеже, затова, ето защо, поради, вследствие, защото, защото</i>
За уточняване	<i>сигурно, може би, явно, наистина, действително, вероятно, особено, почти, допълнително, сравнително, относително</i>

УПРАЖНЕНИЯ

1. Подчертайте наречията в изреченията.

1. Той говори много по време на изпита.
2. Вчера се прибрахме късно от партито.
3. Обикновено тренираме всяка сутрин преди училище.
4. Тя чу много поздравления и искрено се развълнува.
5. Понякога гледам филми с приятели.
6. Ти говориш твърде високо в библиотеката.
7. Моля те, старателно прочети инструкциите!
8. Урокът започна сравнително добре.

2. Попълнете празните места с подходящо наречие от списъка: *редовно, ясно, често, бързо, високо, рано, навреме, внимателно*. Понякога е възможен повече от един вариант.

1. Ние _____ ходим на кино през уикенда.
2. Трябва да говориш _____, за да те разберат добре.
3. Родителите му го събудиха _____, за да не изпусне автобуса.
4. Играем в училищния двор всеки ден – тренираме _____.
5. Тя направи теста доста _____ – половин час преди останалите.
6. Всички разбраха новия урок, учителят го обясни много _____.
7. Моля те, слушай _____, за да не пропуснеш важна информация.
8. Ако искаш да успееш в състезанието, трябва да започнеш да се подготвяш _____.
9. Той скочи толкова _____, че почти докосна тавана на залата.

3. Трансформирайте изреченията, като замените прилагателните с наречия.

1. Той е бърз бегач. Той тича _____.
2. Аз съм старателен. Аз работя _____.

3. Тя има прекрасен глас. Тя пее _____.
4. Бяхме много прецизни в изпълнението.
Извършихме експеримента _____.
5. Продавачът беше много настоятелен.
Продавачът говореше _____, за да убеди клиента.
6. Ще бъдем обективни при анализа на данните.
Ще разгледаме фактите _____.
7. Прочетохме трогателни коментари.
Коментарите бяха написани _____.

3. Разпознайте и определете вида на наречията – за място, време, начин, количество, степен, причина или уточняване.

1. Празненството за рождения ден ще бъде някъде в парка.
2. Утре ще имаме важен тест по български език.
3. Той каза, че не е гладен, и яде малко.
4. Тя говори ясно и убедително по време на презентацията.
5. Тогава започнах да обръщам внимание на здравето си.
6. Те ще играят футбол навън.
7. Тази блуза е двойно по-скъпа.
8. Вие сте доста добри по математика.
9. Тя вероятно ще закъснее – има проблем с транспорта.
10. Успях се за училище и забравих учебника вкъщи.
11. Положихме усилия за този проект, затова очакваме добър резултат.
12. Учебникът беше относително лесен и с интересни задачи.

ПОВЕЛИТЕЛНО НАКЛОНЕНИЕ – СЛОЖНИ ФОРМИ

1. Сложните форми на повелително наклонение **изразяват** молба, съвет, (по)желание или заповед. За разлика от простите форми на повелително наклонение, които са само за 2 л. ед.ч. и мн.ч., чрез сложните форми можем да отправим подбуда към всяко лице, включително и към себе си.
2. **Образуват се** с помощта на ДА, НЕКА, НЕКА ДА:

ДА + сегашно време на глагола
да пишеш, да играем, да отидат

НЕКА + сегашно време на глагола
нека тръгнем, нека дойдат

НЕКА ДА + сегашно време на глагола
нека да започнем, нека да говори

Примери за всички лица в единствено и множествено число:

<i>аз</i>	да вляза	нека вляза	нека да вляза
<i>ти</i>	да влезеш	нека влезеш	нека да влезеш
<i>той / тя / то</i>	да влезе	нека влезе	нека да влезе
<i>ние</i>	да влезем	нека влезем	нека да влезем
<i>вие</i>	да влезете	нека влезете	нека да влезете
<i>те</i>	да влязат	нека влязат	нека да влязат

Повелително наклонение се образува и с **ХАЙДЕ (ДА)**:
(хайде влизайте, хайде да четем, хайде да видя).

- Сложните отрицателни форми на повелително наклонение се образуват с помощта на:

- о НЕ пред глагола –

ДА НЕ НЕКА НЕ НЕКА ДА НЕ	+	сегашно време
---	---	---------------

<i>аз</i>	ДА НЕ НЕКА НЕ НЕКА ДА НЕ	мисля
<i>ти</i>		мислиш
<i>той / тя / то</i>		мисли
<i>ние</i>		мислим
<i>вие</i>		мислите
<i>те</i>		мислят

- о НЕДЕЙ ДА – за ед. ч., и НЕДЕЙТЕ ДА – за мн. ч.:

НЕДЕЙ(ТЕ) ДА	+	2 л. ед. и мн.ч. сегашно време
---------------------	---	---------------------------------------

недей да тръгваш
недейте да тръгвате

- о НЕДЕЙ – за ед. ч., и НЕДЕЙТЕ – за мн. ч.:

НЕДЕЙ(ТЕ)	+	особена форма на глагола*
------------------	---	----------------------------------

Недей(те) писа – от глагола *пиша*.
Недей(те) чете – от глагола *чета*.

- о СТИГА – за всички лица в единствено и множествено число:

СТИГА	+	особена форма на глагола*
--------------	---	----------------------------------

Стига писа.
Стига писахте.

* Тази особена форма обикновено съвпада с 3 л. ед. ч. минало свършено време.

- Отрицателните форми на повелително наклонение – както простите, така и сложните – се образуват само от глаголи от несвършен вид. Изключение прави сложната форма с **ДА НЕ**, която се образува и от двата вида – *да не кажеш, да не казваш*.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Подредете думите в изречения.

1. да / сега / тръгнем _____
2. вървим / да / хайде _____
3. сърди / се / стига _____
4. прочетат / да / нека / книгата _____
5. огъня / с / да / внимаваме / нека _____
6. ключовете / не / да / забравиш _____
7. по-късно / се / да / обадя / на / мама _____
8. време / недейте / губите / да _____
9. за / направим / уикенда / план / да _____
10. да / хората / помагаме / на / в / нужда _____
11. това / на / нека / да / никого / не / разказва / за _____

2. Попълнете със сложни положителни форми на повелително наклонение с **ДА**.

1. (ти) _____ (напиша) домашното си навреме!
2. (ние) _____ (отида) на кино довечера!
3. (вие) _____ (приготвя се) навреме!
4. (той) _____ (почина) малко след тежкия ден.
5. (аз и ти) _____ (срещна се) утре в парка.

3. Попълнете със сложни положителни форми на повелително наклонение с **НЕКА** и **НЕКА ДА**.

1. Трябва да дойде по-рано. _____
2. Трябва да говорим с учителя. _____
3. Трябва да бъдем внимателни. _____
4. Трябва да почиват повече. _____
5. Трябва да разгледаме новия музей. _____

4. Направете отрицателни изречения със сложните форми на повелително наклонение.

1. (ти) говоря глупости	Недей да _____
2. (той) закъснявам повече	Нека да не _____
3. (ние) правим грешки	Да не _____
4. (вие) забравям обещанието си	Недейте да _____
5. (ти) плача за такава дреболия	Стига _____
6. (те) пия повече сок	Нека не _____

ВЪЗВРАТНИ ГЛАГОЛИ

1. Възвратните глаголи **означават** действие, което се извършва (възвръща) върху самия извършител.
2. **Образуват се** от обикновени глаголи с помощта на частиците СЕ и СИ – *Детето се облича. Облича си блузата.*
 1. Възвратните глаголи със СЕ са:
 - с възвратно значение – *Мия се.*
 - със страдателно значение – *Строи се.*
 - с взаимно значение – *Обичат се.*
 - безлични глаголи – *Съмва се. Спи ми се.*
 - глаголи за чувства и емоции – *Вълнувам се. Смя се.*
 2. Възвратните глаголи със СИ са:
 - с възвратно значение – *Говоря си.*
 - с взаимно значение – *Помагаме си.*
 - глаголи, при които действието се върши за самия субект – *Лежа си.*
3. Има и глаголи, които са само възвратни и не могат да се употребяват без СЕ или СИ – *усмихвам се, спомням си* и др.
4. Словоред на СЕ и СИ при възвратните глаголи:

Аз се обувам. = Обувам **се**.
 Аз **не** се обувам. = **Не** се обувам.
 Обуваш **ли** се? / **Не** се **ли** обуваш?

Те си говорят. = Говорят **си**.
 Те **не** си говорят. = **Не** си говорят.
 Говорят **ли** си? / **Не** си **ли** говорят?

яде ми се	не ми се яде
яде ти се	не ти се яде
яде му се	не му се яде
яде й се	не й се яде
яде му се	не му се яде
яде ни се	не ни се яде
яде ви се	не ви се яде
яде им се	не им се яде

Яде **ли** ти се?
Не ти **ли** се яде?

УПРАЖНЕНИЯ

1. Използвайте правилния глагол по модела.

1. Тя **събужда** детето. Аз **се събуждам** рано. (събуждам, събуждам се)
2. Той _____ котката. Ние _____ здравословно. (храня, храня се)
3. Ти _____ за концерта. Те _____ багажа. (приготвям, приготвям се)
4. Аз _____ с нов гребен. Тони _____ детето. (реша, реша се)
5. Вие _____ в парка. Ние _____ кучетата. (разхождам, разхождам се)

2. Трансформирайте по модела.

1. Мария обича Стефан. Стефан обича Мария. Те **се обичат**. Обичат **се**.
2. Зара прегръща София. София прегръща Зара. _____
3. Петя познава Сашо. Сашо познава Петя. _____
4. Ясен вижда Ели. Ели вижда Ясен. _____
5. Борис харесва Мая. Мая харесва Борис. _____

3. Трансформирайте по модела.

1. Антон помага на Соня. Соня помага на Антон. Те **си помагат**. Помагат **си**.
2. Боби вярва на Христо. Христо вярва на Боби. _____
3. Мартин разказва смешки на Мира. Мира разказва смешки на Мартин. _____ смешки.
4. Габи купува подарък на Петя. Петя купува подарък на Габи. _____ подаръци.
5. Вяра изпраща имейл на Андрей. Андрей изпраща имейл на Вяра. _____ имейли.

4. Следвайте модела.

1. Той иска да спи. **Спи му се. Не му се спи. Спи ли му се? Не му ли се спи?**
2. Аз искам да рисувам.
3. Те искат да ходят на концерт.
4. То иска да пие вода.
5. Ние искаме да играем навън.

5. Попълнете изреченията с правилната форма на глагола по модела.

1. В този град **се живее** много хубаво. (живея)
2. По телевизията _____ за новия филм. (говоря)
3. В селото _____ различни събития. (провеждам)
4. Обикновено _____, че постоянството е ключът към успеха. (казвам)
5. В града _____ интересни неща. (случвам)

6. Трансформирайте изреченията по модела.

1. Бабата сервира яденето.	Яденето се сервира от бабата.
2. Мъжът реже динята.	_____
3. Синът прави сандвичи.	_____
4. Децата гледат филма.	_____
5. Майката приготвя вечерята.	_____

ВЪЗВРАТНО ЛИЧНО МЕСТОИМЕНИЕ

1. **Възвратното лично местоимение** насочва (възвръща) действието към самия извършител.

Мия се. = Мия себе си.

Пея си. = Пея на себе си.

2. Възвратното лично местоимение има пълна и кратка форма, както и падежни форми – винителен и дателен падеж.

Възвратно лично местоимение			
Винителен падеж		Дателен падеж	
Кратка форма	Пълна форма	Кратка форма	Пълна форма
се	себе си	си	на себе си

3. С кратките форми **СЕ** и **СИ** се образуват възвратни глаголи – *обличам се, купувам си.*

4. След предлози задължително се употребяват пълни форми.

Запази най-голямото парче торта за себе си.

Гледай пред себе си!

Създава приятелска атмосфера около себе си.

Трябва да бъдеш честен със себе си.

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Попълнете със СЕ, СИ, СЕБЕ СИ или НА СЕБЕ СИ.**

1. Трябва да вярваме в _____.
2. Той _____ приготвя за партито.
3. Когато е притеснена, тя _____ говори сама.
4. Не _____ притеснявай.
5. Винаги трябва да _____ грижиш за _____.
6. В трудните моменти разчитам само _____.
7. Моля те, погледни _____ в огледалото.
8. Трябва да _____ научиш да _____ пазиш.
9. Тя _____ похвали с успехите на детето си.
10. Купи сладолед за _____ и приятелите си.

ВЪЗВРАТНО ПРИТЕЖАТЕЛНО МЕСТОИМЕННИЕ

1. **Възвратното притежателно местоимение** насочва (възвръща) притежаваното към самия притежател. Употребява се, когато притежателят е същият като подлога на изречението. Изпълнява ролята на определение в изречението.

Той взема книгата си. = Той взема своята книга.

Възвратно притежателно местоимение				
Кратка форма	Пълна форма			
	Единствено число			Множествено число
	М.р.	Ж.р.	Ср.р.	
си	свой	своя	свое	свои

2. Пълните форми на възвратното притежателно местоимение могат да се членуват.
 свой – **своя, своят**
 своя – **своята**
 свое – **своето**
 свои – **своите**
3. В първо и второ лице единствено и множествено число е възможна употребата и на обикновено, и на възвратно притежателно местоимение, без да има промяна в смисъла.

*Аз харесвам **моята** учителка. = Аз харесвам **своята** учителка.*

*Ти харесваш **твоята** учителка. = Ти харесваш **своята** учителка.*

4. В трето лице единствено и множествено число има промяна в смисъла.

*Митко харесва **своя** телефон. = Митко харесва телефона **си**.*

*Митко харесва телефона **на Иван**. = Митко харесва телефона **му**.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Попълнете по модела.**

1. Аз имам син. Обичам сина **си**. Обичам **своя** син.
2. Ти имаш дъщеря. Обичаш дъщеря _____. Обичаш _____ дъщеря.
3. Той има нова кола. Харесва колата _____. Харесва _____ кола.
4. Тя има красива рокля. Облича роклята _____. Облича _____ красива рокля.
5. Те чистят стаята. Чистят стаята _____. Чистят _____ стая.

2. **Попълнете със СИ или МИ, ТИ, МУ, Й, НИ, ВИ, ИМ.**

1. Тя има градина. Ти харесваш градината _____.
2. Алекс има ново колело. Тони кара колелото _____.
3. Те имат добър учител. Те учат с учителя _____.

4. Ние имаме колеги. Ние работим с колегите _____.
5. Тя има празник. Тя черпи за празника _____.
6. Вие имате красива градина. Наслаждавам се на градината _____.
7. Аз имам идеи. Споделям идеите _____.

Урок 4

СТРАДАТЕЛЕН ЗАЛОГ – ВЪЗВРАТНОСТРАДАТЕЛНИ ФОРМИ

1. Страдателен залог се образува по два начина – с помощта на:

- възвратнострадателни форми (*се чете, се прие*);
- причастнострадателни форми (*е четен, е приет*).

Двата вида невинаги са взаимно заменяеми, понякога единият е по-подходящ, а друг път – другият.

2. **Възвратнострадателните форми се образуват с възвратното местоимение СЕ и съответния глагол в 3 л. ед. или мн. ч.**

подлог + **СЕ** + глагол **3 л. ед. ч / мн. ч**

Задачата се решава от детето. = Детето решава задачата.

3. Възвратнострадателните форми могат да се образуват с глаголи от свършен и от несвършен вид и имат категорията време (*ще се прави, ще се направи*).
4. Възвратнострадателните форми в минало неопределено и минало предварително време се променят по род и число (*се е правила, се е правило, беше се правила, беше се правило*).

Време	Страдателен залог с глагол от свършен вид	
	Възвратнострадателни форми	Причастнострадателни форми
Сегашно	се направи	е направен
Бъдеще	ще се направи	ще бъде направен
Минало свършено	се направи	беше направен
Минало неопределено	се е направил, -а, -о	е бил направен
Минало предварително	беше се направил, -а, -о	беше направен
Бъдеще в миналото	щеше да се направи	щеше да бъде направен

Време	Страдателен залог с глагол от несвършен вид	
	Възвратнострадателни форми	Причастнострадателни форми
Сегашно	се прави	е правен
Бъдеще	ще се прави	ще бъде правен
Минало несвършено	се правеше	беше правен
Минало неопределено	се е правил, -а, -о	е бил правен
Минало предварително	беше се правил, -а, -о	беше правен
Бъдеще в миналото	щеше да се прави	щеше да бъде правен

5. Отрицателните форми се образуват с частицата НЕ – *не се прави*.
6. Въпросителните форми се образуват с частицата ЛИ – *прави ли се*.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Трансформирайте изреченията в страдателен залог, като използвате причастнострадателни форми.

1. Учителят **обясни** новата граматика много подробно.
Новата граматика **беше обяснена** много подробно от учителя.
2. Майката приготви вкусна вечеря.
3. Художникът нарисува красива картина.
4. Фирмата ще изпрати новите продукти утре.
5. Служителите са подредили офиса преди срещата.
6. Градинарите бяха засадили цветята в парка.
7. Строителите бяха изградиха новия мост за шест месеца.
8. Архитектите щяха да проектират новото училище.
9. Те щяха да завършат проекта.

2. Трансформирайте изреченията в страдателен залог, като използвате възвратнострадателни форми.

1. Ежегодно организацията **предоставя** стипендии на млади таланти.
Ежегодно **се предоставят** стипендии на млади таланти от организацията.
2. Талантливите музиканти създават хубави песни.
3. Властите ще изготвят нов закон за опазване на околната среда.
4. Те ще ремонтират сградата през следващата година.
5. В пощата продават марки.
6. Терапевтът препоръча специален режим.
7. Учителят щеше да нанесе оценките в дневника.
8. Тогава са писали книгите на ръка.

ВИДОВЕ ПРЕДЛОЗИ (обобщение)

Предлозите служат за връзка и за изразяване на отношение между други думи. Те нямат собствено лексикално значение, но се съчетават със съществително или друго име и изразяват някои по-обща значения.

В българския език се разграничават няколко основни вида предлози по различни критерии.

Според **структурата** си предлозите са:

- прости – състоят се от една дума (в, на, от, до, за, към, над, под, пред, след, зад, между, с, без).
- сложни (производни) – получени са чрез съединяване на прости предлози или на предлози с наречия или с имена (въпреки, вместо, заради, поради, помежду, според, покрай, извън, отсам).

Според **значението** предлозите се делят на следните по-големи групи:

- за **място** (къде?): В, НА, ОТ, ЗА, ДО, ПРЕД, ЗАД, ПОД, НАД, МЕЖДУ, ВЪРХУ, ОКОЛО, КЪМ, ПРЕЗ, ПО, ПРИ, У, СРЕД и др.

*Книгата е **в** раницата.*

*Постави чашата **на** масата!*

*Той се върна **от** училище.*

*Тръгвам **за** Пловдив.*

*Седнах **до** приятеля си.*

*Стоим **пред** входа.*

*Кучето е **зад** оградата.*

*Чантата е **под** стола.*

*Лампата е **над** масата.*

*Тя стои **между** двамата.*

*Птицата кацна **върху** покрива.*

*Засадохме цветя **около** пейките.*

*Той тръгна **към** къщата.*

*Минах **през** тунела.*

*Разходихме се **по** улицата.*

*Ще отида **при** баба.*

*Децата са **у** Стоянови.*

*Той се изгуби **сред** високите сгради.*

- за **време** (кога?): В, ОТ, ДО, ЗА, КЪМ, МЕЖДУ, НА, ПРЕЗ, ПРЕДИ, СЛЕД и др.

*Ще имаме тест **в** понеделник.*

*Работя по проекта **от** седем сутринта.*

*Концертът продължи **до** десет часа.*

*Ще пътуваме до морето само **за** уикенда.*

***Към** края на юни става много топло.*

*Почивката е **между** втория и третия час.*

*Йоана е родена **на** 3 април.*

*Там често вали сняг **през** зимата.*

*Те се качиха на този връх **преди** две години.
Ще отида на тренировка **след** пет часа.*

- за **начин и средство за действие** (как?): БЕЗ, КАТО, В, ПО, ПОД, С, СПОРЕД, ЧРЕЗ и др.

*Не виждам ясно **без** очила.
Тя играеше **като** професионална актриса.
Може да платим **в** брой.
Решихме проблема **по** необичаен начин.
Действах **под** влияние на емоциите.
Той говори **с** увереност.
Постъпих **според** собственото си виждане.
Постигнахме успех **чрез** упорит труд.*

- за **количество** (колко?): БЕЗ, ДО, ЗА, КЪМ, ОКОЛО, НА, НАД и др.

*Успях да напиша текста **без** никакви грешки.
Чашата е пълна **до** половината.
Има награди **за** четирима души.
Цените започват **от** 5 евро.
Ще дадем **по** 10 евро.
Ще ми трябва **към** три килограма домати.
Струва **около** 15 евро.
В залата бяха **над** сто души.*

- за **причина** (защо? по каква причина?): ЗАРАДИ, ПОРАДИ, ОТ и др.

*Закъсняха **заради** задръстването.
Състезанието се отмени **поради** лошо време.
Децата сияеха **от** щастие.*

- за **цел** (защо? с каква цел?): БЕЗ, В, ЗА, ЗАРАДИ, С и др.

*Той се разсърди **без** причина.
В опит да подобри дисциплината, учителят забрани използването на телефони.
Правим го **за** вас.
Учи усърдно **заради** стипендията.
Стана доброволец **с** идеята да помага на уязвими хора.*

- за **принадлежност, притежание**: НА, С

*Това е учебникът **на** момчето.
Живее в хубава къща **с** двор.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Изберете правилния предлог от скобите и попълнете в изречението.

1. Аз ще пътувам ___ София. (пред, до, на)
2. Учителят е ___ класната стая. (на, с, в)
3. Те тръгнаха ___ два часа. (при, след, пред)
4. Срещата ще бъде ___ офиса. (в, на, към)
5. Книгата е поставена ___ рафта. (през, на, между)
6. Подарих му цветя ___ рождения му ден. (за, по, от)
7. Тя живее ___ центъра на града. (през, в, от)
8. Те пътуват ___ влак. (с, на, от)
9. Минахме ___ моста по пътя за резервата. (под, за, между)
10. Вървахме ___ гората часове наред. (на, през, според)

2. Намерете грешните предлози и ги заменете с правилни.

1. Книгата лежи в масата до прозореца.
2. Тя тръгна до училище в седем часа.
3. Ние говорихме към филма часове наред.
4. Те пристигнаха за летището преди обяд.
5. Ще отидем от парти през уикенда.
6. Моята стая е през банята.
7. Той се прибра вкъщи пред 10:00 часа.
8. Срещнахме се на парка.
9. Купих подарък по моята приятелка.
10. Той живее около къща в края на града.

Урок 5

УМАЛИТЕЛНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ И ДРУГИ ЧАСТИ НА РЕЧТА

1. В българския език може да образуваме **умалителни форми** на различни части на езика. Те се използват не само когато говорим за **по-малки неща**, но изпълняват и **емоционално-експресивна функция**.
2. Най-често се използват **умалителните съществителни**. Те се образуват със следните наставки:
 - за съществителни от мъжки род – -ЕЦ, -Е, -ЛЕ, -ЧЕ: *ветрец, човече, братле, градче*
 - за съществителни от женски род – -ИЦА, -ЧИЦА, -КА, -ИЧКА, -Е: *женица, ръчица, книжка, душичка, птиче*
 - за съществителни от среден род – -ЦЕ, -ЕНЦЕ, -ИЦЕ: *селце, момченце, слънчице*
3. **Умалителни прилагателни** се образуват с наставката -ИЧЪК / -ИЧКА / -ИЧКО / -ИЧКИ: *мъничък, мъничка, мъничко, мънички*
4. **Умалителни наречия** се образуват с наставките -ИЧКО, -КО, -ИНКО: *сладичко, повечко, евтинко*

5. **Умалителни числителни** се образуват с наставките -ИЧЪК / -ИЧКА / -ИЧКО / -ИЧКИ; -НКИ, -ЦА: едничък, едничка, едничко, еднички, двенки, тримца

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Кои са умалителните форми на тези съществителни от мъжки род?**

българин	камък	стол
врат	клон	юнак
вълк	крак	чай
вятър	нос	бор

2. **Кои са умалителните форми на тези съществителни от женски род?**

вода	кутия	пътека
глава	лястовица	сметка
кукла	майка	кофа
градина	машина	лопата

3. **Кои са умалителните форми на тези съществителни от среден род?**

листо	знаме	перо
птиче	крило	пиле
дете	месо	море
зайче	мляко	теле

4. **Изберете по две умалителни форми на съществителни от мъжки, женски и среден род и направете изречения с тях.**

5. **Дайте примери за умалителни прилагателни, наречия и числителни.**

МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ (преговор)

1. Минало несвършено време се **образува** обикновено от глаголи от несвършен вид.
2. За глаголите от трето спрежение (А група) формите за минало свършено и минало несвършено време съвпадат, като единствената разлика е окончанието -ШЕ за 2 и 3 л. ед.ч. за минало несвършено време.
3. Някои глаголи се използват само или основно в минало несвършено време: *съм, искам, имам, нямам, знам, обичам, вълнувам се, радвам се* и др.
4. От основата на минало несвършено време се образува **минало несвършено деятелно причастие**: *ходех – ходел*.
5. Минало несвършено време има две **основни значения**:
 - **минало действие, което е едновременно и незавършено спрямо някой допълнителен ориентационен момент в миналото** – *Когато се върнах вкъщи, брат ми гледаше телевизия.*
 - **поредица от повтарящи се действия, незавършени спрямо момента, за който се говори** – *Като дете често ходех на село при баба и дядо.*

6. Минало несвършено време се използва също в условната част на условни изречения за нереално условие – *Ако **можеш**, щях да дойда*.
7. Минало несвършено време е **свидетелско време** – не го използваме, когато предаваме събития, на които не сме били свидетели. В тези случаи използваме сегашно историческо време, минало неопределено време или преизказни форми.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Поставете глаголите в скобите в минало несвършено време.

1. Когато влязох в стаята, брат ми _____ (играя) компютърни игри.
2. Докато баба _____ (готвя), дядо _____ (чета) вестник.
3. Вчера следобед ние _____ (разхождам се) в парка.
4. Учениците _____ (пиша) домашното си, когато учителката влезе.
5. Ти _____ (зная) ли, че днес ще имаме тест по български език?
6. Докато навън _____ (вали) дъжд, Мария _____ (чета) книга.
7. Аз _____ (пиша) съобщение, когато телефонът ми звънна.
8. Кучето _____ (лая), а котката _____ (спя) на дивана.
9. Децата _____ (играя) на двора, когато започна бурята.

2. Трансформирайте изреченията от сегашно в минало несвършено време.

1. Аз уча за теста.

2. Ние слушаме музика.

3. Братовчедите ми пътуват с автобус до училището всеки ден.

4. Децата си говорят тихо, докато бебето спи.

5. Учителката обяснява новия урок и дава много примери.

6. Ние винаги помагаме на баба, когато тя чисти.

7. Когато не разбирам задачата, искам помощ.

8. Не ходим често на кино, защото е скъпо.

3. Попълнете липсващите глаголи в текста, като ги поставите в минало несвършено време.

бързам, гледам, готвя, живея, играя, излизам, къпя се, разказвам,
седя, слушам, ставам, съм (3), ходя, катеря се

Когато ... малка, през лятото ... при баба и дядо, които ... в малко селце в планината. Всеки ден ... рано и ... навън с приятелите си. ... на криеница, ... по дърветата и често ... в планинската рекичка. Вечерите също винаги ... весело – баба ми ... вкусни ястия, а дядо ми ... интересни истории за своето детство. Понякога просто ... на двора, ... звездите и ... щурците. Никога не Животът ... прост, но щастлив.

МИНАЛО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ (преговор)

1. Минало неопределено време се образува от спомагателния глагол **СЪМ** и минало свършено деятелно причастие на основния глагол.
2. Минало неопределено време може да се използва с глаголи от **свършен** и от **несвършен** вид.
3. **Минало неопределено време означава минало действие във връзка с резултата, произлязъл от него и наличен в момента на говоренето.** – *Направил съм палачинки.*
4. Минало неопределено време в българския език има и някои **допълнителни значения и употреби**:
 - **повторителни действия**, представени обобщено – *Ходил съм много пъти на Витоша.*
 - **предположителни действия** въз основа на някои налични следи от тях – *Стефан сигурно вече се е прибрал – раницата му е тук.*
 - **констатация** – *Виждам, че вече си купил хляб.*
 - **във въпросителни и отрицателни изречения, когато се говори за действието изобщо** – *Виждал ли си днес Иван? Днес не съм го виждал.*
 - **в подчинителни изречения** за действие, което се е извършило преди действието на главното изречение – *Той скоро ще разбере какво се е случило.*
5. Минало неопределено време може да се използва **независимо дали сме били свидетели на действието, за което говорим, или не.** Поради тази причина то често се използва, когато предаваме чужда реч или когато говорим за минали събития, на които не сме били свидетели.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Изберете правилната форма на глаголите.

1. Тя никога не е **ходила** / **отишла** на планина през зимата.
2. Ние вече сме **подготвяли** / **подготвили** презентацията за утре.

3. Досега никога не съм **решавал** / **решил** толкова трудна задача.
4. Досега не съм **събирал** / **събрал** достатъчно информация по темата.
5. Много пъти съм **чувал** / **чул** тази песен по радиото.
6. Той вече е **писал** / **написал** есето и го е предал.
7. Ние сме **слизали** / **слезли** на тази спирка няколко пъти.
8. Те са **подготвяли** / **подготвили** всичко, което е необходимо за проекта.
9. Ти **написал** / **писал** ли си домашното си?

2. Поставете глаголите в скобите в минало неопределено време.

1. Преводачката ___ текста от английски на български. (преведа)
2. Учителка ___ всички тестове. (проверя)
3. Аз ___ проблема в детайли. (проуча)
4. Те ___ новата техника успешно. (използвам)
5. Вие ___ данните от експеримента. (анализирам)
6. Учителят ___ сложните части на урока. (обясня)
7. Даниела ___ участието си в проекта. (потвърдя)
8. Физикът ___ своята теория с експеримент. (докажа)
9. Те ___ трудностите успешно. (преодолея)

3. Трансформирайте изреченията от минало свършено в минало неопределено време.

1. Вчера Иван отиде на тренировка по футбол.
2. Марина написа писмо на баба си.
3. Те посетиха музея миналата седмица.
4. Стефан прочете интересна книга през уикенда.
5. Мариана се обади на приятелката си преди малко.
6. Калин изпи чаша вода след тренировка.
7. Вие разгледахте новата изложба в галерията.
8. Те научиха нови думи по време на урока.
9. Вчера Мария приготви вкусна вечеря.

4. Трансформирайте изреченията от минало несвършено в минало неопределено време.

1. Като студент той всеки ден учеше до късно.
2. Тя понякога изпращаше картички на приятели от морето.
3. Те често играеха футбол на двора.
4. Вие гледахте телевизия с часове.
5. Тя обикновено ходеше пеша до училище.
6. Те често разговаряха по телефона.
7. Той пиеше топло мляко сутрин.
8. Децата учеха за изпита.
9. Той винаги слушаше музика, докато четеше.
10. Тя се прибираше къщи след работа.

Урок 6

МИНАЛО ПРЕДВАРИТЕЛНО ВРЕМЕ (преговор)

1. Минало предварително време **се образува** от минало несвършено време на спомагателния глагол СЪМ (**бях, беше, беше, бяхме, бяхте, бяха**) и минало свършено деятелно причастие на -Л. Формите на причастията се променят по род и число.
2. Минало предварително време **се образува** с глаголи от свършен и от несвършен вид.
3. Минало предварително време **означава** минало действие спрямо някой минал момент.
– *Когато пристигнах, влакът беше заминал.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Трансформирайте изреченията по модела.

1. Симона е говорила с Иван. Невена **беше говорила** с него преди нея.
2. Светльо е приготвил материалите. Дея _____.
3. Боян е ходил на лекар. Зоя _____.
4. Ние сме гледали филма. Вие _____.
5. Те са пътували в Китай. Ние _____.

2. Довършете изреченията по модела. Не забравяйте да смените вида на глагола от свършен в несвършен.

1. Снощи купих пица. Отдавна **не бях купувал** пица.
2. Вчера Иво закъсня. Никога не _____.
3. Ева се събуди много рано. Скоро не _____.
4. Снощи се разходихме в парка. Напоследък не _____.
5. Те опитаха малинова торта. Откога не _____!

3. Заместете подчертаните думи и фрази с лични местоимения винителен падеж.

1. Тя беше написала съобщение. _____
2. Марин беше поканил съучениците си. _____
3. Те бяха разгледали снимките. _____
4. Ние бяхме срещнали Катерина и Самуил. _____
5. Вие бяхте изпили лимоната. _____

4. Заместете подчертаните фрази с лични местоимения дателен падеж.

1. Те бяха благодарили на учителката. _____
2. Елица беше казала на Мая и Велин. _____
3. Виктор се беше обадил на сестра си. _____

4. Децата бяха помогнали на кучето. _____
5. Тя беше дала отговор на Светлин. _____

5. Заместете подчертаните думи и фрази с лични местоимения винителен и дателен падеж.

1. Тя беше показала книгата на баща си. _____
2. Аз бях изпратили снимки на братовчедите си. _____
3. Иван беше предал съобщението на приятелите си. _____
4. Стефан и Милен бяха подарили настолни игри на Дарина. _____
5. Ние бяхме препоръчали този сладолед на Ванина. _____

БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ В МИНАЛОТО (преговор)

1. Бъдеще време в миналото **се образува** от минало несвършено време на спомагателния глагол **ЩА** (**щях, щеше, щяхме, щяхте, щяха**) и сегашно време на основния глагол, като двата глагола се свързват със съюза **ДА**.
2. **Отрицателната форма** се образува с помощта на фразата **НЯМАШЕ ДА**, която не се променя по род и число.
3. **Въпросителната форма** се образува, като частицата **ЛИ** се поставя преди **ДА**.
4. Бъдеще време в миналото **означава** бъдещо действие спрямо някой минал момент.
5. Бъдеще време в миналото **се използва** често:
 - **за изразяване на неосъществено действие** – *Щях да се видя с Ани, но тя ми се обади, че е болна.*
 - **за изразяване на припомняне** – *Нали щяхме да отидем на гости?*
 - **в условни изречения** – *Ако имах време, щях да реша повече задачи.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Трансформирайте изреченията от бъдеще време в бъдеще време в миналото.

1. Ще се справим на теста.
2. Ще дойдете ли на концерта?
3. Няма да успеем да се настаним до 12:00 часа.
4. Ще остане там до сутринта.
5. Ще отидеш ли на море това лято?
6. Ще мечтаеш за пътуването.
7. Няма да донесем книгата.
8. Кога ще заминат за Италия?
9. Няма ли да присъстваш на събитието?
10. Няма ли да доведе приятелите си?

2. Заместете подчертаните думи и фрази с лични местоимения винителен падеж.

1. Ирина щеше ли да попита Мохамед? _____

2. Нали щеше да гледаш брат си? _____
3. Шяха да разберат задачите. _____
4. Щеше ли да купиш телефона? _____
5. Вие щяхте да харесате роклята ѝ. _____
6. Нямахте да може да реши проблема. _____

3. Заместете подчертаните фрази с лични местоимения дателен падеж.

1. Щяхте ли да помогнете на малките деца? _____
2. Шяха да разкажат на съучениците си всичко. _____
3. Нямахте ли да позволи на децата да излязат? _____
4. Ти щеше ли да се извиниш на Вяра? _____
5. Щяхме да поръчаме салата на сервитьора. _____
6. Щях да покажа на Моника картините. _____

4. Заместете подчертаните думи и фрази с лични местоимения винителен и дателен падеж.

1. Нямахте ли да прочетете книжката на децата? _____
2. Щеше ли да дадеш тестовете на учениците? _____
3. Щяхме да предложим на Яница плодове. _____
4. Щях да оставя раницата на сестра ми. _____
5. Щеше ли да изпратиш снимки на момичетата? _____
6. Кога щяхте да кажете истината на Петър? _____

БЪДЕЩЕ ПРЕДВАРИТЕЛНО ВРЕМЕ

1. Бъдеще предварително време **се образува** от бъдеще време на спомагателния глагол СЪМ (**ще съм, ще си, ще е, ще сме, ще сте, ще са**) и минало свършено деятелно причастие на -Л. Формите на причастиято се променят по род и число.

Бъдеще време на спомагателния глагол СЪМ

+

Минало свършено деятелно причастие на -Л

	(+)	(-)
<i>аз</i>	ще съм купил/а	няма да съм купил/а
<i>ти</i>	ще си купила/а	няма да си купил/а
<i>той</i>	ще е купил	няма да е купил
<i>тя</i>	ще е купила	няма да е купила
<i>то</i>	ще е купило	няма да е купило
<i>ние</i>	ще сме купили	няма да сме купили
<i>вие</i>	ще сте купили	няма да сте купили
<i>те</i>	ще са купили	няма да са купили

Аз **ще съм** купил. = **Ще съм** купил.
Аз **няма да съм** купил. = **Няма да съм** купил.

	(+)	(-)
<i>аз</i>	ще съм се срещнал/а	няма да съм се срещнал/а
<i>ти</i>	ще си се срещнал/а	няма да си се срещнал/а
<i>той</i>	ще се е срещнал	няма да се е срещнал
<i>тя</i>	ще се е срещнала	няма да се е срещнала
<i>то</i>	ще се е срещнало	няма да се е срещнало
<i>ние</i>	ще сме се срещнали	няма да сме се срещнали
<i>вие</i>	ще сте се срещнали	няма да сте се срещнали
<i>те</i>	ще са се срещнали	няма да са се срещнали

Аз **ще съм** се срещнал. = **Ще съм** се срещнал.
Аз **няма да съм** се срещнал. = **Няма да съм** се срещнал.

2. Бъдеще предварително време **означава** бъдещо действие, което ще бъде завършено преди бъдещия момент, за който се говори.

СЛОВОРЕД НА БЪДЕЩЕ ПРЕДВАРИТЕЛНО ВРЕМЕ С КРАТКИ ВИНТЕЛНИ И ДАТЕЛНИ ФОРМИ НА ЛИЧНИТЕ МЕСТОИМЕННИЯ

Аз ще съм **го** гледал. = **Ще съм го** гледал.
Аз няма да съм **го** гледал. = **Няма да съм го** гледал.

Аз ще съм **му** помогнала. = **Ще съм му** помогнала.
Аз няма да съм **му** помогнала. = **Няма да съм му** помогнала.

Аз ще съм **му го** дал. = **Ще съм му го** дал.
Аз няма да съм **му го** дал. = **Няма да съм му го** дал.

1. Кратките лични местоимения винителен и дателен падеж с глаголи в бъдеще предварително време са между спомагателния глагол **СЪМ** и причастието.
2. Ако имаме и двата вида местоимения, местоимението дателен падеж е първо, а местоимението винителен падеж – второ.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Довършете изреченията, като използвате бъдеще предварително време.

1. До края на ваканцията ние _____ проекта. (завърша)
2. Тя _____ съобщение, преди да се срещнем. (изпратя)

3. Ти и Елица _____ в София преди нас. (пристигна)
4. До 10 часа в събота ние _____ багажа. (събера)
5. Той _____ всичко преди теста. (науча)
6. Аз _____ презентацията преди крайния срок. (направя)
7. Те вече _____, когато ние пристигнем. (замина)
8. Когато се върна, **мама** _____ вечерята. (приготвя)
9. Ти _____ книгата до края на седмицата. (прочета)

2. Трансформирайте изреченията по модела, като използвате бъдеще предварително време. Не забравяйте да смените вида на глагола от несвършен в свършен.

1. Ти вземаш душ.	Ти ще си взел душ. Няма да си взел душ.
2. Те обсъждат проекта.	_____
3. Вие получавате съобщението.	_____
4. Той разговаря с учителката.	_____
5. Те купуват торта.	_____
6. Ние представяме нашите идеи.	_____
7. Тя обяснява урока.	_____
8. Аз правя предложение.	_____

3. Свържете двете части на изреченията.

1. До 6:00 часа вечерта те ще са отишли на гарата ...
2. Когато родителите ѝ се върнат, ...
3. До края на ваканцията Калоян ...
4. Аз ще съм посетила музея ...
5. Вие сигурно ще сте разгледали изложбата ...

___ тя ще е изчистила апартамента и ще е подредила гардероба си.
 ___ и ще са купили билети за влака.
 ___ до началото на срещата.
 ___ ще е видял много нови места.
 ___ до 2:00 часа следобед и ще отида на кино.

4. Заместете подчертаните думи и фрази с лични местоимения винителен падеж.

1. Ще си написал домашното.
2. Ще сте избрали подаръка.
3. Ще са разказали историята.
4. Ще е дала книгите на децата.
5. Ще съм гледала филма.
6. Ще е превел статията.
7. Ще сме изяли обяда.

5. Заместете подчертаните фрази с лични местоимения дателен падеж.

1. Ще съм оставил съобщение на Георги.
2. Ще са помогнали на Андрея.
3. Ще сме се обадили на Таня и Мариана.
4. Ще е препоръчал филма на приятелите си.
5. Ще сте благодарили на директорката.
6. Ще си отговорил на тях.

6. Заместете подчертаните думи и фрази с лични местоимения винителен и дателен падеж.

1. Ще съм донесъл подаръка на Цветан.
2. Ще е обяснила задачите на учениците.
3. Ще сме върнали парите на вас.
4. Ще съм изпратил съобщението на Дара.
5. Ще сте показали макета на съучениците си.
6. Ще са подарили цветята на Веселина.

Урок 7

БЕЗЛИЧНИ КОНСТРУКЦИИ

1. **Безличните конструкции** са важна част от българския език. С тях **изразяваме действия и състояния без извършител**.
2. В безличните конструкции **липсва подлог**, а глаголът винаги е в **3 лице, ед. число**.
3. Има различни видове безлични конструкции в българския език:
 - *Вали.*
 - *Има нещо.*
 - *Мързи ме.*
 - *Върви ми.*
 - *Обяснено е.*
 - *Казано ми е.*
 - *Съмва се.*
 - *Гади ми се.*
 - *Време е.*
 - *Яд ме е.*
 - *Жал ми е.*
 - *Трудно е.*
 - *Трудно ми е.*
 - *Не е за приказване.*
 - *Не ми е до теб.*
 - *Сти ми се.*
4. Някои от конструкциите са **постоянно безлични** (не може да се добави подлог) – *Трудно ми е. Мързи ме.*
5. Други могат да участват **и в двусъставни изречения** – с подлог и сказуемо. – *Вали. // Вали дъжд.*
6. Много от безличните конструкции съдържат **клитики** – глаголът **СЪМ** в сегашно

време, възвратната частица **СЕ**, лични местоимения **В.п.** и **Д.п.**, и имат строги правила за **словореда**.

- Най-важното правило е, че клитиките никога не могат да бъдат в началото на изречението. – *Лесно е*.
- Когато се добави друга дума пред безличната конструкция, напр. отрицателната частица **НЕ**, клитиките се преместват напред. – *Не е лесно*.
- Когато има две клитики, те се местят в същия ред. – *Лесно ми е. Не ми е лесно*.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Свържете фразите с противоположно значение.

1. Добре ми е.	___ Зле е.
2. Топло ми е.	___ Лесно е.
3. Интересно ми е.	___ Лошо ми е.
4. Има нещо.	___ Мръква се.
5. Съмва се.	___ Няма нищо.
6. Трудно е.	___ Разрешено е.
7. Добре е.	___ Скучно ми е.
8. Забранено е.	___ Студено ми е.

2. Заместете с безлични фрази със същото значение, като използвате думите в скобите и ги поставите в правилната форма.

1. Имам болка в крака. (боля)
2. Имам късмет. (вървя)
3. Имам забрана да гледам телевизия. (забранено)
4. Имам разрешение от родителите да играя компютърни игри. (разрешено)
5. Искам да гледам телевизия. (гледам)
6. Искам да играя. (играя)
7. Искам да спя. (спя)
8. Не мога да гледам нещо. (гледане)
9. Не мога да повярвам. (вярване)
10. Не съм тук. (няма)
11. Небето се покрива с облаци. (заоблачавам)
12. Нямам време да приказвам. (приказки)
13. Нямам време да чета. (четене)
14. Проявявам интерес. (интересно)
15. Срамувам се. (срам)
16. Страхувам се. (страх)
17. Хората казват, че е вярно. (говоря)
18. Чувствам се добре. (добре)
19. Ядосан съм. (яд)

3. Изберете правилното местоимение във винителен или дателен падеж.

1. Забавно **ги** / **им** е.
2. Показано **я** / **й** е всичко.
3. Няма **го** / **му** вкъщи.
4. На какво **те** / **ти** е яд?
5. Не **ги** / **им** е до нас.
6. Какво **го** / **му** се яде?
7. Всичко бързо **го** / **му** омръзва.

4. Подредете думите в изречения.

1. е / жал / за / котенце / малко / Много / ни / това
2. е / Интересно / как / книгата / ми / свърши / ще
3. бъде / Говори / много / се / тестът / труден / че / ще
4. високо / е / ли / Страх / те / от ?
5. до / е / Изобщо / му / не / приказки / сега
6. ви / говорено / е / за / Колко / пъти / това ?
7. ви / Време / да / е / задачата / приключват / със
8. видяхме / вярване / е / за / което / направо / не / Това
9. ги / гледат / да / Мързи
10. върви / им / Много

Урок 8

УДВОЯВАНЕ НА ДОПЪЛНЕНИЕТО

1. В българския език допълнението може да се дублира. Това е характерно за разговорния език.
2. Удвояването на допълнението става по следните начини:
 - със съществително име (обикновено е членувано) и местоимение във винителен или дателен падеж – *Съобщението го прочетох. На детето му е интересно.*
 - с местоименни винителни форми – дълги и кратки

*Мен(е) ме боли ръката. = Боли **ме** ръката.
Мен(е) не **ме** боли ръката. = Не **ме** боли ръката.
Теб(е) боли ли **те** ръката? = Боли ли **те** ръката?*

- с местоименни дателни форми – дълги и кратки

*На мен(е) **ми** е топло. = Топло **ми** е.
На мен(е) не **ми** е топло. = Не **ми** е топло.
На теб(е) топло ли **ти** е? = Топло ли **ти** е?*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Подчертайте удвоеното допълнение в изреченията.

1. Ева я обичам много, тя е много мила.
2. В пиесата Тони го разпознаха веднага.
3. На Мария ѝ казаха хубавата новина.
4. Баба ѝ я наградиха на фестивала на баницата.
5. Най-добрите участници в състезанието ги отличиха със специални награди.
6. На сестра ми ѝ подариха книга.
7. Нас ни чакаха дълго.
8. Баща му го извикаха при директорката.
9. Мен от малък ме знаят като голям певец.

2. Направете изречения с удвоено допълнение по модела.

1. Боли ме главата.	Мене ме боли главата.
2. Боли го зъбът.	_____
3. Боли я кракът.	_____
4. Боли ви гърбът.	_____
5. Болят ни очите.	_____
6. Болят ви пръстите.	_____
7. Болят ги ушите.	_____

3. Работете по модела.

1. Интересно ми е.	На мене ми е интересно.	На мене не ми е интересно.
2. Студено ти е.	_____	_____
3. Лошо му е.	_____	_____
4. Скучно ѝ е.	_____	_____
5. Забавно ни е.	_____	_____
6. Трудно ви е.	_____	_____
7. Лесно им е.	_____	_____

4. Трансформирайте по модела.

1. Пие ми се сок.	На мене пие ли ми се сок?
2. Пътува ти се.	_____
3. Ядат му се спагети.	_____
4. Танцува ѝ се.	_____
5. Слуша ни се музика.	_____
6. Разхожда ви се.	_____
7. Ходи им се на море.	_____

5. Работете по модела.

1. Мене ме харесва, но тебе не те харесва. (ти)
2. Тебе те чакат, но _____. (аз)
3. Него го прегръщат, но _____. (тя)
4. Нея я канят, но _____. (той)
5. Нас ни познават, но _____. (вие)
6. Вас ви разбират, но _____. (те)
7. Тях ги обичат, но _____. (ние)

6. Работете по модела.

1. На мене ми изпращат поздрав, на тебе ти изпращат също. (ти)
2. На теб ти помагат, _____ . (аз)
3. На него му отговарят, _____ . (тя)
4. Не нея ѝ подаряват цветя, _____ . (ти)
5. На нас ни дават предимство, _____ . (те)
6. На вас ви вярват, _____ . (той)
7. На тях им купуват пици, _____ . (ние)

СЛОВООБРАЗУВАНЕ НА ГЛАГОЛИ

1. Има глаголи, които са първични (непроизводни) – те не са образувани от други съществуващи думи в езика (*нося, мия, чета, пиша, бера, купя* и др.).
2. Повечето глаголи са производни – образувани са от други думи в езика (съществителни, прилагателни или други глаголи) и се формират с помощта на наставки и представки.
3. **Наставки за образуване на глаголи от съществителни и прилагателни имена:**
 - **-И-** (*работа – работя, работиш; вреда – вредя, вредиш*)
В много случаи заедно с наставката **-И-** се добавя и представка (*свобода – освободя; път – упътя; млад – подмладя; втори – повторя*)
 - **-ЕЕ-** (*жив – живея, живееш; дебел – дебелея, дебелееш*)
 - **-УВА-** (*път – пътувам; глад – гладувам*)
 - **-ОВА-** (*чар – очаровам*)
 - **-ИРА-** (**-ИЗИРА-**) (*блок – блокирам; кандидат – кандидатирам; мотор – моторизирам*)
 - **-(Н)ИЧИ-** (*скромнен – скромнича, скромничиш; любезен – любезнича, любезничиш*)
 - **-АЕ-** (*игра – играя, играеш; мечта – мечтая, мечтаеш*)
 - **-ОСА-, -ИСА-, -ЯСА-, -ДИСА-** (*яд – ядосам; здраве – здрависам; брада – брадясам; боя – боядисам*)
4. **Наставки за образуване на глаголи от други глаголи:**
 - **-Н-** (*мигам – мигна; мълча – млъкна; пия – пийна*)
 - **-А-, -Я-, -ВА-, -АВА-, -ЯВА-** образуват глаголи от несвършен вид от други глаголи

от св.в., без да се променя лексикалното значение (*изчета – изчитам; променя – променям; закуся – закусявам; премълча – премълчавам; подаря – подарявам*);

- **-КА-, -ИЧКА-, -УШКА-** и др. образуват някои глаголи с умалително значение (*гледам – гледкам; боря се – боричкам се; слушам – слушкам*)

5. **С представки** се образуват глаголи **от други глаголи**. В българския език това е много използван начин на словообразуване. Използват се представките: В-, ВЪЗ-, ДО-, ЗА-, ИЗ-, НА-, НАД-, О-, ОТ-, ПО-, ПОД-, ПРЕ-, ПРЕД-, ПРИ-, ПРО-, РАЗ-, С-, У- (*пиша – напиша, допиша, запиша, изпиша, напиша, надпиша, опиша, отпиша, подпиша, препиша, предпиша, припиша, пропиша, разпиша*).

Възможно е образуване на глаголи с повече от една представка (**по-при-казвам, раз-при-казвам се, пре-за-пиша, по-на-съ-бера**).

Представките имат две роли при образуване на глаголите. Обикновено внасят ново лексикално значение на производния глагол и така се образува нова дума (*кривя – покривя, откривя, закривя*), а в по-редки случаи само променят вида на глагола и от първоначалния глагол в несвършен вид се образува нов глагол от свършен вид (*правя – направя*).

6. По произход **представките** са предлози. Те постепенно са се слели с глаголите, но са запазили донякъде своя смисъл – пряк или преносен. Ето техни основни **значения**:

- **В(Ъ)-** – насоченост на действието навътре (*въведа*), преминаване към ново състояние (*вледеня се*)
- **ВЪЗ-** – насоченост на действието нагоре (*въздигна*), обратна насоченост на действието (*въздържа се*), започване и възобновяване на действието (*възпроизведа*)
- **ДО-** – довеждане на действието до предел, изчерпване докрай (*докарам*), краен етап на действието (*довърши*), прибавяне на нещо (*доплатя*), достигане на ново състояние (*дожалее ми*), желание за дадено действие (*дояде ми се*)
- **ЗА-** – преминаване или оставяне зад някакъв предел (*заведа*), преминаване в ново състояние, започване на действието (*заигря*), задълбочаване в действието (*замисля се*), пълно преминаване в ново състояние (*заспя*), замяна (*заместя*)
- **ИЗ-** – насоченост на действието навън или нагоре (*изляза*), извършване на действието в цялост (*изпя*)
- **НА-** – насоченост на действието върху някаква повърхност (*нарисувам*), повърхностно или слабо засягане от действието (*начупя*), изпълване (*напълня*), извършване на действието до насита (*наигря се*)
- **НАД-** – насоченост на действието върху или над нещо (*надпиша*), превишаване (*надценя*)
- **О(ОБ)-** – по-широко обхващане (*опиша*)
- **ОТ-** – отдалечаване на действието от нещо (*откъсна*), извършване на действието в обратна посока (*отговоря*), извършване до насита на особено приятно действие (*отживея си*)
- **ПО-** – извършване на действието върху някаква повърхност (*покривя*), извършване на действието за кратко време (*почета*)
- **ПОД-** – насоченост на действието надолу или под нещо (*подценя*), извършване на действието в по-слаба степен (*подскоча*)

- **ПРЕ-** – преминаване на действието през нещо или по повърхността (*прекопая*), над някаква норма (*преям*), повторно извършване (*перисувам*), преместване на друго място (*пренеса*)
- **ПРЕД-** – място на действието пред или преди нещо (*предчувствам*)
- **ПРИ-** – доближаване или пълно достигане на действието до нещо (*приближа*), действие в слаба степен (*притворя*), прибавяне (*приложа*), достигане до желание за дадено действие (*пристива ми се*)
- **ПРО-** – вътрешно преминаване на действието през нещо (*прочистя*), проявяване за пръв път, начало на действие (*проходя*)
- **РАЗ-** – разпръскване на действие в различни страни (*раздам*), действие с по-голяма сила (*развикам се*), действие в пълна мярка (*разцъфна*), връщане на действието в обратна посока (*разградя*)
- **С(Ъ)-** – събиране заедно (*събера*), слизане от горе надолу (*сваля*);
- **У-** – навлизане в нещо, в състояние (*уморя*)

УПРАЖНЕНИЯ

1. Образувайте глаголи от съществителните с помощта на наставките -УВА- или -ИРА-.

1. спорт	спортувам
2. пазар	_____
3. глад	_____
4. интерес	_____
5. студ	_____
6. нощ	_____
7. информация	информирам
8. организация	_____
9. илюстрация	_____
10. комбинация	_____
11. мотивация	_____
12. интеграция	_____

2. Напишете прилагателните, от които са образувани глаголите.

1. чист	чистя
2. _____	живея
3. _____	подобрявам
4. _____	поскъпвам
5. _____	разширявам
6. _____	разболявам се
7. _____	разкрасявам
8. _____	поумнявам

3. Попълнете изреченията с правилния глагол.

влизам / вляза	излизам / изляза
----------------	------------------

1. Може ли да _____ в стаята?
2. Трябва да _____ за тренировка по-рано днес.

3. Винаги _____ в 7:30 сутринта, защото трябва да съм в училище преди 8:00.
4. Когато _____ къщи, обикновено се събуваме.

включвам / включа изключвам / изключа

1. Не мога да _____ телевизора – сигурно батериите на дистанционното са изтощени.
2. Може ли да _____ климатика – много ми е студено?
3. Когато съм уморен, _____ телевизора и си лягам рано.
4. Обикновено _____ радиото, докато пътуваме.

вносям / внесе изнасям / изнеса

1. Баща ми _____ столовете вътре, защото завали дъжд.
2. През есента _____ цветята вътре, а през пролетта ги _____ на балкона.
3. Трябва да _____ масата от стаята, защото ще боядисват стените.

вкарвам / вкарам изкарвам / изкарам

1. Лесно ѝ е да _____ колата от гаража, но все още ѝ е трудно да я _____.
2. Навън вали сняг и той трябва да _____ мотора вътре.
3. Отива да _____ колата, а тя ще дойде, когато е готова.

вдишвам / вдишам издишвам / издишам

1. Лекарят ми каза да _____ и да _____ няколко пъти, за да преслуша дробовете ми.
2. _____ и _____ бавно, за да се успокоя, преди да отговоря.

затварям / затворя отварям / отворя

1. Може ли да _____ прозореца – в стаята е много топло?
2. Винаги _____ прозореца сутрин, за да влезе свеж въздух.
3. Те винаги _____ вратата, за да не избяга котката.
4. Кой _____ прозореца, вътре е много горещо?

закривам / закрива откривам / открива

1. Тя иска да _____ банковата сметка в долари и да _____ нова в евро.
2. Винаги _____ и _____ Олимпиадите много тържествено.

заклучвам / заключва отключвам / отключва

1. Мисля, че тази сутрин забравих да _____ вратата на апартамента.
2. Нямаме ключ за сейфа и не можем да го _____.
3. _____ ли вратата на колата, когато зареждаш бензин?
4. Той обикновено пристига пръв и _____ офиса.

записвам се / запиша се отписвам се / отпиша се

1. Искам да _____ от курса по пеене и да _____ на курса по танци.
2. За курса по английски _____ много деца, но рядко _____, защото харесват учителката.

завивам / завия отвивам / отвия

1. Детето често се _____ през нощта и майка му го _____ отново, за да не настине.
2. Може ли да ме _____, ако заспя, докато гледам телевизия?
3. Ако му е много топло, бебето ще се _____.

закачам / закача откачам / откача

1. Къде мога да _____ якето си?
2. Тя винаги внимава, когато _____ и _____ завесите, защото е опасно.
3. Ще _____ картината, защото ще боядисват стената.

закопчавам / закопчeya откопчавам / откопчeya

1. Калин е малък и още не може да _____ и _____ дрехите си сам.
2. Ще _____ всички копчета на палтото си, защото ми е топло.
3. Можеш да _____ горното копче на ризата си.

залепям / залепя отлепям / отлепя

1. Трябва да _____ марка на плика.
2. Не мога да _____ етикета от новия лаптоп.
3. Сестра ми _____ стикери навсякъде и после аз трябва да ги _____.

запушвам / запуша отпушвам / отпуша

1. Той се опитва да _____ мивката, защото водата не може да изтече.
2. Лесно _____ сифона в банята с топла вода и оцет.
3. Ако тръбата пак се _____, ще повикаме водопроводчик.
4. Когато съм настинал и имам хрема, носът ми се _____ и дишам трудно.

4. Изберете правилния глагол.

Есауира е чудесно място за посещение. То се намира в Мароко, на брега на Атлантическия океан. В Есауира често е ветровито, така че е добре да си **износите / носите** топли дрехи. Заради вятъра плажът не е много подходящ за слънчеви бани, но можете да **карате / прекарате** кайт-сърф – със сигурност ще ви хареса. Ако се интересувате от история, трябва да **разгледате / догледате** стария град. По уличките се **продават / отдават** интересни сувенири. Ако искате да си **подкупите / купите** нещо, обезателно трябва да **се пазарите / пазарувате** с продавачите. В никакъв случай не трябва да **възприемате / приемате** първата цена, която ви кажат! Много хора тук **разговарят / говорят** английски, испански или френски, така че не е необходимо да знаете арабски, въпреки че е добре да

учите / научите няколко полезни фрази. Не е задължително да **спите / наспите** в някой скъп хотел, защото има други варианти, например риадите, които са малки семейни хотели и не са много скъпи. Задължително трябва да **препитате / опитате** вкусната мароканска кухня.

Урок 9

УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА РЕАЛНО УСЛОВИЕ В БЪДЕЩЕТО

1. Тези условни изречения показват какво е възможно да се случи в бъдещето като резултат от действия в настоящето.
2. Условните изречения от този тип имат глагол в сегашно време в условието и глагол в бъдеще време – в следствието.

Условие	Следствие
Ако + глагол сегашно време	Глагол в бъдеще време

Ако мога, ще ти помогна.

Ако погледнеш през прозореца, ще ме видиш.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Свържете двете части на изреченията.

1. Ако Стефан се чувства по-добре, ...
2. Ако имат време, ...
3. Ако имам пари, ...
4. Ако не вали, ...
5. Ако ѝ купят нов телефон, ...

___ ще отиде на тренировката.

___ ще излязат с приятелите си.

___ ще отидем до парка.

___ Валя ще прави много снимки с него.

___ ще си поръчам нови маратонки.

2. Поставете глаголите в скобите в правилната форма.

1. Ако те ..., ... на концерта тази вечер. (мога, отида)
2. Ако утре ... тест, Калин ... вечерта. (нямам, почивам си)
3. Ако Дамян ... добри оценки, родителите му ... го ... на лагер. (получа, пусна)
4. Ако родителите ми ..., ... приятелите си вкъщи. (съглася се, поканя)
5. Ако децата ... домашните си, ... сериала. (свърша, гледам)

УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА НЕРЕАЛНО УСЛОВИЕ В НАСТОЯЩЕТО ИЛИ МИНАЛОТО

1. **Условните изречения от този тип изразяват нереална ситуация в настоящето или в миналото.**
2. Изречението, в което е изразено **условието**, е в **минало несвършено време**, затова там обикновено се употребяват **глаголи от несвършен вид**.
3. Ако искаме да направим **условно изречение от този тип с глагол от свършен вид**, в някои случаи можем да използваме и **Ако можех да + глагол от свършен вид**.
4. Изречението, в което е изразено **следствието**, е в **бъдеще време в миналото** и там глаголят може да бъде и от свършен, и от несвършен вид.

Условие	Следствие
Ако + глагол от несв. вид в минало несвършено време	Глагол в бъдеще време в миналото

Ако знаех отговора, щях да ти го кажа.

Условие	Следствие
Ако + можех да + глагол от св. вид в сегашно време	Глагол в бъдеще време в миналото

Ако можех да ти помогна, щях да го направя.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Свържете двете части на изреченията.

1. Ако имахме повече време, ...
2. Ако Павел имаше куче, ...
3. Ако имах магическа пръчка, ...
4. Ако Дани беше режисьор, ...
5. Ако бяхме по-добри в баскетбола, ...

- ___ щяхме да влезем в училищния отбор.
- ___ щяхме да гледаме още един сериал.
- ___ щеше да го разхожда всеки ден.
- ___ щях да направя света по-добър.
- ___ щеше да снима филм за тийнейджъри.

2. Поставете глаголите в скобите в правилната форма.

1. Ако вие ... чужди езици, ... много приятели от други държави. (говоря, имам)
2. Ако Стела ... собствена стая, ... я ... както иска. (имам, украся)
3. Ако Виктор ... близо до училище, ... по-късно. (живея, ставам)
4. Ако ... учен, ... лечение за всички болести. (съм, открива)
5. Ако ..., че ще вали, Милена ... чадър. (зная, взема)

УСЛОВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА НЕРЕАЛНО УСЛОВИЕ В МИНАЛОТО

1. **Условните изречения от този тип изразяват нереални ситуации в миналото.**
2. Изречението, в което е изразено **условието**, е в **минало предварително време** и там по-често се употребяват **глаголи от свършен вид**, но е възможна и употреба на глаголи от несвършен вид, отново в минало предварително време.
3. Изречението, в което е изразено **следствието**, е в **бъдеще време в миналото**.

Условие	Следствие
Ако + глагол в минало предварително време	Глагол в бъдеще време в миналото

*Ако беше внимавал, щеше да чуеш отговора.
Ако беше станал по-рано, нямаше да закъснееш за училище.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Свържете двете части на изреченията.

1. Ако беше учил повече, ...
2. Ако бяхме отишли на партито, ...
3. Ако бяхте си написали домашното, ...
4. Ако бях казал истината, ...
5. Ако беше започнал по-рано, ...

- ___ нямаше да имам проблеми.
___ щеше да изкараш по-висока оценка.
___ нямаше да се тревожите сега.
___ щеше да приключиш навреме.
___ щяхме да се забавляваме.

2. Поставете глаголите в скобите в правилната форма.

1. Ако Милен ... съобщението, (видя, отговоря)
2. Ако момчетата ... повече, ... в състезанието. (тренирам, участвам)
3. Ако Силвия ... телефона, ... по-добре. (изключача, спя)
4. Ако те ... с тях, ... морето. (пътувам, видя)
5. Ако вие ... билети предварително, ... на концерта. (купя, отида)

УСЛОВНО НАКЛОНЕНИЕ

1. И при трите типа условни изречения в **частта, която изразява следствието**, може да се използва **условно наклонение**. То замества бъдеще време или бъдеще време в миналото. Използването на условно наклонение често придава **по-голяма условност и несигурност** на изречението.
2. Условно наклонение се използва и в други конструкции:
 - Изразяване на **учтивост** – *Бихте ли ми помогнали?*
 - Изразяване на **желание** – *Бих искал да отида на кино.*
 - Изразяване на **съвет** или **препоръка** – *Аз бих говорил с учителя.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Подредете думите в изречения.

1. Ако / бихме / време / домашни / за / имали / имахме / игри / по-малко / повече
2. Ако / бих / в / град / има / концерт / нашия / приятелите / поканил / си
3. Ако / в / да / имаха / късмет / повече / състезание / телевизионното / участвали / биха
4. Ако / бяхте / слушали / по-внимателно / бихте / получили / по-високи / оценки / учителя
5. Ако / бих / бяха / ме / партито / поканили / на / удоволствие / с / отишъл
6. Ако / бих / вечеря / готвя / да / за / знаех / как / приготвил / семейството си

2. Трансформирайте изреченията, като използвате условно наклонение във втората част.

1. Ако съм на твое място, ще опитам отново.
2. Ако бях болен, нямаше да отида на училище.
3. Ако знам отговора, ще ти го кажа.
4. Ако знаех какво ще се случи, щях да се откажа.
5. Ако имам повече пари, ще си купя нов телефон.
6. Ако имах повече време, щях да гледам всички нови серии на любимия си сериал.
7. Ако мога да пътувам навсякъде, ще отида на морето.
8. Ако можех да свиря на китара, щях да участвам в концерт.

СЕГАШНО ИСТОРИЧЕСКО ВРЕМЕ

1. **Сегашно време** често се използва **вместо минало време**, за да се придаде по-голяма експресивност на разказа. Наричаме го **сегашно историческо време**, но това не е различно граматическо време, а **специална употреба**. Използва се както в историческите книги, така и в художествената литература.
2. Сегашно историческо време често се използва **в съчетание с минало неопределено време** за представяне на предходни спрямо дадения момент от разказа действия и **с бъдеще време** за представяне на предстоящи спрямо дадения момент от разказа действия.

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Поставете глаголите в скобите в сегашно време.**

СВ. ЙОАН РИЛСКИ ЧУДОТВОРЕЦ – СВЕТЕЦЪТ ОТ ПЛАНИНАТА

Св. Йоан Рилски ... (съм) най-известният отшелник и монах в българската история. Светското му име ... (съм) Иван. Той ... (съм) от бедно семейство и ... (съм) роден през 876 година в село близо до планината Рила. До 25-годишна възраст Иван ... (съм) пастир, но след това, разочарован от земния свят, ... (оттеглям се) в планината и ... (ставам) аскет – човек, който ... (живея) много скромно и в уединение. Постепенно около него ... (събирам се) последователи и ученици, които ... (ставам) монаси, и така ... (възниквам) Рилският манастир.

С времето Йоан ... (ставам) известен в цяла България и в Рила ... (идвам) много хора от близо и далеч, за да поискат съвет или помощ от него. Дори българският цар Петър I ... (идвам) от столицата Велики Преслав до Рила, за да се срещне с него. Монахът обаче ... (не искам) да се срещне с царя, а само му ... (покланям се) отдалеч. Той ... (приемам) плодовете, но не и златото, което Петър му ... (предлагам).

Св. Йоан Рилски ... (умирам) през 946 г. Мощите му ... (съм) пренасяни няколко пъти, но сега гробът му ... (съм) в малка църква близо до Рилския манастир.

Св. Йоан Рилски е светецът, когото народът ... (приемам) за духовен покровител на България и българите.

ПРЕИЗКАЗНИ ГЛАГОЛНИ ФОРМИ

1. **Преизказните глаголни форми** (които понякога се наричат и **преизказно наклонение**) се използват, когато говорещото лице съобщава за действието **по думите на друго лице**, а не е било негов свидетел.
2. **Преизказните глаголни форми** могат да се използват и за **разказ за исторически**

събития. Възможна е съвместна употреба с минало неопределено време, но то се употребява обикновено само в началото на някой нов момент в разказа, а после разказът продължава с преизказни форми.

3. Всички глаголни времена в българския език имат особени форми за преизказване – т.нар. **преизказни времена**, но при някои преизказните глаголни форми съвпадат, така че **преизказните глаголни времена са общо пет**. Най-често се използват формите на минало свършено и минало несвършено време.
4. При всички преизказни глаголни форми **спомагателният глагол СЪМ в 3 л. ед. и мн. ч. се пропуска**.
5. Глаголите в **страдателен залог** също могат да бъдат предадени с преизказни глаголни форми.

Изявително наклонение	Пример	Преизказни форми	Преизказни форми в 3 л. ед и мн. ч. (без СЪМ)
Сегашно време	работя	работел съм	работел работели
Минало несвършено време	работех		
Бъдеще време	ще работя	щял съм да работя	щял да работи щели да работят
Бъдеще време в миналото	щях да работя		
Минало свършено време	работих	работил съм	работил работили
Минало неопределено време	работил съм	бил съм работил	бил работил били работили
Минало предварително време	бях работил		
Бъдеще предварително време	ще съм работил	* щял съм да съм работил	* щял да е работил щели да са работили
Бъдеще предварително време в миналото	щях да съм работил		

** Почти не се използват.*

УПРАЖНЕНИЯ

1. Трансформирайте глаголите от изявително наклонение в преизказни глаголни форми.

1. Праисторическото селище Провадия-Солницата ... (съществувам) 1500 г. преди появата на гръцката цивилизация.
2. В началото Несебър ... (съм) малко тракийско селище, а след това ... (стана) гръцка колония.
3. Аспарух ... (основа) българската държава през 681 година.
4. Кирил и Методий ... (създам) глаголицата през 855 година.
5. Търново ... (съм) столица на Втората българска държава от 12. до 14. век.

2. Поставете спомагателния глагол в скобите в съответната форма за образуване на преизказна конструкция.

1. Тракийската гробница в Свещари ... (съм) ограбвана много пъти още в древността.
2. За първа българска столица ... (съм) избран град Плиска.
3. Боянската църква ... (съм) строена в продължение на много векове.
4. Рилският манастир ... (съм) основан през 10. век от българския монах Иван Рилски.
5. През Средновековието Търново ... (съм) наричан „Българския Ерусалим“, защото там имало много църкви и манастири.

3. Поставете глаголите в скобите в преизказни форми.

ПОП БОГОМИЛ – БУНТАРЯТ ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Богомил е основоположник на богомилството – едно от най-интересните и ненапълно изучени християнски учения през Средновековието. Няма много информация за живота му, но е известно, че е живял в средата на 10. век.

Богомил ... (съм) свещеник и ... (имам) сравнително високо образование за времето си. ... (познавам) добре светото писание, църквата и обществото, които ... (подлагам) на остра критика. Освен това ... (съм) много добър оратор и ... (обяснявам) с прости и ясни думи християнството на обикновените хора. Богомил ... (привлека) много последователи в средновековна България, защото хората ... (съм) разочаровани от официалната църква и управлението.

Църквата го ... (обявя) за еретик и ... (забраня) книгите му. Учението му получава различни оценки от историците. Едни го обвиняват, че ... (разруша) държавата и църквата, а други казват, че ... (съм) борец срещу социалната несправедливост и идеолог на първото антифеодално движение в Европа.

Независимо от мненията за него, Богомил несъмнено е един от българите, които ... (окажа) силно влияние върху европейската история.

БОЯН МАГА – ПРИНЦЪТ, КОЙТО ОБИЧАЛ ТАЙНИТЕ

Боян Мага е една от най-загадъчните фигури в българската история. Според някои той ... (съм) син на цар Симеон Велики, а християнското му име ... (съм) Венеамин. Въпреки че християнството от няколко десетилетия ... (съм) официална религия в страната, князът ... (избера) името Баян (Боян), ... (нося) прабългарско облекло и ... (интересувам се) от

шаманството и древните знания.

За него има много средновековни митове и легенди – че ... (съм) магьосник, който ... (лекувам) и ... (виждам) бъдещето, че ... (говоря) с дивите животни и ... (мога) да се превръща във вълк и орел.

Има дори теории, че всъщност той ... (създам) богомилството, а поп Богомил ... (съм) само един от неговите помощници, но за това няма сигурни исторически доказателства.

За Боян са написани и много литературни произведения, които пресъздават един романтичен и идеализиран образ на средновековен български принц.

Урок 11

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ПРЯКА В НЕПРЯКА РЕЧ

1. Когато трансформираме пряка в непряка реч, **сегашно, бъдеще, минало неопределено и бъдеще предварително време** не се променят.
2. **Минало свършено и минало несвършено** време се преобразуват в минало неопределено време.
3. **Бъдеще време в миналото** се преобразува в **бъдеще време преизказна форма**.
4. **Минало предварително време** се преобразува в **минало неопределено преизказна форма**.
5. **Словоредът** на изреченията обикновено **не се променя**.
6. **Въпросителните изречения без въпросителна дума** могат да се трансформират с **ДАЛИ** или да запазят частицата **ЛИ**.
7. Когато трансформираме пряка в непряка реч, трябва да променим **личните и притежателните местоимения**, както и някои **наречия за време и място**.

Пряка реч			Непряка реч	
Сегашно	работя		Сегашно	работя
Бъдеще	ще работя		Бъдеще	ще работя
Минало неопределено	работил съм		Минало неопределено	работил съм
Бъдеще предварително	ще съм работил		Бъдеще предварително	ще съм работил
Минало свършено	работих	→	Минало неопределено	работил съм
Минало несвършено	работех	→	Минало неопределено	работел съм
Бъдеще в миналото	щях да работя	→	Бъдеще <i>Преизказна форма</i>	щял съм да работя
Минало предварително	бях работил	→	Минало неопределено <i>Преизказна форма</i>	бил съм работил

1. Трансформирайте от пряка в непряка реч.

1. *Мария*: Обичам да чета книги.
2. *Стефан*: Няма да мога да дойда утре.
3. *Виолета*: Ще пътувам до морето през лятото.
4. *Николай*: Днес се чувствам добре.
5. *Таня*: Гледала съм този филм.
6. *Калин*: Утре по това време ще съм се прибрал.
7. *Даниела*: Не мога да повярвам!
8. *Антон*: Трябва да напиша домашното днес.

2. Трансформирайте от пряка в непряка реч, като внимавате за промените в глаголните времена.

1. *Катя*: Вчера бях на училище.
2. *Милен*: Трябваше да се върна преди 8:00 вечерта.
3. *Анелия*: Като малка живеех в друг град.
4. *Виктор*: Щях да забравя тетрадката.
5. *Ана*: Бях решила да ходя до мола.
6. *Павел*: Нямах да те видя.
7. *Зорка*: Още не бях прочела книгата.
8. *Росен*: Можех да им помогна.

3. Трансформирайте въпросите от пряка в непряка реч.

1. *Иван пита новата ученичка*: Как се казваш?
2. *Вяра пита Даниела*: Ще ходиш ли на кино?
3. *Никола пита Тодор*: Може ли да ми се обадиш по-късно?
4. *Надежда пита Емил*: Кога ще ми върнеш учебника?
5. *Явор пита Захари*: Гледал ли си този филм?
6. *Дарина пита Цветан*: Бил ли си в този град преди?
7. *Мартин пита Камелия*: Няма ли да обядваш?
8. *Асен пита Васил*: Не си ли гладен?

4. Трансформирайте въпросите от пряка в непряка реч, като внимавате за промените в глаголните времена.

1. *Мартин пита Ангел*: Кой филм гледа снощи?
2. *Милен пита Рада*: Трябваше ли да станеш толкова рано?
3. *Димитър пита Валя*: Чу ли новината?
4. *Надя пита Йордан*: Успя ли да се прибереш навреме?
5. *Стефан пита Румяна*: Защо закъсна?
6. *Нора пита Елена*: Книжарницата беше ли отворена?
7. *Дамян пита Ясен*: Как се справи на теста вчера?
8. *Весела пита Орлин*: Намери ли информацията, която търсеше?

ГЛАГОЛИ, ИЗПОЛЗВАНИ ПРИ ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ПРЯКА В НЕПРЯКА РЕЧ

1. Когато преобразуваме пряка в непряка реч, използваме глаголи като **казвам, питам, отговарям, твърдя, разбирам, отричам, информирам, предупреждавам, чудя се, обяснявам, обещавам, признавам, заповядвам, моля, настоявам, съгласявам се, съветвам, извинявам се, благодаря, колебая се** и др.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Прочетете диалозите и отбележете дали изреченията са верни, или грешни.

Диалог 1. На фризьор

Фризьорка: Какво ще кажеш този път да пробваме нещо различно? Например малко покъсо и модерно.

Ани: Добре, хайде.

Ф: Имам един нов спрей за блясък в синьо, но ще струва малко повече.

А: Хм... не, благодаря, не искам. Мама ще ми се кара.

Диалог 2. На хотел

Тодорови: Ето ключа от стаята. Беше супер!

Рецепционист: Радвам се! Ще ни е много приятно, ако напишете отзив в Google.

Т: Да, ще го направим. Ще напишем най-доброто ревю!

Диалог 3. На сладкарница

Сервитьор: Ето сметката.

Борис: Извинявай, но няма да платя за тази торта. Не беше вкусна.

С: Но ти я изяде цялата!

Б: Е, да, но...

С: Тогава трябва да я платиш.

Т: Но наистина не беше вкусна...

С: Да извикам ли управителя?

Диалог 1

1. Фризьорката **предлага** да смени прическата на Ани.
2. Ани я **предупреждава** да не подстригва косата ѝ прекалено късо.
3. Фризьорката ѝ **препоръчва** да пробва нов спрей за коса.
4. Ани **се съгласява** да опита новия спрей.

Диалог 2

1. Рецепционистът **кани** семейство Тодорови да останат още един ден.
2. Той им **напомня** да напишат отзив.
3. Те **обещават** да напишат добро ревю.
4. Те го **съветват** да рекламира хотела повече.

Диалог 3

1. Борис **признава**, че е изял тортата.
2. Той **отказва** да плати тортата.
3. Борис **заплашва** сервитьора, че ще напише лошо ревю.
4. Сервитьорът **пита** дали да извика управителя.

2. Преобразувайте от пряка реч в непряка.

1. *Не разбирам какво искаш.*
Той ми каза, ...
2. *След като изпиеш лекарството, може да ти се доспи.*
Докторът я предупреди, ...
3. *Изпитът ще е много лесен.*
Учениците решиха, че, ...
4. *Не съм преписвал.*
Иван отрече, ...
5. *Маргарита няма да е доволна, когато разбере.*
Предупредих те, ...
6. *Не можах да отворя вратата, защото бях забравил ключа си.*
Той обясни, ...
7. *Обещавам, че ще внимавам много.*
Аз обещах
8. *Да, разказах за случката на един приятел.*
Анелия призна,
9. *Как са разбрали?*
Чудех се
10. *Аз черпя, имам рожден ден!*
Росен настоя
11. *Много съжалявам, че забравих за срещата.*
Тя се извини, ...
12. *Добре, мога да ти дам учебника до понеделник.*
Павлина се съгласи
13. *Това може да е проблем.*
Лекарят смяташе,
14. *С кого ще ходиш?*
Майка ми ме попита
15. *Защо не ми каза?*
Самуил искаше да знае
16. *Съжалявам, че счупих вазата.*
Извиних се
17. *Само не закъснявай.*
Баща ми ме помоли

3. Попълнете изреченията с правилната форма на глаголите от списъка.

предложа (х2), предупредя (х2), съглася се, откажа,
призная, напомня, посъветвам (х2), обеща

1. *Трябва да участваш в олимпиадата по математика.*
Той ме _____ да участвам в олимпиадата по математика.
2. *Да, добре. Съгласна съм да ти помогна с домашното.*
Тя _____ да ми помогне с домашното.
3. *Хайде да отидем на плаж утре.*
Той _____ да отидем на плаж утре.
4. *Внимавай. Не пипай чинията, защото е гореща.*
Той я _____ да не пипа чинията, защото е гореща.
5. *Няма да ти давам вече слушалките си.*
Аз _____ да ѝ дам слушалките си.
6. *Ако искаш, ще дойда с теб до мола.*
Той ми _____ да дойде с мен до мола.
7. *Не сядай!*
Той го _____ да не сяда.
8. *Не знам къде сме.*
Тя _____, че не знае къде са.
9. *Не забравяй да купиш хляб.*
Тя му _____ да не забравя да купи хляб.
10. *Ако съм на твое място, ще говоря с учителката.*
Аз я _____ да говори с учителката.
11. *Ще ти донеса книгата – няма да забравя.*
Тя _____ да донесе книгата.

Урок 12

СЪЮЗИ И СЪЮЗНИ ДУМИ (обобщение)

1. **Съюзите** са думи, които **свързват думи или изречения**. Съюзите нямат свое собствено лексикално значение (непълнозначни думи), нямат самостоятелна служба в изречението (несамостоятелни думи) и нямат различни форми (неизменяеми думи). Същинските съюзи се произнасят без собствено ударение в изречението (те са клитики).
2. **По състав** съюзите са:
 - прости – образувани са от една дума (И, НО, А, ЧЕ и др.);
 - сложни – образувани са от най-малко две думи (ЗА ДА, ВЪПРЕКИ ЧЕ, ТАКА ЧЕ, НИТО – НИТО, МАКАР ДА и др.).
3. **По произход** съюзите биват:
 - **истински съюзи** (А, АКО, АЛА, АМА, АМИ, ДА, ДЕТО, И, ИЛИ, КАТО, НИ,

НИТО, НО, ПА, ПЪК, ТА, ТО, ТУ, ХЕМ, ЧЕ, Я);

*Исках да отида на разходка, **но** времето се развали.*

*Той иска да излезе, **а** тя предпочита да остане въщи.*

*Вярвам, **че** утре ще бъде хубав ден.*

- **съюзни думи** – местоимения и наречия, които освен основната си синтактична функция изпълняват и функция на синтактична връзка:

- **местоименни съюзи** (въпросителни и относителни местоимения) – КОЙ, КОЙТО и др.);

*Това е човекът, **който** ми помогна.*

- **наречия съюзи** (въпросителни и относителни местоименни наречия) – КАК, КАКТО, КЪДЕ, КЪДЕТО и др.)

*Обичам парка, **където** мога да се разхождам и да дишам чист въздух.*

4. Съюзите създават **два основни типа връзки** между думите и изреченията: съчинителна и подчинителна. Те свързват еднакви части в простото изречение и прости изречения в сложното.

- **Съчинителни** съюзи са връзка между компонентите на сложно съчинено изречение или между еднородни части в просто изречение: И, А, НИТО, НО, ОБАЧЕ, САМО ЧЕ, ИЛИ, И ТАКА, ЕТО ЗАЩО, ЗАТОВА, ТОЕСТ (Т.Е.) и др.

- **Подчинителни** съюзи са връзка в сложни съставни изречения, където едно от изреченията е подчинено на друго изречение. Истински подчинителни съюзи са ЧЕ, ДА, АКО и др. Повечето от подчинителни съюзи са съюзни думи: КОЙТО, КАКЪВТО, КОГАТО, ДОКАТО, КЪДЕТО, КАКТО, КАТО, ЗАЩОТО и др.

5. Някои съюзи имат синоними:

НО = ОБАЧЕ, АМА*

*Искам да изляза навън, **но** започна силно да вали дъжд.*

ВЪПРЕКИ ЧЕ = МАКАР ЧЕ

***Въпреки че** беше уморена, тя продължи да работи.*

КАТО ЧЕ ЛИ = СЯКАШ = МАЙ ЧЕ*

***Като че ли** идва есента, дърветата вече пожълтяват.*

ЗАЩОТО = ТЪЙ КАТО = ПОНЕЖЕ

*Изпих две чаши вода, **защото** бях много жаден.*

ДОРИ = ДАЖЕ

***Дори** времето да е лошо, пак искам да се кача в планината.*

СЛЕД КАТО = КАТО = ЩОМ*

***След като** пристигнахме в хотела, оставихме багажа и веднага отидохме на плаж.*

АКО = В СЛУЧАЙ ЧЕ = ПРИ УСЛОВИЕ ЧЕ = СТИГА ДА

***Ако** учиш усърдно, ще постигнеш успех.*

* Използват се в разговорната реч.

УПРАЖНЕНИЯ

1. **Оградете съюзите и съюзните думи в текста и ги разделете на две групи – съчинителни и подчинителни.**

Високо в небето, на 400 км над главите ви, огромна метална конструкция, движеща се със скорост до 28 000 км/ч, обикаля Земята на всеки час и половина. Това е Международната космическа станция и както подсказва името ѝ, тя е резултат от сътрудничество между много различни страни. Тя е най-скъпият човешки проект, който струва около 150 милиарда долара, и е по-голяма от футболно игрище. В нея има фитнес зала, шест спални, панорамен прозорец с 360-градусова гледка и екипаж от най-много седем астронавти, които летят със скорост 8 км/сек! Това означава, че всеки ден те изминават разстояние, равно на разстоянието до Луната и обратно! Екипажът работи по различни научни експерименти в Космоса, освен това е отговорен да поддържа станцията в работен вид и да ремонтира повредени части, ако има такива.

Въпреки че към станцията се добавят нови модули, основната конструкция е завършена между 1998 и 2011 г. Тя е била дом на 290 астронавти от 26 различни страни. Но тази станция няма да съществува вечно, тъй като плановете са да остане в експлоатация някъде до 2031 година, но експлоатацията ѝ може да продължи и повече.

2. **Кой съчинителен съюз се повтаря шест пъти в текста от упр. 1? Къде той свързва части в просто изречение и къде – прости изречения, които са част от сложно изречение?**
3. **Кои са относителните местоимения, употребени като съюзни думи, в текста на упр. 1?**
4. **Попълнете липсващите съюзни връзки в изреченията: ЗАЩОТО, А, СЛЕД КАТО, ДОРИ, АКО.**

1. _____ една мисия до Марс бъде успешна, това ще отвори нови възможности за колонизация на Космоса.
2. _____ когато всички се отказаха, той продължи да вярва в успеха.
3. Космосът е необятен и пълен с много загадки, _____ ние тепърва започваме да разбираме тайните му.
4. Учениците влязоха в стаята, веднага _____ преподавателят отвори вратата.
5. Филмът е изключително интересен, _____ представя различни гледни точки.

ВИДОВЕ СЛОЖНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

1. Когато има повече от едно сказуемо в изречението, говорим за **сложно изречение**. Сложните изречения съдържат две или повече прости изречения, всяко от които има свое сказуемо и са обединени по смисъл.

Мисля, че ме разбираш.

Аз чета, а тя слуша музика, докато полива цветята в градината, която обожаваш.

2. **Връзката** между простите изречения в състава на сложното може да бъде съчинителна или подчинителна.

- **Съчинителната връзка** може да бъде без съюзи (нарича се безсъюзна връзка) или със съчинителни съюзи (*и, или, а, но* и др.). Когато връзката между простите изречения е съчинителна, наричаме изречението **сложно съчинено**. В него изреченията са независими едно от друго.

Аз гледам филм, а той говори по телефона. (Аз гледам филм. Той говори по телефона.)

- **Подчинителната връзка** се осъществява чрез подчинителни съюзи и съюзни думи (*че, който, където* и др.). Когато връзката между простите изречения е подчинителна, наричаме изречението **сложно съставно**. То се състои от главно и подчинено изречение. Главното е независимо и може да се отдели в самостоятелно изречение. Подчиненото е зависимо и пояснява дума или фраза от главното изречение. Подчиненото изречение не може да се отдели от главното и да стане самостоятелно.

Четях книга, докато навън валише дъжд.

- Ако в сложно изречение има сложни съчинени и сложни съставни изречения, се нарича **сложно смесено изречение**.

Разбрах, че ще дойдеш на екскурзията, и много се зарадвах.

3. **Има три вида сложни съчинени изречения** според съюзите, които се използват – съединителни, противоположни и съотносителни.

- Сложни **съчинени съединителни** изречения – в тях простите изречения се съединяват направо, т.е. безсъюзно, или със съединителни съюзи. Изразяват едновременни или последователни действия.

Схеми:

- с безсъюзна връзка – , .

Прочетох книгата, после излязох.

- със съчинителна връзка – И .

Отидох в градината и видях Ани.

- Сложни **съчинени противоположни** изречения – в тях простите изречения се противопоставят едно на друго със съюзите А, НО, ОБАЧЕ, ПЪК, АЛА, АМА и др.

Схеми:

, А . *Аз говоря, а тя записва.*

, НО . *Аз слушам, но тя не слуша.*

, ОБАЧЕ . *Аз влязох, обаче той излезе.*

Съюзите ПЪК, АЛА, АМА се употребяват в разговорната реч.

- Сложни **съчинени съотносителни** изречения – в тях простите изречения се съотнасят едно към друго, като се съпоставят, разделят или изключват, със съюзите ИЛИ – ИЛИ, ТУ – ТУ, НИТО – НИТО, ХЕМ – ХЕМ.

Схеми:

ИЛИ [], ИЛИ [].

Или ще отидем на море, или ще останем в планината.

ТУ [], ТУ [].

Бебето ту се смее, ту плаче.

НИТО [], НИТО [].

Той нито яде, нито пи.

4. Видове сложни съставни изречения

Подчинените изречения се свързват с главното изречение с подчинителни съюзи и съюзни думи (че, който, когато и др.). Когато подчиненото изречение разкъсва главното, то се отделя от двете страни със запетая.

Схема:

Сандвичът, който направих, е много вкусен.

Подчинените изречения в сложното съставно изречение по функция приличат на частите на простото изречение (сказуемо, подлог, допълнение, определение, обстоятелствено пояснение):

- подчинено **определително** изречение – пояснява съществително име, показателно или лично местоимение в главното изречение.
Слушам момичето, което пее.
- подчинено **подложно** изречение – подчиненото изречение изпълнява ролята на подлог спрямо главното изречение.
Който се учи, ще сполучи.
- подчинено **сказуемноопределително** изречение – пояснява подлога в главното изречение, както сказуемното определение
Неговата задача беше да полива цветята.
- подчинено **допълнително** изречение – пояснява сказуемното в главното изречение, както допълнението пояснява сказуемното в простото изречение.
Зная, че той е добър писател.
- подчинено **обстоятелствено** изречение – показва обстоятелство, при което се извършва действието, изразено чрез сказуемното на главното изречение. Това обстоятелство е свързано с начина, времето, мястото, количеството, степента, причината или целта на действието.
Той си тръгна, когато срещата приключи.

УПРАЖНЕНИЯ

- 1. Открийте сложни съчинени и сложни съставни изречения в текста „Полет до Марс“ в урока. Посочете колко и кои са съставлящите ги прости изречения. Обяснете как са свързани помежду си.**
- 2. Открийте сложни смесени изречения в текстовете. От колко прости изречения се състоят? Подчертайте с права черта съчинителните връзки и с вълнообразна – подчинителните.**

Земята е третата от деветте планети, които обикалят около Слънцето в нашата слънчева система, но има и над 11 000 изкуствени спътника, които обикалят около Земята. Милиарди звезди, които се въртят около общ център, образуват галактика. Намирането на съзвездие на небето може да е трудно и е полезно да се използва звездна карта. Когато търсите звезди, може да видите метеорен дъжд, който се движи бързо по небето и понякога се нарича падащи звезди.

Марс е много по-малък от Земята, но от друга страна, е много подобен, защото има вулкани, долини, пустини и полярни ледени шапки. Известен е още като Червената планета поради червеникавия си цвят, който идва главно от железния оксид на повърхността. Там има доказателства за древни реки и езера, което предполага, че някога на Марс е имало условия, които биха могли да бъдат подходящи за живот на микроби. Атмосферата на тази планета е разрежена и има чести прашни бури. За Марс са типични екстремни температурни промени, като средната температурата е около -63°C градуса по Целзий. Един марсиански ден трае 24 часа и 37 минути, а една година е равна на 687 земни дни.

МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

Урок 1 С ЛЮБОВ КЪМ ПРИРОДАТА

В България има 325 **реки** и над 400 **езера**.

- Най-дългите реки са Дунав, Марица, Струма, Тунджа, Искър, Осъм, Янтра, Арда и Камчия.
- Най-дългата река, която минава само през България, е Искър. Тя извира от Рила планина и се влива в Дунав. Според геолозите Искър е и най-старата река на Балканите.
- Марица е най-пълноводната река в страната и минава както през България, така и през Гърция и Турция. Извира също от Рила и има 100 притока. Тя е най-дългата река на Балканския полуостров.
- Дунав е естествената северна граница на България и е най-дългата река в страната. Тя е втората по дължина река в Европа и прекосява 10 страни.
- Най-известни са Седемте рилски езера в Рила планина. Те са природен феномен, датиращ от ледниковата епоха. Разположени са едно над друго от 2100 до 2500 метра надморска височина и са свързани чрез малки поточета.

Творчески задачи (по избор):

1. Създай кратък сценарий за клип/влог със заглавие „България – страната на реките и езерата“. Можеш да включиш кадри от природата, интервюта, коментари или анимации.
2. Представи си, че водиш група чужденци на тур из България, наречен „По пътя на водата“. Създай кратка програма, като включиш следната информация: кои места ще посетите, какво ще им разкажеш, какви активности ще предложиш.
3. Създай карта, която показва най-известните реки и езера в България. Напиши интересни факти за тях.

В България има 39 **планини**, като най-известните от тях са Рила, Пирин, Родопите, Стара планина, Витоша и Странджа. В тях има богато разнообразие на български и балкански ендемити (растителни и животински видове, които не се срещат никъде извън страната или Балканския полуостров). Българските планини са много разнообразни и в тях са създадени голям брой биосферни резервати, национални паркове, защитени територии, за да се запази това богатство.

- Рила е най-високата планина в страната. Там се намира и най-високият връх – Мусала (2925 метра). Името означава „място, близо до Бога“.
- Родопите са най-обширната планина в България. Тя е известна с множеството тракийски светилища. Най-известните са Перперикон, Белинташ, Татул.
- Най-дългата и трета по височина планина е Стара планина (Балканът). В нея се намира най-високият водопад на Балканите – Райското пръскало.
- Планината Витоша е четвърта по височина и е била активен вулкан преди 30 милиона години. Това е най-посещаваната планина поради близостта си със столицата. През 1934 година голяма част от Витоша е обявена за природен парк. Това е и

първият природен парк в България. Каменните реки са характерни за Витоша. Те са разположени в различни части на планината. Златните мостове е най-дългата каменна река не само във Витоша, но и в цялата страна. Според една от теориите името ѝ идва от това, че повечето камъни са покрити с лишеи и блестят на слънцето като злато. Туристическото движение в страната води началото си от Витоша. На 27 август 1895 година българският писател Алеко Константинов, известен с псевдонима Щастливеца, организира първото групово изкачване на Черни връх. Изкачването се извършва през нощта, идеята е била участниците да посрещнат изгрева на върха. Те осветяват пътя си с фенери. На самия връх на бели листове се подписват 300 души, които са успели да го достигнат.

- Една от най-интересните планини е Странджа. Тя е разположена в Югоизточна България и Турция. Климатът ѝ е много специфичен, защото се оформя под влиянието на Черно море. В Странджа се намира най-голямата защитена територия в страната.

Творчески задачи (по избор):

1. Избери една от описаните планини и си представи, че си самата планина. Опиши своето „детство“ (вулканично минало, ледникова епоха, създаване на резервати); чувствата си към хората, животните и туристите; какво криеш в себе си (пещери, скали, легенди, ендемити).
2. Направи интервю с човек, който обича и познава добре планините (планинар, планински водач, биолог, фотограф).
3. Избери една планина и напиши съвети за туристите – къде да отидат, какво да видят, за какво да внимават. Оформи го като плакат, брошура или презентация.

В България 35% процента от територията на страната са **гори** и има богато разнообразие на широколистни и иглолистни дървета.

- От широколистните дървета най-разпространени са дъб, бук, габър, явор, липа, ясен, бряст и топола. Около 70% от горите в страната са широколистни и се намират в равнините, низините и ниските планини до 1500 метра надморска височина.
- Иглолистните дървета се срещат във високите части на планините. Най-разпространени са видовете черен бор, бял бор, обикновен смърч, бяла мура и ела.
- Древните букови гори в Националния парк „Централен Балкан“ са част от световното наследство и са включени в списъка на ЮНЕСКО.

Творчески задачи (по избор):

1. Представи си, че си вид дърво, и опиши какво виждаш, чуваш, усещаш: промените през различните сезони, какви животни живеят край теб, срещи с хора – туристи, учени, горски работници.
2. Напиши кратък текст на тема „Гласът на гората“. Опиши защо е важно да пазим горите, какво губим, когато се изсичат, какво можем да направим като млади хора.
3. Направи хербарий с листата на най-разпространените широколистни и иглолистни дървета в България. Включи кратка информация за всяко дърво.

В България има около 6000 **пещери**.

- В пещерата Дяволското гърло в Родопите се намира най-високият подземен водопад на Балканите – 42 метра. Пещерата е дълбока 89 метра.
- Една от най-красивите пещери е Ягодинската. Тя е на 5 нива.
- В Северозападна България се намира пещерата Магурата. Тя е известна с рисунките от няколко исторически епохи – от късния палеолит и до бронзовата епоха.
- В Стара планина се намира пещерата Леденика, която има 10 зали. През зимата температурата в първата зала пада до -20 градуса и се образува огромна ледена колона. Останалите зали са с температура между 8 и 16 градуса.

Творчески задачи (по избор):

1. Напиши пътепис „Пътешествие под земята“. Представи си, че участваш в експедиция в Ягодинската или друга пещера. Опиши какво виждаш, усещаш, чуваш и какво научаваш.
2. Избери една от праисторическите рисунки в пещерата Магурата (можеш да потърсиш изображения онлайн) и напиши кратък разказ, вдъхновен от нея: кой я е нарисувал и защо; какво послание носи.
3. Създай уебстраница на една от пещерите в България. Публикувай снимки от пещерата, както и полезна и интересна информация за туристите.

В България има 29 000 вида **животни** и 4200 вида **растения**.

- В страната се срещат 425 вида птици, като 26 вида от тях са силно застрашени. България е на едно от първите места по разнообразие на птици в Европа.
- В България растат около 3600 вида билки. Страната е на първо място в Европа по производство и износ на билки. Най-използваните билки са лайка, лавандула, невен, мента, мащерка, шипка, липа, маточина, жълт кантарион. Еньовден е празник, посветен на билките. Той е на 24 юни, това е денят на лятното слънцестоене. Тогава денят е най-дълъг, а нощта – най-къса. Билките се берат рано сутрин, преди изгрева. Според традицията тогава те са най-лековити.
- „Червената книга на Република България“ представлява списък на застрашени, изчезващи и изчезнали биологични видове на територията на страната. Първото издание на книгата е от 1984 година.

Творчески задачи (по избор):

1. Избери застрашен вид птица и разкажи за нея: къде живее, как изглежда, с какво се храни, защо е застрашена и как можем да ѝ помогнем.
2. Създай реклама на българска билка. Опиши как изглежда, къде расте и какво лекува.
3. Направи презентация за Еньовден. Опиши как се празнува. Използвай и подходящи снимки и илюстрации.

В България има над 500 находища с **минерална вода**.

- Страната е на второ място в Европа по дебит на минерална вода, която е известна с лечебните си свойства.

- Едни от най-старите селища в страната са възникнали именно около минерални извори. Древните траки първи откриват ползата от минералната вода. По-късно римляните продължават традицията да се заселват около термални извори, и днес по нашите земи има много руини, останали от римските терми (бани).
- Минералните води се намират по цялата територия на България. Те са с много разнообразен състав, свойства и температура, която варира от 20 до 100 градуса. Повечето минерални води са с ниска минерализация.
- Най-известните минерални извори се намират в Хисаря, Велинград, Кюстендил, Девин, Сапарева баня, Банкя, Стара Загора, София.

Творчески задачи (по избор):

1. Създай карта на България и отбележи върху нея най-известните минерални извори и кой за какво е полезен.
2. Напиши кратък текст на тема „Бъдещето на минералната вода“ и опиши какво според теб ще се случи с минералните извори в България след 100 години.
3. Намери информация за миналото и настоящето на някой от най-известните минерални курорти в страната. Направи презентация за него.

Урок 2 ДА БЪДЕМ ЗДРАВИ!

ХРАНИТЕЛНА ПИРАМИДА

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

Хранителната пирамида е един от най-полезните инструменти за изграждане на здравословни навици. Тя представлява изображение на основните групи храни и препоръчителните количества, в които трябва да се приемат. В основата ѝ са храните, които трябва да присъстват най-често в менюто, докато на върха са онези, които е добре да се приемат рядко и в малки количества.

Основни групи храни в пирамидата:

- **Зеленчуци и плодове:** Те заемат най-голямото пространство в пирамидата и са източник на витамини, минерали, антиоксиданти и фибри. Препоръчват се поне 3 – 4 порции зеленчуци и 1 – 2 порции плодове дневно. Разнообразието е важно – различните цветове и видове осигуряват различни хранителни вещества.
- **Зърнени храни:** Хляб, ориз, макарони, овесени ядки и други са основен източник на енергия. За предпочитане са пълнозърнестите варианти, които съдържат повече

фибри и поддържат ситостта по-дълго време. Препоръчват се 3 – 5 порции дневно.

- **Млечни продукти:** Млякото, сиренето и кашкавалът, както и млечни алтернативи, обогатени с калций (соево, бадемово мляко), помагат за здрави кости и зъби. За тийнейджъри се препоръчва прием на 2 – 3 порции дневно. Това количество помага да се задоволят повишените нужди от калций и витамин D, което е много важно за правилния растеж през юношеството.
- **Белтъчини:** Тази група включва месо, риба, яйца, бобови растения и ядки. За оптимално здраве е добре да се избягва червеното и преработеното месо. Протеините са важни за растежа и възстановяването на тъканите, особено при активно спортуващи хора.
- **Мазнини:** Най-малкият сектор в пирамидата е за мазнините. Те са необходими за усвояването на някои витамини и за енергия, но прекомерната им консумация води до здравословни проблеми. Препоръчва се да се консумират растителни мазнини и да се избягват трансмазнините, които се срещат най-често в пакетирани и преработени храни, като чипс, бисквити, маргарин и пържени ястия.
- **Захари и сладкарски изделия:** Те са на върха на пирамидата и трябва да се консумират рядко. Прекомерният им прием повишава риска от наднормено тегло, инфекции, диабет, проблеми със зъбите и други.

Вода и физическа активност

Не бива да се забравя и водата – препоръчва се прием на поне 8 чаши дневно. Физическата активност също е неразделна част от здравословния начин на живот и често е изобразена до или под пирамидата, за да напомня, че движението е също толкова важно, колкото и храната.

Заключение

Хранителната пирамида не е просто схема, а практичен пътеводител към по-здравословен и балансиран начин на живот. Помага ви да се чувствате по-добре, да бъдете по-енергични и да се развивате.

1. Какво представлява хранителната пирамида и каква е нейната основна функция?
2. Кои хранителни групи заемат най-голямо и кои – най-малко място в нея?
3. Колко порции зеленчуци и плодове се препоръчват дневно за тийнейджърите и защо разнообразието е важно?
4. Каква е ролята на пълнозърнестите храни и колко порции са препоръчителни?
5. Каква е ролята на млечните продукти и какви количества се препоръчват за тийнейджърите?
6. Кои източници на белтъчини да изберем пред червеното и преработеното месо и защо?
7. Какви мазнини е добре да приемаме и какви трябва да ограничим и да избягваме?
8. Какво е мястото на захарите и сладкарските изделия в хранителната пирамида и какви рискове за здравето крие прекомерната им консумация?
9. Каква е ролята на водата и физическата активност в контекста на здравословното хранене?
10. Как хранителната пирамида може да помогне на тийнейджърите да изградят здравословни хранителни навици, и какви са ползите от това в дългосрочен план?

ЗДРАВЕТО НА ТИЙНЕЙДЖЪРИТЕ

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

Ето някои интересни и малко познати факти за здравето на тийнейджърите.

- При младежите процентът на калории от **свръхпреработени храни** може да надхвърля две трети от дневния прием на калории. Това са продукти като чипс, газирани напитки, сладкиши и полуфабрикати. Тези храни съдържат много мазнини, сол и захар, но са бедни на важни витамини и минерали. Освен това свръхпреработените храни са произведени така, че водят до пристрастяване. Те карат мозъка да иска още и още дори когато не сте гладни. Това е една от причините много младежи постоянно да имат желание за „джънк фууд“ и да не се хранят здравословно.
- Много момичета в пубертета страдат от липса на **желязо**. Това може да предизвика умора, затруднена концентрация и дори проблеми с растежа. Много млади хора не приемат достатъчно **витамин D и калций** – два важни елемента за здрави кости. Ако тялото не получава достатъчно от тях, костите могат да станат по-слаби и да се увеличи рискът от счупвания още в млада възраст.
- За оптимално развитие и добра концентрация тийнейджърите се нуждаят от 9 до 9,5 часа **сън** всяка нощ, но средно спят само около 7 часа. Липсата на сън увеличава риска от затлъстяване, депресия и слаба памет.
- Прекарването на много време пред телефоните и компютрите забавя образуването на хормона мелатонин, който помага за съня. За да спите по-добре, си лягайте по едно и също време и избягвайте **екраните** поне час **преди сън**. За да се чувствате добре и да сте здрави, е важно да ограничите времето пред екраните до не повече от 2 часа на ден – освен когато учите или работите по училищни задачи.
- Пропускането на хранения или прекалено **нискокалоричните диети** могат да доведат до забавено развитие и дори до проблеми със сърцето. Затова трябва да се храните балансирано и да слушате тялото си.
- За здрава кожа е необходимо да използвате **слънцезащитен крем** при продължително излагане на слънце, особено през лятото. Избягвайте слънчевите бани в часовете между 11:00 и 17:00, както и солариумите.
- Доказано е, че тийнейджърите, които прекарват **време с приятели и семейство**, по-рядко се чувстват тъжни, тревожни или изолирани, а също така имат по-малък риск от затлъстяване. Социалните контакти са толкова важни, колкото и здравословното хранене и редовното движение.
- Психични състояния като **депресия, тревожност**, обесивно-компулсивно разстройство често остават незабелязани при младежите. Навременната подкрепа от близки, специалисти и здравословният начин на живот могат да намалят риска тези проблеми да се развият или задълбочат. Необходимо е да обръщате внимание на своите чувства и да потърсите помощ при нужда.

Изборите, които правите днес, свързани с вашето здраве – какво ядете, дали спортувате и как се грижите за настроението и мислите си, ще окажат влияние на здравето ви, когато станете възрастни. Затова е важно да се грижите за себе си още отсега!

1. Какво представляват свръхпреработените храни и защо са консумирани толкова често?
2. Кои витамини и минерали най-често не достигат при тийнейджърите и какви проблеми може да предизвика това?
3. Колко часа сън са необходими на тийнейджърите и какво се случва, ако не спят достатъчно?
4. Как прекомерното време пред екраните може да повлияе на здравето и какво се препоръчва за ограничаването му?
5. Какви рискове крият бързото отслабване и крайните диети?
6. Какво трябва да правим, за да се предпазим от слънчеви изгаряния и рак на кожата?
7. Как влияят социалните контакти върху здравето и защо са важни?
8. Как може да се предотвратят някои психични заболявания?
9. Защо е важно здравословните навици, които създаваме като тийнейджъри, да бъдат правилни и устойчиви?

Урок 3 ПОПУЛЯРНИ БЪЛГАРИ

ПОПУЛЯРНИ СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРИ С МЕЖДУНАРОДНА КАРИЕРА

Васко Василев (1970) е световноизвестен виртуозен цигулар. Неговият талант и харизма са покорили най-престижните концертни зали по света и публиката го обожава. Започва да свири на цигулка на петгодишна възраст и много рано проявява своите изключителни умения. Едва седемгодишен, вече е солист на Българския камерен оркестър в столичната зала „България“. На девет години записва първата си дългосвиреща плоча със Софийската филхармония. Със стипендия продължава обучението си в Москва. Има диплома от Пловдивската музикална академия, както и множество спечелени световни конкурси. На 24 години Васко става най-младият концертмайстор на оркестъра към Кралската опера в Лондон. Свири както класика, така и музика с по-модерно звучене и не се страхува да експериментира. Наричан е „виртуоз на струната“ заради впечатляващата си техника и артистичност. Той не само владее цигулката си по изключителен начин, но и успява да разказва с нея музикални истории, които докосват сърцата на публиката по целия свят. Цигулката му е „Амати“ и е на над на 300 години. Активно популяризира българската музика, изпълнява премиерно творби на съвременни композитори и често взема участие в благотворителни концерти. Освен сценичната си дейност Васко е посветен и на преподаването. Провежда майсторски класове и семинари в Европа и Азия, а неговият пример е вдъхновение за хиляди млади музиканти.

Силви Варган (1944) е българо-френска певица с унгарско-българо-арменски корени. Родена е в село Искрец – на около 50 километра от София, където семейството ѝ се мести заради бомбардировките над столицата през Втората световна война. Ранните ѝ години в България са белязани както от радостни моменти, така и от трудности по време на комунистическия режим. След края на войната семейството се установява отново в София, където Силви прекарва детските си години. Родителите ѝ често я водят на театрални постановки и мюзикъли, които оставят дълбок и траен отпечатък в съзнанието ѝ и полагат

основите на нейната мечта да се изявява на сцена. „Всичко, което обичам и уважавам, го научих тук, в София“, споделя певицата години по-късно. Тежката обществена атмосфера през 50-те години принуждава семейството да емигрира във Франция. Силви пристига в Париж, когато е на 7 години. Фамилното ѝ име от Вартанян е съкратено на Вартан. Утвърждава се като една от първите рокзвезди във Франция. Възприемана е като икона на френската поп музика, като публиката ѝ обхваща няколко поколения не само във Франция, но и по света.

Силви Вартан остава дълбоко свързвана с България и през 1997 година осиновява българчето Дарина, която тогава е на няколко месеца. Момичето завършва висшето си образование в Калифорния и през годините се появява в музикални проекти заедно с майка си.

Силви Вартан е известна не само със своя красив глас и харизма, но и със социалната си активност. Тя всеотдайно помага на България и нейната дарителска дейност е високо оценена. Чрез своята благотворителна фондация „Силви Вартан за България“, в сътрудничество с Българския Червен кръст, осигурява медицинска апаратура и консумативи за детски лечебни заведения.

Теодор Ушев (1968) е графичен дизайнер, плакатист и аниматор. Син е на художника Асен Ушев. Дипломира се със специалност „Плакат“ в Художествената академия в София. В България е известен главно с театралните си афиши от 90-те години. Преподава в Академията в продължение на няколко години, преди да се премести в Канада. Работи в областта на мултимедията, илюстрацията и анимацията и излага свои плакати в България, Финландия, Германия, Япония, Дания и Русия. От 2010 г. преподава и провежда работилници и майсторски класове в повече от 20 университети и фестивали по целия свят. Има над 15 филма, които са спечелили повече от 200 международни награди. Неговата анимационна адаптация на романа „Физика на тъгата“ на Георги Господинов попада в краткия списък за номинация за „Оскар“ през 2019 г., а филмът му „Сляпата Вайша“ е номиниран за „Оскар“ за късометражен анимационен филм през 2017 г.

Ивет Лалова (1987) е българска лекоатлетка и спринтьорка, считана за една от най-успешните и известни български спортистки в историята на леката атлетика. Родена е в София и започва да се занимава с лека атлетика още от съвсем ранна възраст. Родителите ѝ са спортисти, а баща ѝ Мирослав Лалов също е спринтьор. Ивет бързо привлича вниманието със своята бързина и техника. Кариерният ѝ пробив настъпва, когато е едва на 17 години и участва на Олимпийските игри в Атина, където представя България и впечатлява с резултатите си. През годините Ивет Лалова се утвърждава като водач в спринта на 100 и 200 метра на европейската и световната сцена. Отличава се с високо спортно майсторство и дълголетие в кариерата си. Участва в пет поредни олимпийски игри от 2004 до 2020 г., което я прави един от най-опитните и уважавани атлети на международно ниво. Носителка е на множество национални титли и рекорди, сред които и българския рекорд на 100 метра. През 2005 година става европейска шампионка в зала на 200 м, печели и турнира „Златен шпайк“. Същата година обаче преживява тежък инцидент и чупи крак. Това я изважда от пистата за почти две години, но тя не се отказва и се завръща успешно след дългото възстановяване. През 2012 г. става европейска шампионка на 100 м. Печели и отличието „Атлет на България“ за 2012 г. за рекорден 4-ти път. След приключването на активната си спортна дейност Ивет Лалова насочва вниманието си към нови професионални

предизвикателства извън пистата. Участва активно в проекти, свързани със здравословен начин на живот и спортни каузи.

Кирил Дончев (1986) е български инженер. На 3-годишна възраст заминава със семейството си в САЩ, където баща му е поканен като гост-преподавател по математика. Майка му е инженер и работи в международна фирма за микроелектроника. Кирил има бакалавърска и магистърска степен по аерокосмическо инженерство от престижния Мичигански университет. Според българския инженер това е част от предимството да си студент в Мичиган – винаги можеш да реализираш целите си, стига да насочиш всички усилия и умения към тях. *Това е като голямото черно платно, което вселената ти предоставя и ти казва: „Нарисувай, каквото поискаш. Никой няма да ти се ядоса“*, споделя той. След дипломирането си заема важни инженерни роли в NASA и Boeing, свързани със сателитни проекти и изследвания. Има ключова позиция в американската технологична компания SpaceX на Илън Мъск, където е директор по наземните операции и отговаря за подготовката за изстрелвания. Компанията успешно изпраща двама астронавти на НАСА до Международната космическа станция. *Това, което най-много харесвам относно SpaceX, е екипът. Абсолютно невероятен е. Групата, която развихме, е страхотна. Чувстваш, че можеш да направиш всичко, ако имаш умни хора около теб*, споделя Кирил. В компанията на Илън Мъск има и още един българин – Орлин Велев, който е част от екипа, отговарящ за структурната стабилност на корабите.

Соня Йончева (1981) е обявена за една от най-харесваните и талантиливи оперни певици на нашето съвремие. Тази световна оперна суперзвезда е родена в Пловдив и на 6 години започва да учи пиано и да пее в детски хор. Не се влюбва в операта от първата си среща с нея, но с течение на времето се отдава напълно на това изкуство. Като тийнейджърка води музикално предаване по българската телевизия, което превръща музиката и сцената в естествена част от живота ѝ още в ранна възраст. Учи пиано и пеене в родния си град, а по-късно придобива магистърска степен по класическо пеене в консерваторията в Женева. В професионалния си път често приема големи предизвикателства. Дебютира в главна роля в опера на Росини само след тридневна подготовка и показва, че не се плаши от „невъзможни мисии“. Многократно е замествала в последния момент други оперни певици на големи световни сцени. За нея това е начин да расте и да надскача границите си. Създава собствена продуцентска компания, с която организира концерти и реализира културни проекти. За нея човешкият глас е огледало на душата, а изкуството е убежище, от което всички имаме нужда.

Григор Димитров (1991) е най-успешният български тенисист. Феновете с голямо удоволствие следят неговите постижения и се вдъхновяват, изживявайки собствените си спортни мечти чрез неговите успехи. Благодарение на впечатляващите му резултати много деца се записват в тенис школи. Гришо е родом от Хасково и стъпва на корта още на пет години. Баща му е тенисист и е негов първи личен треньор, а майка му – бивша волейболистка и учителка по физическо възпитание. Още като юноша Григор участва в Уимбълдън и Откритото първенство на САЩ. Пътят му е изпълнен с множество предизвикателства, а всеки успех е резултат от много труд и лишения. Любопитен факт е, че двамата му дядовци са отделили от пенсиите си, за да му купят първия самолетен билет за Франция, където участва в турнир и го печели още на 11-годишна възраст – история,

достойна за сценарий на филм. От малък има страст към екстремните спортове – особено към моторите и колелата, занимава се с паркур – скачане и тичане по сгради и препятствия, но винаги внимава да не се контузи, за да не пропусне мачове.

Нина Добрев (1989) е българо-канадска актриса и модел и е призната за една от най-красивите жени с български произход в света. Родена е в София, но се премества с родителите си в Канада, когато е на две години. Баща ѝ е компютърен специалист, а майка ѝ – художничка. Нина говори свободно български и английски и има художествено и социологическо образование. Кариерата ѝ започва като модел и това я отвежда първо към рекламния бизнес, а впоследствие и към кастинг за филм. Участвала е в над двадесет филма и телевизионни сериала в Съединените щати и Канада. Нина е известна с ролите си на Мия Джоунс в „Дегриси: Следващото поколение“ и най-вече с двете роли на Елена Гилбърт и Катрин Пиърс в популярния сериал „Дневниците на вампира“. Нина е горда със своя български произход и в семейния си кръг общува на български език. Постоянно поддържа връзка с България и често говори за родната си култура и идентичност. Нейният професионализъм и красотата ѝ осигуряват не само популярност, но и място сред световноизвестните актриси.

Георги Господинов (1968) е един от най-успешните съвременни български писатели и поети. Роден е в град Ямбол. Автор е на многобройни произведения, като темите за време, памет и емоции са централни в творчеството му. Споделя, че има двама учители – Хорхе Луис Борхес и баба му. И двамата измислят и разказват завладяващи истории, в които умело смесват реализъм и митове. Романът на Господинов „Физика на тъгата“ е едно от най-известните произведения в съвременната българска литература и е преведен на много езици. Той е първият българин, награден с престижната международна литературна награда „Букър“ за романа си „Времеубежище“. Така се нарежда сред значимите писатели на нашето време. Участвал е в редица международни литературни фестивали и четения заедно с известни автори. Неговото творчество е преведено и публикувано в много държави, а той самият е редактор на литературни издания, както и преподавател.

Мария Бакалова (1996) е българска актриса, която се утвърждава като една от най-успешните и известни млади звезди от България на световната киносцена. Родена е и израства в град Бургас и започва да се занимава с актьорско майсторство още в ученическа възраст. Като дете взема уроци по пеене и флейта. Впоследствие учи в Националното училище за музикално и сценично изкуство „Панчо Владигеров“ в Бургас, специалност „Актьорско майсторство“. Кариерният ѝ пробив идва през 2020 г., когато играе роля във филма „Борат 2“, за която получава признание и номинация за „Оскар“. Мария Бакалова става първата българска актриса, номинирана за тази престижна кинонаграда. Известна е със своя артистичен талант, смелостта си да играе провокативни роли, и способността си да се адаптира към различни жанрове. През 2021 г. е удостоена с почетен „Аскеер“ за „Посланик на българското актьорско майсторство и международна изгряваща звезда“. След големия си успех тя продължава да участва в международни продукции и работи с водещи режисьори и актьори.

КУЛТУРНИ И ПРИРОДНИ ОБЕКТИ НА ЮНЕСКО

В списъка на Световното наследство на ЮНЕСКО освен представените в урока културни обекти – Рилския манастир и Мадарския конник, в България има още 8 обекта, пет от които са паметници на културата, а три са природни обекти.

КУЛТУРНИ ОБЕКТИ

Старият град Несебър е един от най-древните градове в Европа, възникнал преди повече от 3200 години. Разположен е върху малък полуостров в Черно море и е близо до град Бургас. Дължината му е само 850 м, а широчината – 350 м. Градът е свързан със сушата чрез тесен провлак.

Населената територия е била позната под името Месемврия. В началото Несебър е малко тракийско селище, след това става гръцка колония. С течение на времето се развива в град държава с високи крепостни стени, амфитеатър, водопровод и канализация, които отразяват високото ниво на градско развитие.

Днес Старият град посреща гости със своята уникална атмосфера – тесни калдъръмени улички, дървени възрожденски къщи и удивителни средновековни църкви. Според легендите през вековете в Несебър е имало 40 църкви. Понастоящем има данни за 23 на територията на полуострова. Някои от църквите изпъкват като особено интересни и

емблематични за българската и европейската култура. Най-старият християнски храм на полуострова е църквата „Света София“, която е от 5. век. Един от най-посещаваните обекти е църквата „Свети Стефан“, която е съхранила почти напълно оригиналните си стенописи от 16. век (над 250 фигури). Църквата „Христос Пантократор“ е архитектурна перла на византийския стил и се откроява с богато украсената си фасада, купола и забележителните керамични

орнаменти. Градът е чудесно място да се усети преплитането на различни култури, и предлага възможност да се видят ценни находки от периода на древните траки, гърци и римляни.

Заради уникалните си природни дадености и много добре запазените паметници от различни епохи Несебър е включен в списъка на Световното културно наследство през 1983 година.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай времева линия за историята на Несебър и отбележи на нея част от кои държави и империи е бил градът през вековете.
2. Нарисувай карта на Стария град и отбележи на нея поне пет исторически сгради, като добавиш кратко описание към всяка.
3. Представи си, че си археолог, и напиши кратък дневник или записки, в които описваш какви находки си открил в Несебър и какво си научил за миналото на града.

Боянската църква е сред най-ценните културни и исторически съкровища на България и е включена в Списъка на ЮНЕСКО през 1979 г. Намира се в подножието на планината Витоша, в квартал „Бояна“, на около 8 километра от центъра на София. Тя има сложна история: първоначално е построена през 11. век като малка сграда, към която през 13. век се добавят нови части и параклиси. Именно тогава са създадени и най-известните ѝ стенописи – около 240

изображения. Те впечатляват с изключително майсторство при рисуването на хора и сцени, което е много по-реалистично и изразително в сравнение с другите стенописи от онова време. Много години преди Ренесанса тази „галерия на стената“ е сред първите примери в Европа, където човешките лица са изобразени така живо и индивидуално. Сред картините има портрети на поръчителите на църквата – севастократор (византийска княжеска титла) Калоян и неговата съпруга Десислава, а също и на български и византийски владетели и светци. Тези образи са сред най-старите портрети в българското изкуство.

Боянската църква крие и любопитни исторически послания: според надпис на дъбовата ѝ врата, която е с възраст около 760 години, един от зографите – Василий, лично е оставил своя подпис, което я прави най-стария запазен дървен обект с известен автор в България.

Паметникът оцелява през вековете благодарение и на грижата на царица Елеонора Българска в началото на 20. век, която спасява църквата от разрушение и създава парк с впечатляващи секвои около нея. Боянската църква не е просто религиозен храм, а живописен документ за българската история, изкуство и култура.

Творчески задачи (по избор):

1. Направи презентация за Боянската църква, като включиш интересни факти за нея.
2. Ако можеш да оставиш послание за бъдещите поколения (например в капсула на времето), какво би им казал за Боянската църква?
3. Създай въпросник с поне пет въпроса за твоите съученици, свързани с историята на Боянската църква, които да ги мотивират да научат повече.

Ивановските скални църкви се намират край река Русенски Лом, близо до град Русе и са включени в Списъка на ЮНЕСКО през 1979 г. Това е манастирски комплекс от 13. и 14. век, който днес включва около 20 църкви, параклиси и множество монашески килии, издълбани в скалите. В миналото скалните храмове са били над 40, а монашеските килии – над 300. Тези обекти са се превърнали в център на духовния живот и средновековната култура по времето на Второто българско царство.

Монасите, които са живели тук, сами са издълбали в скалите църкви, параклиси и килии, търсейки тишина, усамотение и вдъхновение сред дивата красота на района. Повечето църкви са разположени на около 32 метра над водата, а главната е на още по-голяма височина – 38 метра. Между тях има тесни пътеки и скални стъпала. За разлика от традиционните манастири с една или две църкви този скален манастир е много по-голям.

Освен археологическа забележителност мястото е и „скална галерия“, скрита сред природата. Най-голямото богатство на църквите са добре запазените стенописи, които ги отличават от други скални църкви в България. Стилът е необичаен за времето си – ярки цветове и детайли в сцени и образи от Библията още преди Ренесансът да промени европейското изкуство.

Според легендите много царе са идвали в Ивановските скални църкви, за да намерят мъдрост и спокойствие. И днес съчетанието на история, изкуство и природа привлича не само изследователи, но и много туристи.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай карта на Ивановските скални църкви като туристически обект.
2. Потърси информация какви други интересни обекти има в района на Русе.
3. Направи проучване дали има подобни обекти в твоята страна, и направи презентация за тях.

Казанлъшката тракийска гробница е едно от най-забележителните културни съкровища на България и част от Световното наследство на ЮНЕСКО от 1979 г. Тя датира от края на 4. – началото на 3. век пр.н.е. и представлява построена с камъни сграда с кръгъл покрив. Украсена е с изключително красиви и добре запазени стенописи, които пресъздават сцени от живота, ритуали и вярвания на древните траки – народ, живял в земите на Балканския полуостров преди хиляди години.

За траките животът не свършва със смъртта. Те вярват в безсмъртието на душата и смятат, че смъртта е врата към друг свят, по-добър и вечен. Затова следват сложни погребални обреди, с богат набор от дарове – оръжия, съдове, накити. Особено впечатляващ в гробницата е стенописът с погребално пиршество на мъж и жена, заобиколени от музиканти и слуги. Той показва тракийските представи за смъртта и живота след нея.

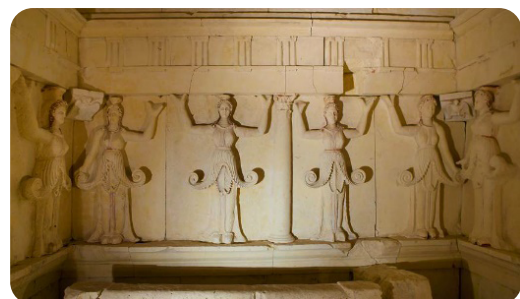

За да се запазят стенописите, оригиналната гробница не е отворена за туристи. В близост е изградена точна реплика, която дава възможност да се види това културно съкровище отблизо. Посещението на Казанлъшката тракийска гробница е пътуване назад във времето и възможност да се докоснем до една развита древна цивилизация.

Творчески задачи (по избор):

1. Създай брошура за посетителите на гробницата.
2. Нарисувай илюстрация, вдъхновена от Казанлъшката гробница.
3. Представи си, че откриваш тракийска гробница, и опиши деня на откриването.

Свещарската тракийска гробница е един от най-известните и внушителни паметници на древната тракийска култура. Тя се намира близо до село Свещари в Североизточна България. Построена е през първата половина на 3. век пр.н.е., за да съхранява тленните останки на виден гетски владетел, вероятно Дромихет, известен с победата си над наследника на Александър Велики. И тя, както и Казанлъшката гробница, е открита случайно и незабавно става обект с международно значение. От 1985 г. е част от списъка на Световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Гробницата очарова с архитектурата и украсата си. Тя е изградена от големи, изящно обработени варовикови блокове и включва три помещения с полуцилиндрични сводове. Най-впечатляващи са десетте женски фигури, които сякаш държат тавана на гробницата.

Лицата и дрехите им някога са били ярко оцветени. Остатъци от пигменти все още могат да се видят и днес и това ни дава по-добра представа за тракийското изкуство.

На стенописите и релефите на Свещарската гробница са изобразени сцени на обожествяване на владетеля. Това дава основание на историците да мислят, че траките са вярвали, че техният владетел след смъртта си продължава да живее сред боговете и да ги защитава.

Свещарската гробница е своеобразен мост към мистичната тракийска цивилизация, която, за съжаление, не ни е оставила писмени свидетелства, но е запазила духа си чрез изкуство, архитектура и символи, които историците се опитват да разгадаят.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай цветно десетте женски фигури, които държат тавана в гробницата.
2. Проучи и направи презентация за едно от тракийските племена.
3. Намери информация как гробницата е била открита и превърната в туристически обект.

ПРИРОДНИ ОБЕКТИ

България е страна, която може да се гордее не само с богато културно наследство, но и с уникални природни обекти, признати от ЮНЕСКО за световно значими. В списъка на организацията влизат три основни обекта: **Националният парк „Пирин“**, **биосферният резерват „Сребърна“** и **вековните букови гори в Националният парк „Централен Балкан“**. Във всеки от тях има красива природа и редки екосистеми, които впечатляват с красота и биологично разнообразие.

Националният парк „Пирин“ се простира на площ над 40 000 хектара в югозападната част на България и включва високи планински върхове, достигащи до 2914 метра надморска височина. Тук може да се видят над 70 ледникови езера, внушителни водопади и пещери, заобиколени от ароматни борови гори и алпийски ливади. Паркът съчетава непокътнатата красота на планината и редки видове растения и животни, като мечки, вълци и орли. Националният парк „Пирин“ е в Списъка на ЮНЕСКО от 1983 година, а през 2010 г. е разширен, за да обхване и по-отдалечени райони в планината.

Биосферният резерват „Сребърна“ се намира в близост до река Дунав и е дом на богато разнообразие от птици – почти 100 вида гнездящи и още около 80 мигриращи. Резерватът е истински рай за любителите на птиците и природата, тъй като в него се срещат редки и застрашени видове като далматинския пеликан, големия корморан, белия щъркел и много други. Водните растения и тръстиките създават естествено убежище и хабитат за животните. „Сребърна“ е включен в Списъка на ЮНЕСКО през 1983 г.

Освен тези два обекта България е част от голям международен проект – „Старите и първични букови гори на Карпатите и други региони в Европа“, който обединява вековни гори от 12 държави. В България това са девет резервата в **Националният парк „Централен Балкан“**, където горите са почти недокоснати от човека и съдържат редки растителни и животински видове. Тези букови гори са живи свидетели на епохата след последния ледников период и показват как природата успява да оцелее и да се развива без човешка намеса. През 2017 г. те са вписани в Списъка на ЮНЕСКО именно заради

своята изключителна стойност и значимост за планетата.

За любителите на планината, дивите животни и чистия въздух България може да предложи чудеса за откриване – от върховете на Пирин, през тръстиките в „Сребърна“, до вековните дървета в „Централен Балкан“. Всички тези места са не само красиви, но и важни за опазване на природата и биоразнообразието в Европа.

Творчески задачи (по избор):

1. Направи виртуална екскурзия из един от трите природни обекта с описания и илюстрации.
2. Направи рисунки на някои от обитателите в „Сребърна“ и разкажи за тях.
3. Направи карта на Виа Понтика или на вековните букови гори в Европа.

Урок 5 ПРЕДИ И СЕГА

ОТКРИТИЯ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 100 ГОДИНИ

1925 – 1935

ПЕНИЦИЛИН

- **Откривател:** Александър Флеминг (Шотландия)
- **Година:** 1928
- **Описание:** Пеницилинът е първият антибиотик. Флеминг го открива случайно, когато забелязва, че мухълът (*Penicillium notatum*) унищожава бактериални култури.
- **Значение:** Започва нова ера в медицината – антибиотиците. Спасили са живота на милиони хора.

ЦИКЛОТРОН

- **Създател:** Ърнест Лоурънс (САЩ)
- **Година:** 1930
- **Описание:** Устройство, което ускорява заредени частици до високи енергии с помощта на електромагнитни полета.
- **Значение:** Основен инструмент във физиката на елементарните частици и в ядрените изследвания.

РАДАР

- **Развиван от:** множество учени.
- **Година:** първи експерименти – около 1935
- **Описание:** Радиовълни се използват за откриване на обекти, като се измерва отражението от тях.
- **Значение:** Използва се в авиацията, метеорологията и мореплаването.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Проведи научен експеримент у дома с хляб или плод, оставени на топло и влажно място, за да наблюдаваш растежа на мухъл. Направи фотодневник и обясни накратко ролята на мухъла при откриването на пеницилин.
3. Представи си циклотрон от бъдещето, способен да създава нови елементи или портали. Какви възможности или опасности крие?

1935 – 1945

ЯДРЕНО ДЕЛЕНЕ

- **Откриватели:** Ото Хан (Германия) и Лизе Майтнер (Австрия)
- **Година:** 1938
- **Описание:** Делението на урана освобождава огромна енергия – основата на ядрените оръжия и реактори.
- **Значение:** Води до създаването на атомната бомба и впоследствие – до използването на ядрената енергия за мирни цели.

КОМПЮТЪР „Z3“

- **Създател:** Конрад Цузе (Германия)
- **Година:** 1941
- **Описание:** Първият работещ електромеханичен програмиран компютър.
- **Значение:** Началото на дигиталната епоха.

РАКЕТИ С ТЕЧНО ГОРИВО

- **Развити от:** Вернер фон Браун и екипа му (Германия)
- **Година:** 1944
- **Описание:** V-2 е първата балистична ракета с дълъг обсег. Използвана е в края на Втората световна война.
- **Значение:** Основата на съвременната космическа индустрия и междуконтиненталните балистични ракети.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Нарисувай или направи макет на космическа ракета от бъдещето.
3. Напиши есе на тема „Трябва ли учените да контролират за какво се използват техните открития?“.

1945 – 1955

МИКРОВЪЛНОВА ПЕЧКА

- **Откривател:** Пърси Спенсър (САЩ)
- **Година:** 1945

- **Описание:** Открива, че микровълните могат да загряват храна.
- **Значение:** Микровълновите печки са масово използвани в домакинствата по целия свят.

ТРАНЗИСТОР

- **Създатели:** Уилям Шокли, Джон Бардин и Уолтър Братейн (САЩ)
- **Година:** 1947
- **Описание:** Полупроводников елемент, който замества електронните лампи.
- **Значение:** Основата на съвременната електроника, компютри, телефони и др.

ДНК

- **Откриватели:** Джеймс Уотсън (САЩ) и Франсис Крик (Великобритания)
- **Година:** 1953
- **Описание:** Описват структурата на ДНК като двойна спирала, което обяснява как се съхранява и предава генетичната информация.
- **Значение:** Основополагащо откритие за молекулярната биология, генетиката и медицината, което отваря пътя към разгадаването на генома и биотехнологиите.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Направи рекламна кампания за микровълновата печка, когато е открита през 1945 година. Как би убедил хората да използват този нов уред?
3. Нарисувай модела на ДНК като двойна спирала.

1955 – 1965

ИЗКУСТВЕН СПЪТНИК

- **Изстрелян от:** Първият изкуствен спътник „Спутник 1“ е изстрелян от СССР.
- **Година:** 1957
- **Описание:** Първият изкуствен спътник в орбита.
- **Значение:** Начало на космическата епоха в развитието на човечеството и на космическата надпревара.

ЛАЗЕР

- **Създатели:** Чарлз Таунс, Артър Шавлоу и Теодор Майман (САЩ)
- **Година:** 1958
- **Описание:** Усилване на светлина чрез стимулирана емисия.
- **Значение:** Използва се в медицина, комуникации, индустрия, оптика.

МИКРОЧИП

- **Създатели:** Джек Килби и Робърт Нойс (САЩ)
- **Година:** 1958 – 1959
- **Описание:** Множество транзистори на един чип.
- **Значение:** Прави възможни компютрите, телефоните, електрониката.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Напиши новинарска статия от 1960 г., в която се съобщава за успешното изстрелване на „Спутник 1“.
3. Направи списък на вещи около теб, които имат микрочипове.

1965 – 1975

ARPANET

- **Създаден от:** ARPA – Агенцията за напреднали изследователски проекти (САЩ)
- **Година:** 1969
- **Описание:** Компютърна мрежа за споделяне на ресурси между изследователски институти.
- **Значение:** Предшественик на съвременния интернет.

АПОЛО 11

- **Астронавти:** Нийл Армстронг и Бъз Олдрин (САЩ)
- **Година:** 1969
- **Описание:** Нийл Армстронг и Бъз Олдрин са първите хора, които стъпват на Луната.
- **Значение:** Гигантски технологичен скок и мотивация за следващи космически мисии

КОМПЮТЪРЕН ТОМОГРАФ

- **Създатели:** Годфри Хаунсфийлд и Алън Кормак (Великобритания)
- **Година:** 1972
- **Описание:** Създава 3D изображение на вътрешността на тялото чрез рентгенови срезове.
- **Значение:** Революция в медицинската диагностика.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Създай дневник на Нийл Армстронг по време на мисията „Аполо 11“.
3. Напиши есе на тема „Живот на друга планета“.

1975 – 1985

МОБИЛЕН ТЕЛЕФОН

- **Създател:** Мартин Купър (САЩ)
- **Година:** 1973
- **Описание:** Първото обаждане от преносимо мобилно устройство.
- **Значение:** Основата на съвременната мобилна комуникация.

ГМО – генетично модифицирани организми

- **Създатели:** Хърб Бойър и Стенли Коен (САЩ)
- **Година:** 1973
- **Описание:** Въвеждане на гени от един организъм в друг чрез ДНК технология.
- **Значение:** Оказва огромно влияние в селското стопанство, биотехнологиите и медицината.

ПЕРСОНАЛЕН КОМПЮТЪР

- **Създатели:** Стив Джобс и Стив Возняк (САЩ)
- **Година:** 1976
- **Описание:** Компактен и достъпен компютър за домашна употреба.
- **Значение:** Започва ерата на персоналните компютри. Дигитализацията навлиза в домовете и бизнеса.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Опиши как би изглеждал телефонът на бъдещето според теб. Какви функции искаш да има?
3. Направи презентация за ползите и рисковете от генетично модифицираните организми.

1985 – 1995

GPS

- **Развита от:** Министерството на отбраната на САЩ
- **Година:** Военна употреба (1978) и цивилна употреба (1993).
- **Описание:** Спътникова система за геопозициониране.
- **Значение:** Трансформира логистиката, навигацията, мобилните устройства.

PCR

- **Създател:** Кари Мълис (САЩ)
- **Година:** 1983
- **Описание:** Полимерна верижна реакция – метод за бързо копиране на ДНК.
- **Значение:** Използва се в криминалистиката, диагностиката, изследването на болести.

ИНТЕРНЕТ

- **Създател:** Тим Бърнърс-Лий (Великобритания)
- **Година:** 1989 – 1991
- **Описание:** Система от свързани хипертекстови документи, достъпни чрез интернет браузър.
- **Значение:** Превръща интернет в глобално достъпен и използваем инструмент.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Нарисувай или опиши как би изглеждал първият ти уебсайт.
3. Напиши есе за ползите и опасностите от масовото използване на интернет.

1995 – 2005

КЛОНИРАНЕ

- **Създател:** Яном Вилмут (Шотландия)
- **Година:** 1996
- **Описание:** Първото успешно клониране на бозайник – овцата Доли.
- **Значение:** Голяма промяна в биоетиката, която води до дебати за възможността на клониране на хора.

БЕЗЖИЧНА ВРЪЗКА

- **Стандартизирана от:** IEEE – Институт по електроинженерство и електроника (България)
- **Година:** 1997
- **Описание:** Безжична комуникация за локални мрежи.
- **Значение:** Освобождава компютрите от кабели. Представява основата на съвременната мобилна работа и комуникация.

ПРОЕКТ „ЧОВЕШКИ ГЕНОМ“

- **Организиран от:** международен екип от учени
- **Година:** 2003
- **Описание:** Картиране на всичките около 20 000 гена в човешкия геном.
- **Значение:** Основа за персонализираната медицина и генното лечение.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Напиши кратък научнофантастичен разказ, в който гените могат да се променят с лекота. Как би изглеждал светът?
3. Направи презентация за овцата Доли.

2005 – 2015

СОЦИАЛНИ МРЕЖИ

- **Създатели:** млади предприемачи от САЩ
- **Години:** Facebook (2004), YouTube (2005), Twitter (2006)
- **Описание:** Платформи за споделяне и комуникация в интернет.
- **Значение:** Промени в политиката, културата и социалното взаимодействие в глобален мащаб.

СМАРТФОНИ

- **Създател:** Стив Джобс (САЩ)
- **Година:** 2007
- **Описание:** Устройство, комбиниращо телефон, компютър, камера, интернет, GPS.
- **Значение:** Променят начина, по който комуникираме, работим, пазаруваме и се информираме.

ГЕНО РЕДАКТИРАНЕ

- **Открито от:** Еманюел Шарпентие (Франция) и Дженифър Дудна (САЩ)
- **Година:** 2012
- **Описание:** Прецизен метод за редактиране на ДНК.
- **Значение:** Революция в биотехнологиите. Огромен потенциал за лечение на генетични болести.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Сравни различните социални мрежи – какви са предимствата и недостатъците им.
3. Направете дискусия „За и против смартфоните в училище“.

2015 – 2025

АВТОНОМНИ СИСТЕМИ И РОБОТИ

- **Разработвани от:** Boston Dynamics, Tesla, Google и много други
- **Година:** 2010
- **Описание:** Машини, способни да се движат, анализират и взимат решения самостоятелно.
- **Значение:** Трансформират транспорта, здравеопазването, индустрията, сигурността.

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ

- **Разработен от:** OpenAI (САЩ)
- **Година:** 2018 (ChatGPT)
- **Описание:** Генеративни модели, способни на естествен език, визуално разпознаване, програмиране, творчество и т.н.
- **Значение:** Революционни промени в бизнеса, образованието, здравеопазването, изкуството и други сфери на обществото.

КВАНТОВИ КОМПЮТРИ

- **Разработване на прототипи от:** Google и IBM (САЩ), D-Wave (Канада)
- **Година:** 2019
- **Описание:** Компютри, използващи квантови битове, които позволяват паралелна обработка.
- **Значение:** Обещават революция в медицината, химията, криптографията, изкуствения интелект и много други сфери.

Творчески задачи (по избор)

1. Избери едно от откритията и направи презентация за откриването и употребата му.
2. Нарисувай или опиши робот, който помага в дома или на работа. Какви задачи върши? Какво отношение има към хората?
3. Напиши научнофантастичен разказ за квантов компютър. Ако можеше да избереш една задача, по която компютърът да работи, каква би била тя?

Урок 8 ИНТЕРЕСНИ МЕСТА ПО СВЕТА

СЕДЕМТЕ ЧУДЕСА НА АНТИЧНИЯ СВЯТ

Списъкът на седемте чудеса на античния свят съществува от древността. Ето кои са според него най-впечатляващите човешки творения в миналото.

Пирамидите в Гиза, днешен Египет (26. в. пр. н. е.)

Те са най-старият и единственият запазен до днес паметник от списъка. Разположени са близо до град Кайро и включват Хеопсовата пирамида и пирамидите на Хефрен и Микерин, както и няколко по-малки пирамиди в близост до тях. Хеопсовата пирамида е най-голяма и е служила като гробница на фараона Хеопс. Височината ѝ първоначално е била около 146 метра (днес е малко по-ниска заради ерозия), а основата ѝ е над 230 метра. За изграждането ѝ са използвани около 2,3 милиона каменни блока, всеки от които тежи по няколко тона. Изумително е, че египтяните са я построили без машини и съвременни инструменти – само с примитивни средства и невероятна организация. Дълго време пирамидата е била най-високата постройка в света.

Висящите градини на Семирамида във Вавилон, днешен Ирак (8. в. пр. н. е.)

Висящите градини са обгърнати в мистерия, защото няма категорични доказателства за тяхното съществуване. Според древните автори те са построени от вавилонския цар Навуходоносор II за неговата съпруга Амиитис, която тъгувала по зелените планини на родната Мидия (днешен Иран). Според друга теория са построени от асирийската царица Семирамида. Представлявали поредица от тераси, подредени една над друга, на които имало различни дървета, цветя и храсти. Терасите създавали илюзията, че растенията висят във въздуха. За поливането им вероятно е използвана напоителна система с колела, верижни помпи и кладенци – истинско инженерно чудо за онова време.

Храмът на Артемида в Ефес, днешна Турция (6. в. пр. н. е.)

Храмът на Артемида в град Ефес е бил посветен на богинята Артемида – покровителка на природата, лова и плодородието. Храмът бил дълъг около 115 метра, широк 55 метра и имал над 100 мраморни колони, високи по 18 метра. Това била една от най-големите и красиви постройки на Античността. В него имало изящни скулптури и произведения на изкуството. Храмът бил разрушаван няколко пъти – веднъж от наводнение, после – от подпалвач, а по-късно и от готите. Въпреки това е бил възстановяван, докато накрая бил почти напълно разрушен. От него днес са останали само основите и няколко колони.

Статуята на Зевс в Олимпия, днешна Гърция (5. в. пр. н. е.)

Статуята на Зевс на прочутия скулптор Фидий се е намирала в храма на Зевс в Олимпия – мястото, където са се провеждали древните Олимпийски игри. Статуята била висока около

12 метра и изработена от комбинация от слонова кост и злато. Зевс бил изобразен седнал на величествен трон, държащ в едната ръка статуя на богинята Нике (символ на победата), а в другата – скиптър с орел. Тронът бил украсен със скъпоценни камъни, дърворезби и изображения на митични сцени. Статуята не само вдъхвала страхопочитание, но и била смятана за шедьовър на древното изкуство. Според някои източници хората вярвали, че ако Зевс се изправи, ще събори покрива на храма. По-късно статуята била разрушена при пожар или земетресение.

Мавзолеят в Халикарнас, днешна Турция (4. в.пр.н.е.)

Мавзолеят в Халикарнас е построен като гробница на владетеля Мавзол и съпругата му Артемизия. Той бил висок около 45 метра и съчетавал различни архитектурни стилове – гръцки, египетски и персийски. Сградата била богато украсена със скулптури, изобразяващи сцени от битки и от митологията. Била толкова величествена, че думата „мавзолей“ започнала да се използва за всяка голяма гробница. Мавзолеят устоял много векове, но в крайна сметка бил разрушен от земетресения през Средновековието. Части от скулптурите днес могат да се видят в Британския музей в Лондон.

Родоският колос на остров Родос, днешна Гърция (3. в.пр.н.е.)

Колосът бил огромна бронзова статуя на бога на слънцето Хелиос, издигната на остров Родос след победата на родосците над нашествениците. Статуята била висока около 32 метра и се издигала близо до пристанището, като приветствала влизащите кораби. Смята се, че изработването ѝ е отнело около 12 години. 56 години след издигането ѝ имало силно земетресение и статуята рухнала. Останките ѝ се съхранявали столетия наред, но накрая били претопени.

Александрийският фар край Александрия, днешен Египет (3. в.пр.н.е.)

Фарът се намирал на малкия остров Фарос край египетския град Александрия. Той бил висок над 100 метра и е смятан за една от най-високите постройки на древността. Построен е по заповед на цар Птолемей II, за да служи като ориентир за корабите, които пристигали в оживеното пристанище на Александрия. На върха му горял огън, а система от огледала отразявала светлината на много километри в морето. Смята се, че е бил един от първите фарове в света. Устоял е на няколко земетресения, но постепенно бил разрушен през Средновековието. Днес негови останки лежат на морското дъно край бреговете на Александрия.

Седемте чудеса на античния свят са символ на гения и стремежа на хората към красота и величие. Те показват как още в древността хората са създавали невероятни постижения, които и днес ни карат да се възхищаваме.

Творчески задачи (по избор):

1. Направи презентация на едно от седемте чудеса. Включи информация за епохата.
2. Представи си, че можеш да пътуваш назад във времето и посещаваш едно от чудесата. Опиши пътешествието си.
3. Избери едно от седемте чудеса и го нарисуй по свое виждане.

БЪЛГАРИЯ – МИСТЕРИИ И МЕГАЛИТИ

Най-старото злато в света

Много преди траките, славяните и прабългарите земите ни вече са дом на древна, загадъчна култура.

Някъде преди почти 9000 години по българските земи възниква една от най-старите цивилизации в света – по-стара дори от египетските пирамиди! Хората от тази древна цивилизация обработват земята, строят селища, изработват фина керамика и златни предмети. Най-старото обработено злато в света е открито във Варненския некропол – над 3000 златни предмета, изработени с изумително майсторство преди повече от 6500 години.

Мистериозните каменни мегалити

Тези древни хора оставят и други следи – мегалити (огромни каменни конструкции), долмени, слънчеви календари. В Родопите, Странджа и Сакар и днес могат да се видят каменни врати, кръгове и светилища, които някои наричат „българския Стоунхендж“.

Археолозите още спорят какви са били тези хора – местно население или са дошли от Анатолия или Близкия изток. И докато повечето им съвременници се опитват просто да оцелеят, нашите предци вече се вглеждат в звездите, подреждат камъни в мистериозни форми и създават изкуство, на което се възхищаваме и днес.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай праисторическа рисунка от пещерите.
2. Представи си, че можеш да пътуваш назад във времето до периода преди траките. Опиши в писмо или дневник какво виждаш и какви хора срещаш.
3. Намери информация за мегалитите и долмените и опиши какво може да е предназначението им.

ТРАКИТЕ

Кои са траките?

Траките са древен народ, който живее на Балканския полуостров и в Северозападна Мала Азия от около 1500 г. пр.н.е. чак до 6. век. Това са повече от 2000 години история! Някои от най-известните тракийски племена са одриси, гети, беси, мизи, трибали и серди (от сердите идва и името на град Сердика – днешна София).

Въпреки че са многобройни, траките дълго време не създават голяма и силна държава – всяко племе иска да бъде независимо. Най-известното им обединение е Одриското царство, създадено от цар Терес I през 5. век пр.н.е., а неговият син Ситалк го прави още по-могъщо.

Земите на траките – желани и богати

Тракийските земи са много плодородни, а това винаги привлича завоеватели. През вековете тук минават скити, перси, готи, хуни, келти, славяни и др. През 1. век римляните

завладяват земите на траките и ги превръщат в римската провинция Тракия.

С времето траките започват да приемат християнството, а езикът им изчезва, но оставят траен отпечатък. Велики личности като император Юстиниан и майката на Константин Велики – Елена, са родени в Тракия.

Как живеят и в какво вярват?

Траките са добри земеделци, животновъди и майстори занаятчии. Обичат конете, златото и пиршествата.

Траките вярват в задгробния живот. В гробниците често слагат злато, оръжия, храна и коне. Понякога дори погребват съпругата на починалия цар заедно с него.

Богове, празници и веселие

Траките имат много богове. Най-почитана е богинята Бендида – майка на природата. А най-популярен е Тракийският конник – защитник на гората и животните. Обичат да празнуват – с музика, танци и много вино, особено в чест на Дионис, бога на лозята и пролетта.

Изкуство и съкровища

Траките са майстори в изработката на злато и сребро. В България са открити изумителни съкровища:

- **Панагюрското златно съкровище** – 9 съда, украсени с образи на богове;
- **Вълчитрънското съкровище** – цели 12,5 кг чисто злато;
- **Рогозенското сребърно съкровище** – с най-много съдове – 165;
- **Златната маска на цар Терес** – най-масивната, намирана на Балканите.

Кои са най-известните траки?

- **Спартак** – смел гладиатор, който води най-голямото въстание на роби в Римската империя.
- **Орфей** – легендарен певец и поет, който омагьосва хора и животни с музиката си.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай сцена от тракийския свят: гробница, пир, война, тракийски конник.
2. Проучи тракийско съкровище и го представи в кратка презентация.
3. Направи кратка презентация или подкаст за Спартак или Орфей.

СЛАВЯНИТЕ

Кои са славяните?

Славяните са древни племена от Европа, част от голямото семейство на индоевропейците. В началото всички те говорят един общ език – праславянски, и се наричат словене.

Около 3. век, когато започва Великото преселение на народите, славяните тръгват на юг и се разделят на три големи групи:

- западни славяни – венеци (предци на днешните поляци, чехи, словаци);
- източни славяни – анти (предци на днешните руснаци, украинци, беларуси);
- южни славяни – славини (предци на днешните българи, сърби, хървати, словенци и др.).

Как живеят?

В началото славяните живеят на север от река Дунав, но през 6. век започват да се заселват и на юг, по земите на Византия. Там изграждат селища край реки, езера и блата.

Домовете им са землянки, покрити с трева, така че отгоре изглеждат като част от пейзажа. Те имат по няколко изхода – в случай на нападение, хората могат да избягат бързо.

Занимават се със земеделие, но също и с риболов, пчеларство и животновъдство.

Как се управляват?

Славяните живеят в общини, без частна собственост. Начело е старейшината – най-възрастният и най-мъдрият мъж. Няколко рода образуват племе, което се управлява от княз (вожд) и племенен съвет, в който участват всички мъже воители.

Как воюват?

Славяните нямат професионална армия – на бой отиват всички мъже, способни да носят оръжие.

Те са известни с хитростите си в битка: правят засади и обичат ръкопашния бой, могат да стоят с часове под вода, дишайки през тръстика, строят мостове върху лодки и изненадват враговете си. Често се бият голи до кръста, със стрели, потопени в отрова. Враговете им се страхуват от тяхната смелост и изобретателност.

В какво вярват?

Славяните не вярват в съдбата, а в силата на природата. Те нямат храмове, а почитат боговете си под открито небе, около реки, пещери, дървета.

Най-важните им богове са:

- Перун – бог на гръмотевиците и главен бог;
- Дажбог – покровител на слънцето и плодородието;
- Сварог – бог на огъня и занаятите;
- Лада – богиня на любовта и красотата;
- Морена – богиня на зимата и смъртта.

Славяните вярват в съществуването на вълшебни създания: самодиви, русалки, вещици, змейове и др. Народните приказки на славянските народи са пълни с тези същества!

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай славянско селище – с езеро, землянки и идоли.
2. Представи на класа един славянски бог и неговата роля.
3. Напиши кратка приказка, вдъхновена от славянските вярвания – може да включва самодива, змей или вещица.

ПРАБЪЛГАРИТЕ

Кои са прабългарите и как живеят?

Прабългарите са древен народ. Те са полуномади и от края на 4. век започват постепенно да се придвижват от Азия към Европа и Балканите. Отглеждат коне, ядат главно месо и пият мляко от кобила. Конят е много важен за тях – свещено животно и символ на силата им. Мъжете носят дълга опашка на главата, а дрехите им са удобни за езда. Първоначално прабългарите живеят в кожени юрти, после започват да строят и каменни сгради. Обикновено лагерите им са от около 30 – 40 семейства.

Хан Кубрат и Стара Велика България

През 632 г. прабългарският владетел хан Кубрат създава държава, наречена Стара Велика България. Тя се намира между реките Днепър и Кубан, а на юг стига до Черно и Азовско море. Столицата ѝ е град Фанагория.

Синове на хан Кубрат

Според легендата хан Кубрат има петима синове: Батбаян, Котраг, Аспарух, Кубер и Алцек. Той им заповядва да не се разделят, за да не станат роби. За съжаление, след смъртта му те не изпълняват неговия завет.

- **Батбаян** остава в старата родина, но е победен от хазарите.
- **Котраг** основава Волжко-Камска България.
- **Кубер** се заселва в земите на днешна Северна Македония.
- **Алцек** и неговите хора отиват в Северна Италия.
- **Аспарух** тръгва на запад и около 670 г. се заселва близо до устието на река Дунав.

Основаването на България

През 680 г. Аспарух и прабългарите, заедно със славяните, побеждават византийците и постепенно завладяват земите между Дунава и Стара планина. През 681 г. подписват мирен договор с Византия и затова се счита, че тогава е основана българската държава. Прабългарите са по-малобройни от славяните и траките, но те дават името на България. Това е единствената държава в Европа, която запазва името си непроменено от основаването си!

Как се управляват?

Всяко племе е разделено на родове и всеки род е свързан с някакво животно тотем – куче, вълк, орел или лъв.

Начело е ханът, който има помощници боляри (богати аристократи). В началото избират хан, но после властта става наследствена. Прабългарите вярват, че той има божествена сила. Ако ханът е тежко ранен, го убиват, защото смятат, че силата му го е напуснала.

Вяра и религия

Прабългарите почитат бог Тангра – всевиждащ и всезнаещ бог на небето. Главният шаман играе важна роля – предсказва изхода на битките и прави жертвоприношения.

Прабългарите и войната

Прабългарите са много войнствен народ. Няма постоянна армия, но всеки мъж е воин. Понякога и жените воюват.

Войната за тях е начин да си набавят всичко нужно. Често отвличат пленници, които после освобождават срещу откуп.

Интересни факти

- Някои от думите, които използваме и днес, идват от прабългарския език, например: белег, бисер, бърбек, верига, книга, кръчма, кокиче, кумир, порой, шаран и други. Има и много имена, които произхождат от прабългарите: Борис, Крум, Аспарух, Чавдар, Боян.

- Прабългарите създават календар, който е изключително точен и древен – според някои учени дори по-стар от китайския!

Творчески задачи (по избор):

1. Намери легендата за хан Кубрат и неговите синове и нарисуй кратък комикс по нея.
2. Намери информация в интернет за прабългарския календар и го сравни с китайския календар.
3. Опиши как изглежда лагерът на прабългарите – какви юрти има, как се подрежда огнището, какви животни се отглеждат и какви са дрехите и обичаите.

ХАНОВЕТЕ

Хан Аспарух – основател на Първата българска държава

Първата българска държава е основана през 681 година от хан Аспарух, който е от рода Дуло. Той управлява териториите между река Тимок и Черно море, както и между Карпатите и Стара планина. Там живеят славяни, прабългари, потомци на древните траки и още няколко по-малки племена. Въпреки че говорят различни езици и имат различни богове, те са част от една държава.

Хан Тервел – спасителят на Европа

Първата столица на България е Плиска. Хан Аспарух построява около нея здрава крепостна стена и вътре – дървен дворец. Той управлява до смъртта си през 701 г., а после управлението поема неговият син – хан Тервел. Тервел сключва първия търговски договор с Византия, а през 718 г. армията му побеждава огромната арабска войска, която обсажда Константинопол. По този начин спира арабите да нахлуят в Европа, и спасява Византия.

Борба за власт

След хан Тервел идват още няколко ханове от рода Дуло, но след 753 г. започва голяма борба за власт между два рода – Вокил и Угаин. За 15 години се сменят седем владетели. Родовете са разделени – едни искат да воюват с Византия, други предпочитат мира и търговията. Държавата е отслабена, но започва да се възстановява при хан Телериг и хан Кардам.

Хан Крум – силният владетел

Най-голям успех България постига при хан Крум. Той управлява само от 803 до 814 г., но за това кратко време успява да спечели много войни и почти да удвои територията на страната – от днешните Будапеща и София чак до Одрин. Хан Крум прави важни промени – включва славяните в управлението и дава равни права на всички народи в държавата. Той създава първите писани закони, които защитават собствеността, но също така помагат на бедните.

България става по-голяма

След Крум на власт идва синът му – хан Омуртаг. Той е по-миролюбив от баща си и подписва мирен договор с Византия за 30 години. Омуртаг е известен най-вече с това, че строи много, но и разширява границите на България на север.

След Омуртаг идват неговите наследници – синът му Маламир и внукът му Пресиян. Те също успяват да присъединят нови земи. Към средата на 9. век България вече обхваща голяма територия – от Адриатическо море на запад до река Днeпър на изток и от Карпатите на север до Родопите на юг.

Творчески задачи (по избор):

1. Потърси информация за различните теории за етимологията на думата „България“.
2. Разделете се на два отбора – „Воини“ и „Търговци“. Всеки отбор защитава своята позиция – дали България трябва да воюва, или да търгува с Византия.
3. Направи карта на разширението на България. Нарисувай карта, показваща как България се е увеличила от времето на хан Аспарух до хан Пресиян.

ЗЛАТНИЯТ ВЕК

Златният век – време на възход и културен разцвет

Стоте години между 850 и 950 година са известни като Златен век в българската история. Това е период на силно развитие и значителни успехи в българската култура, образование и духовен живот. България се превръща в една от най-мощните и уважавани държави в Европа.

Княз Борис I – владетелят, който обединява народа

Княз Борис I застава начело на България в тежък момент. Страната е водила няколко войни, повечето от които завършват с поражения, а народът ѝ е разделен – прабългари и славяни говорят на различни езици и имат различни религии. Борис осъзнава, че за да стане България силна и единна, трябва да има една обща религия – християнството.

Покръстването – началото на нова ера

През 864 година Борис се покръства заедно със семейството си и след това нарежда да бъде покръстен целият народ. Това не е лесен процес – много хора се съпротивляват, тъй като са свикнали с традиционните вярвания и богове. Въпреки това християнството постепенно се налага и става официална религия в България. Борис успява да постигне признаването от византийския император на самостоятелна българска църква, която да бъде подчинена на Цариградската патриаршия.

Кирил и Методий – създателите на славянската писменост

За да направят християнството достъпно за всички, двамата братя Кирил и Методий създават първата славянска азбука – глаголицата. Те превеждат църковните книги на старобългарски, който е разбираем за народа. По-късно учениците им създават нова, по-лесна азбука – кирилицата, която става основа на българската и славянската писменост.

България – духовен и културен център на славянския свят

Благодарение на християнството и новата писменост България се превръща в център на славянската култура и образование. Старобългарският език става официален в църквите и управлението, а страната печели уважение в Европа като силна и цивилизована държава.

Борба между традицията и новата вяра

Въпреки успехите християнството не е прието от всички. Първородният син на Борис, Владимир-Расате, се противопоставя на новата религия и дори организира гонения срещу християните. Той иска да върне старите богове, и сключва съюз с германските владетели, противопоставяйки се на Византия и християнството.

Народен събор и важни решения

След четири години борба Борис се връща от манастира, в който се е оттеглил, и сваля Владимир от престола. След това организира народен събор в Преслав, който приема ключови решения: обявява Симеон за нов княз, прогонва византийските духовници и прави българския език официален в църквите. Столицата се пренася от Плиска в Преслав. След тези събития Борис се връща в манастира, доволен, че страната има силен владетел и единна вяра.

Симеон Велики – владетелят с големи мечти

Синът на Борис, Симеон, е един от най-великите български владетели. Той управлява 34 години и успява да разшири територията на България до три морета – Черно, Бяло (Егейско) и Адриатическо. Освен че е велик пълководец, Симеон е и високообразован владетел, който превръща столицата Преслав в богат и красив град с дворци, църкви и манастири. Той е първият български владетел, който използва титлата цар.

Книжовници и просветители – пазители на знанието

В Преслав и в други важни градове на България работят известни книжовници като Йоан Екзарх, Черноризец Храбър и Константин Преславски. Те превеждат богослужбни книги от гръцки и създават нови текстове, а произведенията им са украсени с красиви илюстрации. Българските църковни книги имат голямо влияние и в други славянски страни.

Творчески задачи (по избор):

1. Създай плакат, който представя най-важните събития и личности от Златния век.
2. Напиши името си, като използваш глаголица.
3. Проучи къде по света се използва кирилицата днес. Направи кратка презентация или постер с информация за страните и народите, които ползват тази азбука.

КРАЯТ НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА

Трудни години след Златния век

След славните времена на Златния век и царуването на Симеон Велики идват трудни години за България. Държавата започва да отслабва и накрая, през 1018 година, Първата българска държава губи своята независимост.

Мир и отстъпки при цар Петър

През 927 година на престола се качва синът на Симеон – цар Петър. Той подписва мирен договор с Византия за 30 години. Византийците признават титлата му „цар“ и той се жени за внучката на императора, Мария, която сменя името си на Ирина, което означава

„мир“ на гръцки. В замяна обаче цар Петър връща на Византия много от завоюваните от баща му земи. Не всички харесват тези отстъпки и двама от братята на Петър организират заговори срещу него, но те се провалят. България отслабва и съседните народи започват да завземат части от нейната територия. В крайна сметка, столицата се мести първо в Скопие, а после в Охрид.

Битката при Ключ и трагедията на българската армия

По време на управлението на цар Самуил българската армия постига някои успехи, но през 1014 година претърпява тежко поражение в битката при село Ключ. Византийският император Василий II, известен като „Българоубиец“, пленява около 15 000 български войници и заповядва да им избодат очите, оставяйки по един едноок войник като водач на всеки 100 души. Тази жестокост разбива духа на цар Самуил и при вида на ослепените си войници и техните страдания той е съкрушен и умира.

Краят на Първата българска държава

През 1018 година византийците превземат Охрид и това слага край на Първата българска държава. България губи свободата си за повече от 150 години. Някои боляри се предават и са отведени в Константинопол, други продължават да се борят, но биват убити. Много български земи се дават на византийски аристократи, а свободните селяни стават крепостни. В църквите и училищата се налага гръцкият език, който започва да измества българския.

Кръстоносни походи и богомилство

През българските земи минават два кръстоносни похода, а освен тях страната е нападена от различни племена като печенеги, кумани, узи, маджари, сърби и нормани.

В тези тежки времена има хора, които избират да се оттеглят от света, и стават отшелници. Най-известният отшелник от това време е свети Иван Рилски, основателят на Рилския манастир – място, което и до днес е свято за България. В отговор на всеобщата криза се разпространява и богомилството – религиозно движение, което критикува църквата и властта.

Пътят към свободата

Въпреки тежките години българите не спират да се борят. На няколко пъти организират въстания срещу Византия, но свободата идва чак през 1185 година с въстанието на братята Петър и Асен. Това поставя началото на Втората българска държава и е нов етап в историята на България.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай илюстрация за битката при Ключ.
2. Проучи откъде идва името на богомилите и какви идеи изповядват.
3. Направи презентация за Рилския манастир и Иван Рилски.

ВТОРАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА

Въстанието на братята Асен и Петър

През 1185 г. двама братя – Асен и Петър – вдигат успешно въстание срещу Византия. Това е началото на Втората българска държава, а новата столица става Търново. Първо цар става Петър, а после – и Иван Асен I. След като и двамата са убити от боляри, властта преминава към третия брат – Калоян (името му означава „хубавият Иван“).

Битки с кръстоносците

Калоян е решен да възстанови славата на България. Освен че води битки, той е и умел дипломат – дори сключва съюз с Рим и получава титлата крал. Когато кръстоносците се опитват да завземат български земи, Калоян ги побеждава. Императорът им Балдуин I е пленен и затворен в кула на хълма Царевец – днес известна като Балдуиновата кула.

Изкуство и мечти

По времето на Калоян се създават уникални стенописи в Боянската църква, които според учените са предшественици на Ренесанса. Калоян също мечтае да превземе Константинопол, но умира, преди да успее – убит е по време на обсадата на Солун. През 1972 г. е открит неговият гроб, в който е намерен златен пръстен с надпис „Калоянов пръстен“.

Възход с Иван Асен II

След трудни времена на борби и интриги България отново се издига при цар Иван Асен II. С мъдри бракове и победи в битки той прави България най-могъщата държава на Балканите и отново граничи с три морета. Той също така възстановява независимостта на българската църква и насърчава търговията. След смъртта му обаче настъпва хаос – татарите нападат, болярите се карат, а народът страда.

Последен блясък и разпад

Държавата се възстановява по време на управлението на цар Иван Александър. Той управлява 40 години – време, което историците наричат Втори златен век. По негово време се създават шедеври като Четвероевангелието, строят се църкви и манастири и се твори великолепна музика. В края на живота си той разделя страната между синовете си, което отслабва държавата.

Падението

Вместо да се обединят срещу заплахата от османците, българските владетели воюват помежду си. През 1393 г. Търново пада, а три години по-късно се предава и Видин. България изчезва от картата и започва тежкият 500-годишен период на османско владичество.

Творчески задачи (по избор):

1. Нарисувай кратък комикс, в който разказваш как Ивайло, обикновен човек от народа, се издига до престола.
2. Представи си, че си Балдуин I и пишеш писмо от плен в Търново. Разкажи за Калоян, за България и за съдбата си.

3. Намери информация за други исторически личности, които са родени в обикновени семейства и са станали владетели на големи империи и държави. Направи презентация за един от тях.

ОСМАНСКОТО ВЛАДИЧЕСТВО

България губи свободата си

След падането на столицата Търново през 1393 г. и на Видинското царство през 1396 г. България официално престава да съществува като независима държава. Константинопол пада чак през 1453 г., Балканите са завладени доста по-рано, а българите са първите покорени и последните освободени от балканските народи.

В сянката на една огромна империя

През 16. век Османската империя е на върха на силата си – простира се на три континента и се управлява от султани като Сюлейман Великолепни. Българите понасят тежки последици: църквите са превръщани в джамии, християните плащат по-високи данъци, много български водачи са убити или насилствено помохамеданчени, а също така по българските земи се заселват мюсюлмани от Анадола.

Кръвен данък и еничари

Най-страшното зло за българите е кръвният данък. Момчета между 7 и 10 години са отвеждани в Истанбул и превръщани в еничари – безпощадни войници, фанатично предани на султана. Момчетата също не са пощадени – най-красивите са отвлечани за харема на султана.

Въпреки всичко някои българи отказват да предадат народността и вярата си и дори умират за нея – като занаятчиите Георги и Никола от София, по-късно обявени за светци.

Хайдутите – горските бунтари

Още от началото на османското владичество започват въстания и бягства в планините. Така се ражда хайдутството – бивши войници и селяни се събират в чети и се борят с османската власт.

Те нападат турци, както и българи, които работят за султана. Хайдутите живеят в горите и планините и са обичани от народа, който създава песни и легенди за тях. Прочути войводи са Индже, Момчил, Страхил и Чавдар. Има и много известни жени хайдутки, които не отстъпват по смелост на мъжете.

Неспирни въстания и чужди битки

През 15. – 17. век има редица опити за въстания срещу османската власт, но повечето са неуспешни – империята е твърде силна. Някои българи се включват дори в чужди армии, които водят войни със султана.

Творчески задачи (по избор):

1. Напиши интервю със знаменит войвода (Индже, Момчил, Чавдар). Измисли въпросите и отговорите – как е станал хайдутин, за какво се бори, от какво се страхува.

2. Избери една тема от урока (например кръвния данък или хайдутите) и опиши как би изглеждал музеен експонат по нея – какви предмети ще включиш, какво ще пише на табелката, как ще го представиш на посетителите.
3. Направи списък на въстанията на българите срещу османската власт през 15. – 17. век.

БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ И ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

Време за пробуждане

Българското възраждане е период, в който народът започва да се събужда от вековния сън под османска власт. Това е време на нови идеи, будни умове и борба за свобода. Историците го разделят на три основни етапа.

Първи етап. Будителите

Османската империя започва да отслабва, а поробените народи на Балканите мечтаят за свобода. В България началото на този подем идва с един монах – Паисий Хилендарски, който през 1762 г. написва книгата „История славянобългарска“. Тя вдъхновява много българи да се гордеят с миналото си. Софроний Врачански е друг будител, наследник на Паисий, който разпространява неговите идеи и се грижи за духовното пробуждане на народа.

Втори етап. Вяра в знанието и свободата

През този период знанието се превръща в оръжие в борбата срещу поробителите – отварят се светски училища и читалища. Някои от будителите на този период са:

- **Петър Берон** – създава първия български буквар
- **Неофит Бозвели и Иларион Макариополски** – борят се за независима българска църква
- **Захари Зограф** – рисува икони и стенописи за българските църкви и манастири
- **Колою Фичето** – строи мостове, къщи и църкви, които и до днес вдъхновяват.

Трети етап. Четници, апостоли и въстания

Това е най-горещият етап от Възраждането – време на истинска борба. Първият голям организатор е Георги С. Раковски, който вярва, че само с всенародно въстание ще се постигне свобода. Той създава въоръжени чети.

В Букурещ възниква Българският революционен централен комитет, воден първо от Любен Каравелов, а после от Христо Ботев. В България работи Васил Левски – Апостолът на свободата, който изгражда мрежа от тайни комитети. Той е заловен и обесен през 1873 г.

През април 1876 г. избухва Априлското въстание – най-голямото до този момент. Въпреки че е потушено с огромна жестокост, то показва на света, че българите са готови на саможертва. Христо Ботев с чета преминава Дунав, но е убит край връх Вола.

Свобода след дълга борба

През 1878 година България най-накрая става свободна след почти пет века под османско владичество. Свободата идва с Руско-турската освободителна война (1877 – 1878 г.). Рамо до рамо с руските, румънските и финландските войници се сражават и българските опълченци.

На 3 март 1878 г. в Сан Стефано се подписва мирен договор, който създава автономно Българско княжество, включващо почти всички земи, населени с българи. Този ден днес честваме като национален празник.

Творчески задачи (по избор):

1. Намери информация за дневника на Васил Левски и направи презентация за него.
2. Запиши кратък подкаст, в който разказваш за Априлското въстание.
3. Направи сценарий за трейлър на исторически филм за Възраждането – напиши кои герои ще включиш, какъв ще е конфликтът, как ще започне и завърши.

БЪЛГАРИЯ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Нова България: строежи, битки и мечти

След Освобождението българите започват усилено да градят своята държава. Избират си управление, градят училища, жп линии и фабрики. София става столицата на страната и бързо се развива.

Първоначално България все още не обхваща всички исторически земи, населени с българи. Тази несправедливост отчасти се поправя с обявяването на Съединението на Княжество България и Източна Румелия през 1885 г. До 1908 година страната все още е васална на Османската империя, но тогава обявява независимостта си и става равнопоставена на другите държави.

Войни и кризи

В началото на 20. век България участва в Балканските войни (1912 – 1913), където се бори за освобождение на българските земи, останали под чужда власт. Въпреки смелостта на българската армия след войните страната губи част от териториите си.

След Първата световна война (1914 – 1918) България претърпява тежки загуби и ограничения по условията на Ньойския договор. Това предизвиква социални и политически кризи, но страната постепенно започва да се възстановява и модернизира.

От социализъм към съвременната демокрация

През втората половина на 20. век България става част от социалистическия блок и е управлявана от комунистическа партия. Това е период на големи промени – индустриализация, развитие на образование и здравеопазване, но и на ограничени политически и лични свободи.

След 1989 година България започва преход към демокрация и пазарна икономика. Страната се променя бързо, влиза в Европейския съюз и НАТО и днес е част от модерния свят, като продължава да гради своето бъдеще.

Творчески задачи (по избор):

1. Представи си, че си млад човек след Освобождението. Напиши писмо на приятел, в което разказваш какви са мечтите и надеждите ти за нова България.
2. Направи презентация за историческа личност от този период.
3. Направи интервюта с възрастни хора и ги разпитай за живота и спомените им.

ИНТЕРЕСНИ ФАКТИ ЗА КОСМОСА

- На **Венера** денят е по-дълъг от годината. Планетата се върти много бавно около оста си – за около 243 земни дни, докато пълният ѝ оборот около Слънцето отнема само 225 земни дни. Това означава, че времето за едно пълно завъртане на Венера около оста ѝ е по-голямо от времето, което ѝ е нужно да обиколи Слънцето. Друг интересен факт е, че поради „обратното“ ѝ въртене, ако стоите на повърхността, Слънцето ще изгрее на запад и ще залезе на изток!
- **Нептун** е направил само една пълна обиколка около Слънцето от откриването си през 1846 г. Това е станало през 1911 година. На него му отнема цели 165 години, за да обиколи Слънцето. Пониженият в ранг Плутон – от планета на планетоид, все още не е постигнал това. Той дори не е близо до завършване на пълна 248-годишна обиколка от откриването си през 1930 г.
- **Слънцето** губи един милиард килограма от теглото си в секунда. Частиците в горната му атмосфера са толкова горещи и бързи, че се устремяват в Космоса като част от слънчевия вятър. Нашата звезда изхвърля около 1,3 ундецилиона (число с 36 нули) частици всяка секунда. Това се равнява на около един милиард килограма материя в секунда, или една Земя на всеки 185 милиона години.
- **Сатурн** би могъл да плава във вода, защото е с по-малка плътност от нея. Въпреки размерите си Сатурн е съставен предимно от водород и хелий, което го прави планетата с най-ниска плътност в Слънчевата система. Така че, ако намерим достатъчно голяма вана, Сатурн би плавал в нея.
- **Уран** е най-студената планета в Слънчевата система, въпреки че не е най-отдалечената от Слънцето. Някои факти за Космоса изглеждат в противоречие с логиката. Средната температура в облаците на Уран е -224°C , което го прави най-студената планета в Слънчевата система, въпреки че е по-близо до Слънцето от Нептун.
- Венера е **най-горещата планета в Слънчевата система**, въпреки че не е най-близката до Слънцето. Как е възможно това? Заради парниковия ефект. Венера има гъста атмосфера, съставена предимно от въглероден диоксид, „парников газ“, който абсорбира инфрачервеното лъчение както от самата планета, така и от слънчевата светлина, която пада върху нея. Това предотвратява загубата на топлина, изолира планетата и я затопля. Меркурий има много тънка атмосфера, затова е по-студен от Венера, въпреки че е по-близо до Слънцето.
- **Пълните слънчеви затъмнения** постепенно ще изчезнат. Пълното слънчево затъмнение е едно от най-завладяващите природни явления, но не се случва често и е малко вероятно да го видите на друга планета. То се случва, когато Луната преминава между Земята и Слънцето, като Луната покрива целия слънчев диск. Това се дължи на една космическа случайност – Слънцето е 400 пъти по-голямо от Луната и е 400 пъти по-далеч от нашата планета. В резултат на това Слънцето и Луната изглеждат еднакви по размер на нашето небе, което прави пълните слънчеви затъмнения възможни. Те обаче няма да се случват вечно, защото Луната бавно се отдалечава от Земята, което означава, че нейният видим размер на нашето небе

става все по-малък. В крайна сметка, с течение на времето Луната няма да покрива целия слънчев диск, наблюдаван откъм Земята, и пълните слънчеви затъмнения няма да се случват повече – ще има само частични.

- Учените предполагат, че **черните дупки** имат своите противоположности, наречени **бели дупки**. Черните дупки са известни с ненаситния си апетит, тяхното привличане е толкова силно, че дори светлината не може да избяга от гравитацията им. Белите дупки би трябвало да действат обратно – те са противоположност на своите тъмни роднини, изхвърлят светлина и материя, вместо да ги улавят. Засега те са чисто хипотетични обекти и астрономите все още не са открили такива.
- **В Космоса има вода.** Океаните на Земята може би не са толкова уникални. Смята се, че три от луните на Юпитер (Европа, Ганимед и Калисто) и две от луните на Сатурн (Енцелад и Титан) имат подводни морета. Океанът на Европа може да съдържа над два пъти повече вода от тази на Земята. Най-голямото количество вода обаче, което някога е откривано, се намира около черна дупка на разстояние около 12 милиарда светлинни години. Този регион съдържа огромни количества водна пара, равни на 140 трилиона пъти обема на водата в океаните на Земята.
- Само малко количество от **материята на неутронна звезда**, колкото една чаена лъжичка, би тежало повече от цялото човечество. Нейната маса се измерва в трилиони килограми, което надхвърля значително теглото на всички хора на планетата. Неутронните звезди са изградени почти изцяло от плътно притиснати неутрони и имат изключително малък радиус. Ако вземем масата на целия човешки род и я съберем в пространство с размерите на едно кубче захар, това би илюстрирало колко гъста и тежка е материята в една неутронна звезда. Тези космически обекти са едни от най-плътните форми на материя във Вселената.
- Най-близката до нас голяма галактика, **Андромеда**, съдържа около 1 трилион звезди. Учените казват, че някои други галактики може да съдържат до 100 трилиона звезди. Представете си колко планети може да има, обикалящи около тези 100 трилиона звезди в една далечна, далечна галактика!
- Счита се, че при експлозията на масивни звезди и сблъсък на две неутронни звезди се генерират мощни **гама-лъчеви избухвания**. Те излъчват толкова огромно количество енергия за по-малко от десет секунди, че това надхвърля енергията, която Слънцето ще излъчи през целия си живот. Нищо във Вселената не може да се сравни със силата на този кратък, но изключително интензивен взрив от високоенергийна радиация.

Творчески задачи (по избор):

1. Направи плакат, в който отбелязваш всяка планета и до нея – най-необичайния факт за нея.
2. Създай кратка реклама за космически туристи, която приканва хората да посетят някоя планета или луна.
3. Напиши кратко стихотворение или хайку за някой обект – Слънцето, черна дупка, Андромеда, Венера...

ОТГОВОРИ на теста за входно ниво

- 1.1. лягам
- 1.2. обясните
- 1.3. подарих
- 1.4. дойдем
- 1.5. проверява

- 2.1. Спирай! Спирайте! Спри! Спрете! Не спирай! Не спирайте!
- 2.2. Казвай! Казвайте! Кажете! Кажете! Не казвай! Не казвайте!
- 2.3. Влизай! Влизайте! Влез! Влезте! Не влизай! Не влизайте!
- 2.4. Идвай! Идвайте! Ела! Елате! Не идвай! Не идвайте!
- 2.5. Яж! Яжте! Не яж! Не яжте!

- 3.1. позна
- 3.2. спря
- 3.3. откриха
- 3.4. излязоха
- 3.5. чу

- 4.1. е започнал
- 4.2. не са станали
- 4.3. съм ходил/а
- 4.4. виждал/а ли си
- 4.5. е дошла

- 5.1. живееха
- 5.2. учех
- 5.3. проверяваше
- 5.4. гледаше, пишех
- 5.5. не можех

- 6.1. Утре няма да вали.
- 6.2. Няма ли да гледате филма?
- 6.3. Няма да ти помогна.
- 6.4. Няма да се видим скоро.
- 6.5. Вяра няма да може да дойде.

- 7.1. не бях опитвал/а
- 7.2. беше ли гледал/а
- 7.3. беше проверил
- 7.4. бяхме решили
- 7.5. не бяхте пристигнали

- 8.1. щеше да купи
- 8.2. щяха да отидат

8.3. щяхте ли да пресечете

8.4. нямаше да ходим

8.5. щях да кажа

9.1. ще помогне

9.2. щях да се обадя

9.3. щяха да дойдат

9.4. беше поканил

9.5. знаеха

10.1. бихме хапнали

10.2. не биха излъгали

10.3. бих избрал/а

10.4. би ли участвал/а

10.5. бихте могли

11.1. Романът беше написан от писателя.

11.2. Супата е била сготвена от майката.

11.3. Цветята ще бъдат посадени от градинарите.

11.4. Състезанието е спечелено от Стефан.

11.5. Стаята може да бъде почистена от учениците.

12.1. Катя каза, че е гледала филм.

12.2. Стефан попита Рая колко е часът.

12.3. Милена попита Митко дали е готов.

12.4. Учителката каза на учениците да предадат тестовете си.

12.5 Ани каза на Веско да не закъснява.

Илюстрации – Wikimedia Commons:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Geranium_macrorrhizum_Bodziszek_korzeniasty_2019-05-05_04.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mitko_Berbatov_cropped.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Damien_Duff_Dimitar_Berbatov_Fulham_v_WBA.jpg

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vartan-Quaisse0847.jpg>

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Theodore_Ushev_\(2019\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Theodore_Ushev_(2019).jpg)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:2011-06-09_Ivet_Lalova.jpg

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grigor_Dimitrov_\(2023_DC_Open\)_01.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grigor_Dimitrov_(2023_DC_Open)_01.jpg)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nina_Dobrev_cropped_2010.jpg

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bakalova_Paris_Fashion_Week_\(cropped_2\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bakalova_Paris_Fashion_Week_(cropped_2).jpg)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Botev_is_the_highest_peak_in_the_Balkan_Mountains_at_an_altitude_of_2376_meters_-_panoramio.jpg

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Skansen_Fr%C3%A4mmestadskvarnen_\(2023\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Skansen_Fr%C3%A4mmestadskvarnen_(2023).jpg)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madara_rider_1157.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iglesias_rupestres_de_Basarbovo,_Bulgaria,_2016-05-27,_DD_15.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rilski_manastir_2006.JPG

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boyana_Church_Mural_Paintings.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boyana_Church_5.jpg